

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE
Norwegian School of
Theology, Religion and Society

Kvalificeret sjælesorg i Danmark?

- En undersøgelse blandt præster i folkekirker, valgmenigheder, frimenigheder og frikirker af sjælesorgspraksis, og hvordan de kvalificerer deres personlige kompetencer.

Dan Kofoed Månsson
og
Annette Bech Vad

Veileder

Universitetslektor Elisa Stokka

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,
AVH8010: Masteroppgave i klinisk sjelesorg (30 ECTS), høsten 2022

Antall ord: 31.481

Forord

Vi er utrolig heldige. Vi har begge gennem mange år på forskellig vis arbejdet med sjælesorg og uddannet os inden for feltet. Nu har vi gennem nogle måneder fået mulighed for at fordybe os på sjælesorgens arena og rette fokus mod sjælesørgeren i os selv og andre. Det har været meget givende og samtidig et stort arbejde sideløbende med varetagelsen af andre arbejdsopgaver og ansvar. Mange har bakket os op, og derfor fortjener mange tak i forbindelse med denne masteropgave.

Først af alt vil vi rette en stor tak til vores 13 informanter som var villige til at stille op til fokusgruppeinterviews og åbent dele erfaringer fra sjælesorgspraksis. Jeres stemmer og fortællinger har gjort et stort indtryk på os og levet i os gennem flere måneder i arbejdet med masteren. Jeres engagement i sjælesorgens udøvelse har motiveret, og vi håber at kunne give noget tilbage i form af relevant sjælesorgsundervisning.

Tusind tak til Elisa Stokka for vejledning gennem hele projektet. Tak for gode snakke om dansk og norsk sjælesorgstradition, opmuntringer og gode input til vores overvejelse.

Tak til alle ansatte og frivillige i vores organisation, som har vist projektet interesse og har opmuntret undervejs.

Tak til fonden, som har troet på projektet og har stillet midler til rådighed, så vores arbejdsplads ikke skulle have for mange udgifter på det.

Tak til vore ægtefæller for opbakning og støtte gennem hele processen.

Tak til Gud som gav helbred og kræfter, kreativitet og arbejdsglæde frem til sidste punktum.

November 2022

Sammendrag

Denne masteropgave er resultatet af en undersøgelse, hvor 13 præster fortæller om deres sjælesorgspraksis og deres både uddannelsesmæssige, professionsmæssige og personlige kvalifikationer.

Vi undersøger, hvordan danske præster erfarer og kvalificerer deres sjælesorgspraksis, og hvordan de taler om deres pastorale identitet. Derudover er vi interesseret i, hvordan præsters personlige kompetencer kvalificeres i forhold til sjælesorg.

Præster i folkekirker, valgmenigheder, frimenigheder og frikirker danner grundlag for det empiriske materiale i dette studie via tre fokusgruppeinterviews. Data er indsamlet ved at benytte empirisk kvalitativ metode med en abduktiv tilgang.

De empiriske fund bringes i dialog med valgt teori, som består af sjælesorgsteori og psykologisk teori. I diskussionen drøfter vi ud fra vore fund danske præster udfordringer i det sjælesørgeriske arbejde og mulige veje til at kvalificere deres kompetencer i forhold til deres sjælesorgspraksis. Opsummeret har danske præster en stærk pastoral identitet og et stort ønske om at være tilgængelige for samtaler. De mangler et trygt rum, hvor de i relation og dialog med andre kan træne og udvikle personlige kompetencer.

Opgaven placerer sig inden for praktisk teologi.

Summary

This master thesis is the result of a study in which 13 pastors talk about their pastoral care practice and their educational, professional and personal qualifications.

We investigate how Danish pastors experience and qualify their pastoral care practice and how they talk about their pastoral identity. In addition, we are interested in how pastor's personal skills are qualified in relation to pastoral care.

Pastors in the Evangelical Lutheran Church in Denmark, free Evangelical Lutheran congregations and free evangelical churches form the basis for the empirical material in this study via three focus group interviews. Data has been collected by using empirical qualitative methods with an abductive approach.

The empirical findings are brought into dialogue with chosen theory, which consists of pastoral care theory and psychological theory. In the discussion, based on our findings, we discuss the challenges faced by Danish pastors in pastoral care work and possible ways to qualify their competencies in relation to their pastoral care practice. In summary, Danish pastors have a strong pastoral identity and a great desire to be available for conversations. They lack a safe space where they can train and develop personal skills in relation and dialogue with others.

The assignment is situated within practical theology.

Forkortelser

FKUV	Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter (www.fkuv.dk/)
GDPR	General Data Protection Regulation, i. e. Databeskyttelsesforordningen for Den europæiske Union.
MF	Menighetsfakultetet / MF vitenskapelig høyskole
NSD	Norsk senter for forskningsdata.
PKU	Pastoral-klinisk Utdannelse (www.mf.no/studier/programmer/erfaringsbasert-master-i-klinisk-sjelesorg)
SOFA	Sjelesorg og fellesskapsbyggende arbeid for ungdom (forskningsprosjekt)
STC	Systematisk tekstkondensering
TFS	Tidsskrift for Sjelesorg (https://sjelesorg.no/tfs/)
TPT	Tidsskrift for Praktisk Teologi (www.mf.no/tidsskrift-praktisk-teologi)

Indholdsfortegnelse

1.	Indledning.....	1
1.1	Tematik.....	2
1.2	Personlig interesse	3
1.1.1	Faglige og erfaringsmæssige baggrund.....	5
1.3	Forskningsoversigt.....	5
1.1.2	Danske forskningsartikler, -rapporter og -bøger	6
1.1.4	Hvad betyder dette for vores projekt?	13
1.4	Problemstilling.....	13
1.5	Centrale begreber.....	14
1.6	Faglig sammenhæng	15
1.7	Opgavens opbygning og struktur.....	17
2.	Metode.....	17
2.2	Forskningsdesign og metodisk tilgang	18
2.2.1	Kvalitativ forskningsmetode	19
2.2.2	Forskningsstrategi	19
2.3	Udvælgelse og rekruttering af informanter	20
2.3.1	Præsentation af informanter	21
2.4	Metode for indsamling af interviewmateriale	22
2.4.1	Fokusgruppeinterviews og interviewguide	22
2.5	Metode for analyse af materialet	23
2.5.1	Transskribering.....	23
2.5.2	Analyseprocessen	24
2.6	Refleksivitet, relevans og validitet	25
2.7	Etiske perspektiver	26
3.	Teori	27

3.1	Præste- og sjælesørgeridentitet.....	28
3.2	Sjælesørgeriske kompetencer	29
3.3	Bevægelsen mod forståelse og fordybelse.....	34
3.3.1	Intersubjektivitet.....	37
3.4	Spontan sjælesorg	38
3.5	Overføring og modoverføring	39
3.6	Supervision	42
3.7	Tavshedspligt.....	43
3.7.1	Hvad siger loven?.....	43
3.7.2	Todelt tavshedspligt	44
3.8	Undersøgelsens placering i den teoretisk debat.....	46
4.	Analyse.....	47
4.1	Præsters pastorale identitet?	48
4.1.1	Pastoralidentitet.....	48
4.1.2	Præsteidentitet	49
4.1.3	Sjælesørgeridentitet.....	50
4.1.4	Sammenfatning af pastoral identitet.....	53
4.2	Hvordan erfarer danske præster deres sjælesorgspraksis?	54
4.2.1	Typer af samtaler.....	54
4.2.2	Hvilke livliner gør præsterne brug af?	56
4.2.3	Livliner findes i netværket	56
4.2.4	At blive taget hånd om	57
4.2.5	Ønske om personlig sjælesorg og supervision	59
4.2.6	Sammenfatning af sjælesorgspraksis	60
4.3	Hvordan kvalificerer danske præster deres sjælesorgspraksis?.....	61
4.3.1	Erfaring og selvindsigt	61
4.3.2	Smittet af andres følelser.....	63

4.3.3	Kvalificering af sjælesorgspraksis – en sammenfatning	64
4.4	Sammenfatning – hvad er nyt?	64
5.	Drøftelse	65
5.1	Identitet og sjælesorgspraksis	66
5.1.1	Fra uddannelse til praksis	66
5.1.2	Pastoral identitet	67
5.1.3	Modet til at mislykkes	68
5.1.4	Spontan sjælesorg	70
5.2	Livline	71
5.2.1	Supervisionens nødvendighed	72
5.2.2	Tavshedspligtens nødvendighed	74
5.2.3	Opmærksomhed på præsternes trivsel	76
5.3	Personlige kompetencer udvikles i dialog og relation	78
5.3.1	”Herre, lad mig slippe for flere skilsmissemøder”	79
5.3.2	Portrættet tegnes i mellemrummet	80
5.3.3	Når den sjælesørgeriske frihed er under pres	81
6.	Konklusion	84
6.1	Perspektivering	86
7.	Litteratur	86
8.	Bilag	92
8.1	Bilag 1 – NSD-godkendelse	92
8.2	Bilag 2 - Informationsskrivelse	95
8.3	Bilag 3 – Interviewguide	98

1. Indledning

”Du, præst, har du tid til at snakke med mig?”

”Ja da, du er velkommen!”

Hvordan opstod den mulighed for en samtale? Hvor ofte indtræffer den slags samtaler? Hvad snakker de om i det fortrolige rum? Hvilken slags samtalepartner er præsten? Hvis det er alvorlige samtaler, hvor går præsten så hen med alt det svære?

Spørgsmålene står i kø! Hvem ville ikke gerne være fluen på væggen eller den usynlige observatør i præstens sjælesorgsarbejde? Vores nysgerrighed har fået os til at lave en kvalitativ undersøgelse blandt danske præster, hvor vi blandt andet undersøger, hvordan danske præster erfarer deres sjælesorgspraksis. Hovedvægten i undersøgelsen er ikke sjælesorgens indhold men sjælesørgeren, som øver sjælesorgen.

Sjælesorg har altid været og er fortsat en del af præsters arbejde. Tor Johan S. Grevbos digre værk, ”Sjælesorgens vei” (Grevbo 2006), og andre historiske fremstillinger fortæller om sjælesorgens skiftende rolle og bevågenhed op gennem kirkens historie. I perioder har sjælesorg eksklusivt været præstens opgaver, i andre perioder har den været delt med diakoner eller lægfolket, i perioder har den været mest praktiseret i kirkerummet, i andre perioder på præstens i et fortroligt rum og i perioder alene i skriftestolen.

For snart 40 år siden fik sjælesorgen ny opmærksomhed blandt danske teologer og præster. Noget af påvirkningen kom fra Norge. *”Fra ca. 1985 kan vi tale om en egentlig sjælesorgsbewægelse mellem danske præster”*, skriver Marianne Bach og Hans Ravn Iversen (Bach 2021:49). Før dette årstal, skriver de, er sjælesorgen med enkelte undtagelser negligeret eller behandlet stedmoderligt litterært. Harbsmeier spurgte på en dansk konference for institutionspræster omkring 1995, hvordan man synliggør sjælesorgen. Han svarede selv, at sjælesorgen tidligere er stedmoderligt behandlet, kun snævre kredse interesserede sig for den. Derfor sagde han;

”Man kan institutionalisere ekspertise, skabe institutioner, konferencer, uddannelsesforløb. Lade sjælesorgen komme ud af den skygetilværelse, den har ført” (Harbsmeier 1995a:9).

Det nye, som spirede frem i midten af 1980’erne, men som tilsyneladende endnu ikke i midten af 1990’erne var slået fuldt igennem, var etableringen af praktisk teologi som eksamensfag på de teologiske fakulteter. I midten af 1980’erne gjorde Tor Johan Grevbo sin entre med

sjælesorgsundervisning på de teologiske fakulteter i Århus, ligesom flere andre åbninger for sjælesorgsfaget spirede frem (Bach 2021).

Hvad praksis angår skriver Bach og Iversen, at sjælesorg op til midten af det 20. århundrede alene var for mennesker

”med helt ekstraordinært ulykkelige og skyldbelagte hændelser. At almindelige mennesker skulle tale med præsten om almindelige eksistentielle og trosmæssige spørgsmål, lå ikke lige for” (Bach 2021:48).

Om det billede af dansk sjælesorgshistorie er dækkende, tænker vi godt kunne undersøges nærmere og formentlig nuanceres, når vi medtager lægmandsbevægelsernes, katolske og ortodokse kirkers og frikirkernes sjælesorgspraksis. Vi konstaterer, at i dag er rigtig mange præster og lægfolk – både i Folkekirken og andre kirker – optaget af sjælesorg både uddannelsesmæssigt og i praksis. Dels udbydes sjælesorgsuddannelse i forskelligt regi med fyldte undervisningshold, dels fremgår muligheden for sjælesorg på mange kirkers hjemmeside. Flere menigheder har sjælesorgsteams, hvor både præst og lægfolk tilbyder samtale. Folkekirken har fået et chatforum for sjælesorg med ansatte præster (www.sjælesorg.nu), og endelig skrives der langt oftere end tidligere om sjælesorg i medierne. Flere af de landsdækkende aviser har nu og da en artikel, der sætter fokus på præsters sjælesorgsarbejde, især gælder det Kristeligt Dagblad.

Derfor er det forskningsmæssigt åbenbart at undersøge den sjælesorg, der øves blandt danske præster.

1.1 Tematik

Vi sætter fokus på menighedspræsters sjælesorgspraksis. Andre har haft fokus på funktionspræster og præsters sjælesorg med afgrænsede konfidentgrupper, eksempelvis kræftsyge. I et senere afsnit redegør vi for både danske og udenlandske undersøgelser – især norske –, for at vise, hvilke tematikker omkring sjælesorgspraksis, der allerede er undersøgt. Det viser sig, at accentuering er lidt anderledes i vores naboland.

Hvordan ser den sjælesorg ud, som øves af menighedspræster? Vi kunne spørge konfidenterne, hvad de får ud af at samtale med en menighedspræst. Det har vi ikke gjort. Vi har derimod valgt at spørge præsterne selv til deres sjælesorgspraksis for at finde ud af, hvilken sjælesorg de øver, hvilke ressourcer de trækker på, og hvordan de ser på sig selv som sjælesørgere.

At flere i dag end tidligere måske henvender sig til sjælesørgere siger først og fremmest noget om kvantiteten og behovet for sjælesorg, ikke nødvendigvis om kvaliteten. Vi skriver 'måske', fordi vi ikke kender til statistik, der samlet dokumenterer en øget brug af sjælesorg. Konfidenter og præster har ikke nødvendigvis reklameret med deres sjælesorgssamtaler tidligere, mens samtalebehovet i højere grad italesættes i dag. Harbsmeier spørger også på den tidligere nævnte konferencen i 1995, om efterspørgslen virkelig er så stor, som alle siger, eller om det er ønsketænkning fra præsters side? Hvad mener præster, spørger han, når de siger, at de har "meget sjælesorg". For nogle er én sjælesorgssamtale om måneden mange. *"Vi mangler en egentlig empirisk undersøgelse af, hvor megen sjælesorg, der i virkeligheden foregår"*, sagde Harbsmeier i 1995, og det gør vi fortsat i 2022 (Harbsmeier 1995a:11). Vi ved om funktionspræsters sjælesorg fra rapporten "Funktionspræster i Danmark" (Kühle 2015) og senere statistikker for antallet af samtaleforløb på chatfunktionen sjælesorg.nu (folkekirken.dk 2019), men vi kender ikke tallene for menighedspræsters sjælesorg.

I nærværende masteropgave vil vi altså undersøge menighedspræsters egne erfaringer som sjælesørgere. Præsterne har deltaget i et fokusgruppeinterview, hvor de har delt deres erfaringer med hinanden. Gennem en systematisk analyse af tre fokusgruppeinterviews har vi udskilt tematikker, som siger noget om disse 13 præsters erfaringer samt personlig og faglig udrustning, som vi holder op mod en række sjælesorgsteorier for dels at diskutere, hvor sjælesorgen står i dag, dels at pege på mulige veje for en kvalificering af fremtidens sjælesorg med særlig fokus på sjælesørgeren.

1.2 Personlig interesse

Vores personlige interesse i sjælesorgens praksis og kvalificering er for en stor del inspireret af den læring, vi har opnået gennem PKU og den metodik, som ligger til grund. Derfor citerer vi Bach og Iversen, som siger noget om dansk kontekst:

"Dansk teologi og statskirkeordning har betydet, at vi aldrig har haft et tilbud om pastoral klinisk uddannelse (PKU), og en del præster har søgt til Norge, Tyskland eller USA for at få en sådan uddannelse. I efteruddannelsen i sjælesorg har koblingen mellem teologi og praksis derfor været en stående udfordring" (Bach 2021:54f).

Bach og Iversens udsagn kommer i en fremstilling af Grevbos og andre nordmænds undervisning i Danmark. Senere i samme artikel citeres lektor i sjælesorg, Lars Kruse, for følgende: *”Det danske miljø inden for sjælesorg har en stor kreds af akademisk skolede”* (Bach 2021:63).

I Danmark opstod der blandt præster gennem 1970’erne et udtalt ønske om at få mere indsigt i pædagogik. Samtidig ønskede hospitalspræster og fængselspræster undervisning i sjælesorg. Dette har haft svære kår blandt andet på grund af stærke Barthianske kræfter i Danmark, som har ønsket, at undervisningen ikke blev for personlig. Dermed blev den personlige dannelse nedprioriteret som en del af uddannelsen. Dette kan være en del af forklaringen på, at det indtil i dag for eksempel ikke har været muligt at udbyde PKU-kurser i Danmark. Først de seneste år er supervision kommet ind som en del af uddannelsen og efteruddannelsen af præster i Danmark (Vesterdal, 2021:212).

I et lidt bredere perspektiv viser dansk forskning beskrevet af blandt andre religionspsykolog, Dorte Toudal Viftrup, at danskere er sprogfattige når det gælder religiøs tro og er mindre artikulerende i forhold til åndelige og eksistentielle temaer – især i mødet med kriser. Dertil kommer at danskere har få trosudtryk som tilsammen medvirker til at på trods af at troen fylder mere i kriser alligevel kan være svær at trække på. (Viftrup 2015). I et sekulært samfund som Danmark har man ingen eller kun ganske få at tale med om disse temaer. Vores antagelse er, at sjælesorgen hjælper mennesker til at få et sprog for åndelige og eksistentielle temaer, hvis vi vel at mærke kan udruste sjælesørgere til ikke at trække en bestemt form for trosudtryk, bestemte læresætninger og egne kæpheste ned over hovedet på mennesker og samtidig udruste dem til frimodigt at bringe teologien i spil i sjælesorgen. Det fordrer faglighed og personlig indsigt at kunne hjælpe et menneske til at træffe selvstændige valg og stå i det åbne land sammen med konfidenten – også i forhold til tro.

PKU’s procesorienterede tilgang giver personlig og teoretisk fordybelse og former studenten som menneske og sjælesørger. Større indsigt i og forståelse for eget liv, egen trosudvikling og trospåvirkning, teologisk refleksion og ny erfaringsfunderet viden gør sjælesørgeren i stand til i højere grad at møde konfidenten respektfuld og dermed være til hjælp i sjælesorgens rum.

For nærværende arbejde har især den reflekterende erfaringsproces til generering af ny praksis ansporet os til kvalitativt at undersøge danske præsters sjælesørgeriske praksis, udrustning og identitet. Vi er ganske enkelt blevet nysgerrige på præsternes sjælesorgspraksis med særligt fokus på de personlige kompetencer.

Så vidt vi har undersøgt, er der ikke tidligere lavet lignende studier i Danmark. Med dette studie ønsker vi at undersøge, hvordan præsters sjælesorgspraksis erfares, og hvad præster mener, der skal til for at kvalificere sjælesorgen i Danmark. Vi håber, at studiet kan bidrage med indsigt til og udvikling af sjælesorgen og samtidig tilføre ny viden på et felt, der ikke er forsket meget i. Vi er bevidste om, at de fund, der er gjort i dette studie skal ses i sammenhæng med andre fund og erfaringer, der er blevet gjort inden for feltet. Studiet skal ses i en større faglig sammenhæng, både når det drejer sig om sjælesorgens udvikling og præsters kvalificering til sjælesorg.

1.1.1 Faglige og erfaringsmæssige baggrund

I det følgende opsummeres vores faglige og erfaringsmæssige baggrund inden for sjælesorg.

Den ene af os er teolog og tidligere sognepræst og gennemførte for en del år siden en sjælesorgsuddannelse (fire ugekurser og 48 timers supervision over to år) i regi af sognepræsternes efteruddannelse (i dag: FKUV). Siden er tre pastoral-kliniske uddannelsesforløb (PKU) gennemført ved Institutt for Sjelesorg. De senere år er præstetjenesten skiftet ud med et virke som sjælesørger, foredragsholder og underviser i sjælesorg.

Den anden af os har en sygeplejefaglig baggrund og har arbejdet med ledelse og udvikling inden for det akutte beredskab og tog for 20 år siden et årskursus i sjælesorg i Danmark. De senere år er tre PKU-forløb gennemført i Norge. De sidste 10 års ansættelse i en diakonal organisation har også givet flere års erfaring med gennemførelse af sjælesorgskurser.

Vi har begge gennem mange år haft en stor interesse for sjælesorg og har på forskellig vis haft sjælesorgssamtaler og undervist i sjælesorgstematikker. Den store interesse for sjælesorgsfaget og sjælesorg som kirkelig praksis er en stor motivation i dette projekt. Vi har forsøgt gennem hele forløbet at være bevidst om at vores engagement og motivation ikke kommer til at forstyrre indsamling af data eller analysearbejdet i for høj grad.

1.3 Forskningsoversigt

Forskningsfeltet er ikke et uberørt felt hverken i Danmark, Norden eller verden. Omfanget af dette arbejde taget i betragtning har vi valgt at zoome ind på Skandinavien, da det er nogenlunde sammenlignelige lande, hvad angår præsteuddannelse, kirkelighed, luthersk tradition og indbyrdes udveksling af sjælesorgslitteratur. Vi er fuldt opmærksomme på, at dette samtidig er et fravalg af store dele af forskningen på sjælesorg.

I de følgende to afsnit præsenteres først udvalgt dansk faglitteratur dernæst norsk med en enkelt reference til et svensk studie.

Til grund for præsentationen ligger digitale søgninger på Google Scholar, Oria, bibliotek.dk, relevante internationale teologiske tidsskrifters sites. Hertil kommer Institutt for Sjelesorgs bibliotek, Kritisk Forum for Praktisk Teologi, og Dansk Teologisk Tidsskrift.

De anvendte søgeord afspejler de fundne tematikker, som præsenteres i analysedelen (kap. 4), og er følgende (alfabetisk rækkefølge og søgt på dansk, norsk, svensk): 'Hermeneutik', 'identitet', 'kvalitativ', 'præsters sjælesorg', 'tavshedspligt', 'undersøgelse' og 'vejledning'.

1.1.2 Danske forskningsartikler, -rapporter og -bøger

Dansk forskning på sjælesorg er relativ ny, i og med at praktisk teologi først i 1980'erne blev et selvstændigt fagområde på de teologiske fakulteter, og den forskning der er bedrevet både før og efter har været præget af principiel teologisk fremstilling frem for en empirisk praksisnær. I 1995 udkom lærebogen "Praktisk teologi" af Hans Raun Iversen og Eberhard Harbsmeier. Iversen skriver første del om "Kirken og dens livsytringer", mens Harbsmeier udfolder "Kirkens kommunikationsformer" – herunder 40 sider om sjælesorg – i anden del. I 2018 kom en opdateret lærebog, "Ny praktisk teologi", hvor Hans Ravn Iversen opdaterer sin egen første del af 1995-udgivelsen, mens kirkens kommunikation ikke opdateres. Begrundelsen er, at det tidligere skrevne "om bl.a. gudstjeneste, prædiken, kirkelige handlinger og sjælesorg holder sig bedre" (Iversen 2018:9). Sjælesorgen nævnes flere steder i bogen, men har altså ikke et eget kapitel end sige opdateres på de forgangne 23 års sjælesorgsudvikling og -historie. Dette nævnes som eksempel på den i Skandinavien noget forskellige opmærksomhed, sjælesorgen får.

Sygehuspræsterne i Århus Stift afholder i marts 1994 en konference om dansk sjælesorg, fordi de ønsker en sjælesorgspraksis med større faglighed og personlig kompetence. Fra denne konference skal nævnes to bidrag. Eberhard Harbsmeiers "Kan vi kvalificere og synliggøre sjælesorgen?" og Mogens Lindhardts "Kan/skal vi kvalificere og synliggøre sjælesorgen?" Harbsmeiers artikel er allerede citeret tidligere. Han plæderer for to ting: 1) En praktikordning for teologer, som både Tyskland og Norge har. 2) Lægfolk med samtalekompetencer skal inddrages i menighedens sjælesorgsarbejde, det følger af det almindelige præstedømme. Lindhardt er enig i det sidste, sjælesorg hører under det almindelige præstedømme. Derfor er han mindre optaget af at kvalificere og synliggøre sjælesorg. Den finder nemlig sted overalt, hvor én byder en anden

til samtale. Alle kasualiesamtaler er sjælesorgssamtaler. Talen om kvalificering og synliggørelse er for marketingsorienteret og konkurrencepræget.

I 2010 kommer Kirsten Donskov Felters ph.d.-afhandling ”Mellem kald og profession”, hvori hun på baggrund af interviews med en række præster om deres syn på kald og profession viser, at præster både oplever sig kaldet og vil agere professionelt som præster, herunder i samtaler med sognebørn.

I 2016 gennemfører Kirsten Donskov Felter endnu et kvalitativt studium. Denne gang om præsters syn på embede og arbejde. Når informanterne i denne masteropgave taler om sjælesorgssamtalen, sker det fortrinsvis i forbindelse med kasualierne. Undersøgelsen viser, at præster trives med arbejdet, når de udfører opgaver knyttet til forkyndelse i bred forstand, og mistrives med opgaver, de mener, ikke giver mening og som andre burde tage sig af. Præstetjenesten er mere en livsstil end et traditionelt arbejde. Felters artikel (2019) i festskriftet ”Den praktiske teologi 1973-2018” bygger på samme undersøgelse.

”Funktionspræster i Danmark - En kortlægning” redegør for funktions- og særpræsters antal, opgaver og effekt. Kortlægningen beror på spørgeskemaundersøgelse og havde til formål at få overblik over antallet af funktionspræster, deres opgaver, ansættelsesforhold og selvforståelse for at bidrage til en samfundsmæssig debat om folkekirkens rolle i det danske samfund (Kühle 2015:3).

Ole Raakjær blev i 2018 ph.d. på afhandlingen ”Fra frelse til well-being? Hospitalspræsters tænkning, tro og praksis i en terapeutisk kultur”. Han undersøger gennem en række kvalitative interviews og fokusgrupper med funktionspræster i sundhedssektoren, hvordan, hvorfor og med hvilke konsekvenser den terapeutiske kultur har betydning for danske hospitals- og hospicepræsters tænkning, tro og praksis. Studiet viser, at præsterne er teologisk bevidste og bringer psykologien og dens forståelsesredskaber ind i teologiens og sjælesorgens tjeneste (Raakjær 2018).

Christine Tind Johannessen-Henrys omfangsrige skriftlige arbejder fra hendes ph.d.-afhandling (2013, ”Hverdagskristendommens polydoksi. En empirisk-teologisk undersøgelse af tro i cancerrejsens kontekst”) til i dag omhandler i nogen måde kvalificering af præsters sjælesorg, men har fokus på samtalens tematikker, for eksempel kræft, kvinder, katastrofe.

”Mangefoldet tro og sjælesorg – Multiplicitet som vilkår for mennesker, møder og samtaler” er en antologi redigeret af Christine Tind Johannessen-Henry og Hans Raun Iversen (2019). At forstå og være sig menneskets multiplicitet bevidst er et omdrejningspunkt i bogen. Som det

hedder i en af bogens kapiteloverskrifter: ”Multiplicitet som vilkår for tro, samtale og sjælesorg i en postsekulær tid”. Sjælesørgeren er en mangefoldet størrelse, der møder et andet mangefoldet menneske. Eller udtrykt på en anden måde, kan vi ikke længere forstå os selv og andre som ”The Living Human Document”, som Anton Boisen udtrykte det i 1936, men vi er ”The Living Human Web”, som Miller-McLemore udtrykte det i 1996 (Johannessen-Henry 2019:33).

Mens Christine Tind Johannessen-Henry fra Københavns Universitet de senere år har bidraget til den empiriske sjælesorgsforskning, har fagmiljøet på Sundhedsvidenskabeligt Fakultet, Syddansk Universitet, med Niels Chr. Hvidt i spidsen bidraget til empirisk religionspsykologisk forskning til gavn for sjælesorgsfeltet. Oprettelsen af FKUV har også betydet en styrkelse af både sjælesorgsuddannelse og supervision for præster, blandt andet ved et lektorat i sjælesorg.

Endelig vil vi nævne den seneste større danske sjælesorgsudgivelse fra 2021, nemlig den tidligere refererede ”Sjælesorg i bevægelse. En introduktion til hovedspor i sjælesorgens teologi og praksis i Danmark”, som Lone Vesterdal og Thomas Gudbergsen har redigeret. Antologien giver dels et historisk tilbageblik over de sidste 3-4 årtiers dansk sjælesorgshistorie, dels en indføring i Tor Johan S. Grevbos forfatterskab og prægning af dansk sjælesorgsuddannelse, dels artikler om sjælesorg i sundhedssektoren, fængslet, internettet og sognet samt indførelsen af supervision for præster. Sidste del af antologien præsenterer nogle af sjælesorgens teologiske kilder: Trinitetsteologien, Bibelen, eksistensanalysen, skønlitteratur og billedkunst. ”Sjælesorg i bevægelse” lægger med sine kirkehistoriske og teologiske input spor til en forståelse af, hvor sjælesorgen i Danmark står i dag og kan bevæge sig hen i de kommende år. De spor er værd at diskutere, når vi har præsenteret vores egen analyse.

1.1.3 Udenlandske forskningsartikler, -rapporter og -bøger

I Norge synes der at have været en længere og mere intens drøftelse og forskning på det sjælesorgsfaglige felt. Tilgangen til sjælesorgsforskningen er mere praksisorienteret (Bach & Iversen 2019), hvilket kaster en del både kvantitativ og kvalitativ forskning af sig. Brownings tale om den empiriske vending synes at have slået stærkere igennem i Norge (Grung 2016:28+30). Af foregående afsnit spores en tilsvarende forskningspraksis at vokse frem i Danmark. Det betyder foreløbig, at vi finder flere empiriske undersøgelser i norsk sjælesorgslitteratur end i dansk.

Her skal nævnes forskningsarbejder fra de sidste syv år, som berører og kan have relevans for vores eget undersøgelsesfelt. De nævnes i nogenlunde kronologisk rækkefølge.

I 2015 skrev Nina Sommerseth mastergradsopgaven ”Et «terapeutiseret» religiøst Norge – En kvalitativ undersøgelse av prester i Den norske kirke og alternative terapeuter”, hvor hun med afsæt i interviews med præster og alternative terapeuter sammenligner sjælesorg og alternative terapier. Hun finder, at der er flere fællestræk: Tilgængelighed, tid og lytten samt synet for det hele menneske. Forskellene er rammen, hvor sjælesorgen er teologisk bestemt, og den økonomiske fordring hos terapeuterne. Begge samtaleformer vil sammenlignet med den videnskabelige psykologi og lægevidenskab betragtes som alternativ terapi (Sommerseth 2015:5).

Maria Michaela Holen Bjørndal skrev fordybningsopgaven ”En undersøgelse av psykiske grenseoverskridelser og kompetanse – presters profesjonsetikk” (2016). Udgangspunktet er en undren over, at præster tilsyneladende er bevidste om de fysiske grænseoverskridelser, men ikke de psykiske. Dertil kommer, at *”når det gjelder presters rolle og kompetanse i møte og samtale med mennesker er presters arbeidsoppgaver uklar”* (Bjørndal 2016:3). Efter at have undersøgt norske præsters ”yrkesetikk”, ”profesjonsetikk” og forskellige forståelser af grænser og kompetence, ønsker Bjørndal, at *”det må være et felles etisk grunnlag for hvordan prester skal forholde seg til grenser og psykiske grenseoverskridelser... Grenser krever refleksjon og innsikt, men noen må ha ansvar for å trekke dette videre* (Bjørndal 2016:56).

Anne Hege Grung, Lars Johan Danbolt og Hans Stifoss-Hanssen præsenterer i 2016 en spørgeskemaundersøgelse af, hvordan præster og diakoner i Den norske kirke forstår, oplever og praktiserer sjælesorg: ”Sjælesorg på plass. På sporet av dagens sjælesorgpraksis i Den norske kirke.” Denne undersøgelses fokus stemmer med vores, når det gælder præsters sjælesorgspraksis. Undersøgelsens spørgsmål er udformet på baggrund af tidligere forskning i Sverige, en stor undersøgelse blandt 700 svenske præster. Valerie DeMarinis’ studie fra 2003 bærer titlen ”Pastoral Care, Existential Health, and Existential Epidemiology” (DeMarinis 2004). Grungs el als studie viser, at norske præster og diakoner har et betydeligt antal samtaler (5-15 pr. måned), spredning i tematikkerne og bredde i konfidenttyper. Sjælesorgen praktiseres mest i forbindelse med kausalie-samtaler, men også ved konfident-henvendelse og spontant. Jo yngre præsten eller diakonen er, des højere på agendaen står sjælesorg. Sjælesørgerne forstår deres praksis ikke eksplicit som samtaler om Gud eller trosrelaterede temaer, men det at Gud ”er til stede i samtalen”, og at sjælesørgeren repræsenterer kirken eller er kristen og bærer en bevidsthed om dette med sig (Grung 2016:33). Målet med sjælesorgen, viser undersøgelsen, er meget forskellig respondenterne imellem. Lige fra at forbedre relationen til Gud, over hjælp til at tage ansvar for eget liv til blot at have en at snakke med.

I Andreas Herwig Buers masteropgave fra 2018, ”Den gode samtalen - En kvalitativ studie om hva som legger til rette for og skaper en hjelpende samtale i sjælesorgsrommet”, er sjælesorgssamtalen i fokus. Buer har interviewet to sjælesørgere med diakonal og to med pastoral erfaring. De fremhæver dels stilhed, lytten og ritualer som vigtige for samtalen, dels konfidenternes meget forskellige oplevelse og erfaring af gudstro. I analysedelen følges et afsnit om konfidentens plads i sjælesorgssamtalen af et afsnit om sjælesørgerens bevidsthed om egen begrænsning og muligheder, hvor informanterne understreger betydningen af selvindsigt, bevidstheden om egen sårbarhed og begrænsning samt sjælesørgerens rolleforståelse, tematikker, som flugter med vore tematikker.

I 2019 kom fortsættelsen af forskningsartiklen ”Sjælesorg på plass”. 411 norske præster og diakoner har svaret på spørgsmål om sjælesorgsforståelse og -praksis med henblik på, at forskerne kan udvikle en teoretisk og strategisk videreudvikling af sjælesorgsforståelsen. Den nye artikel hedder ”Sjælesorg i bevægelse. Kerygmatiske, konfidentorienterte, dialogiske sjælesorg – møte mellom teoretiske posisjoner og et empirisk materiale”. Traditionelle modsætninger mellem kerygmatiske og konfidentorienterte sjælesorg er i opbrud, hvilket dokumenteres dels af nyere fremstillinger af praktisk teologi og dels af respondenternes besvarelser. Respondenterne beskriver deres sjælesorgsforståelse med vendinger, der integrerer det kerygmatiske i det konfidentcentrerede. Fundene peger på, at sjælesørgeren bliver bærende for sjælesorgen: Rolleforståelsen, repræsentant for den kirkelige kontekst, sjælesørgeren som troende og gudsrepræsenterende og som fortolker af samtalen. Artiklen munder ud i et mere tidssvarende sjælesorgsbegreb, nemlig ”dialogisk sjælesorg” eller ”relationel sjælesorg”, der favner budskabet i sjælesorgen (kerygma), det menneskelige nærvær og en transcendent gudshorisont (Stifoss-Hanssen 2019:93).

Anne Austad og Christine Tind Johannessen-Henry følger i 2020 op på artiklerne ”Sjælesorg på plass” (Grung 2016) og ”Sjælesorg i bevægelse” (Stifoss-Hanssen 2019) med artiklen ”Sjælesorg som flerfoldig og flerstemmig praksis. En porøs innsirkling av sjælesorgen med et interkulturelt blick”. Deres spørgsmål er, hvordan kristen sjælesorg kan forstås og praktiseres i en mangfoldig tros- og livssynskontekst. De inddrager dels fundene fra de to tidligere artikler, dvs. undersøgelsen blandt norske præster og diakoner i 2015, dels tre pilotinterviews og endelig ”mange faglige stemmer i sjælesorgsfeltet” til at svare på deres spørgsmål. De finder, at mangfoldigheden i sjælesorgsdefinitioner ikke alene er teologisk begrundet, men et udtryk for den flerfoldige kontekst, sjælesorgen praktiseres i. Sjælesorgen er ”porøs og åpen og dynamisk i møte med nye hendelser og kontekster” (Austad 2020:70). Sjælesorg finder sted på mangfoldige arenaer, ikke kun i kirken, den føres ikke alene med kristne, og den er ikke altid tydelig og afgrænset, den

opstår til tider spontant. Kort sagt er sjælesorg i sig selv et multipelt fænomen, som praktiseres i dynamisk sammenhæng med den kirkelige kontekst, den er en del af. Konfidentens sprog er mangfoldige ikke nødvendigvis traditionelle eller bibelske, hvilket fordrer en flersproglighed hos sjælesørgeren, som må inddrage flere fagligheder for at høre og beskrive. Sjælesorg forholder sig til "the living human document within the web" (udtryk af Miller-McLemore, Austad 2020:74). Konfidenten er stadig det levende dokument, sjælesørgeren søger at læse, og samtidig et netværk vævet ind i mange relationer, en kompleksitet og flerhed. Pointen er: *"En porøs innsirkling av sjelesorgen gir flere åpninger for å rette et sjelesørgerisk blikk mot mennesker som ikke ville blitt sett – dersom dørene til det sjelesørgeriske rom var for tette"* (Austad 2020:76).

Yngvar Nilsen indleverede i efteråret 2018 en masteropgave med titlen "PKU for feltprester – En kvalitativ studie av hvordan feltprester opplever at pastoralklinisk utdanning har betydning for deres arbeid og selvforståelse som sjelesørgere og teologiske fagpersoner i Forsvaret". Denne blev bearbejdet til artiklen "Pastoralklinisk utdanning som kompetanseheving for sjelesørgere : En undersøkelse av PKU i Forsvaret" (Nilsen 2021). Først gennemførte forsvaret selv en kvantitativ undersøgelse af tilfredsheden med PKU for feltpræster, så gennemførte Nilsen kvalitative interviews med feltpræster for at finde svar på, *"hvordan opplever feltprestene, at pastoralklinisk utdanning har betydning for deres arbeid og selvforståelse som sjelesørgere og teologiske fagpersoner i Forsvaret?"* (Nilsen 2018:iv). Vel vidende at undersøgelsen angår norske feltpræster og et uddannelsesforløb, som ikke findes i Danmark, berører den en tematik ved vores spørgsmål om kvalificering af sjælesorgen hos danske præster. Nilsen opsummerer sine fund således: *"Erfaringene fra PKU har hatt betydning både personlig, faglig og kollegialt. Resultatene viser at PKU har trygget deltakerne i rollen som prest, teolog og sjelesørger. De har blitt mer bevisste sitt fag, myndige i sin rolle og dristige i sin tjeneste"* (Nilsen 2018:iv, Nilsen 2021:42).

Anne-Mari Bjølverud Aas' masteropgave fra 2021, "Nå er det faktisk viktig at jeg er her« : en kvalitativ undersøkelse av prestens erfaringer i møte med etterlatte etter selvmord", bygger på interviews med seks præster. Et hovedfokus er på selvmord, dødsbud og sorgreaktionerne hos de efterladede. Et lille fokus er præsterne selv, om at sætte grænser for følelsesmæssig involvering, udfordringer med tavshedspligten og behovet for 'debriefing', tematikker, som nærværende masteropgave også tager op senere.

Noget af den nyeste empiriske forskning med fokus på sjælesørgeren finder vi i forskningsprojektet SOFA. 314 medarbejdere med opgaver i kirkernes ungdomsarbejde har svaret på et

længere spørgeskema om deres erfaringer. Resultaterne er præsenteret i fire artikler. En artikel har fokus på, hvordan medarbejderne forstår egne erfaringer med ungdomssjælesorg (Stokka 2022a). Artiklen indkredser det særegne i sjælesorg med unge, og overskriften citerer en respondent: ”Sjælesorg i farta”. Sjælesorg med unge opstår i forbifarten, spontant, mens den unge og lederen (sjælesørgeren) er optaget af noget andet. Sådan opleves det i hvert fald af sjælesørgeren, men det er også muligt, at de unge helt bevidst bliver fortrolige, når det rette øjeblik for dem indtræder, og indholdet i betroelsen er nøje gennemtænkt eller planlagt. Triggere (eksempelvis en andagt eller lejrophold) kan hjælpe samtalen på vej. Spontane samtaler fordrer en god evne til lydhørhed og fleksibilitet, tid, tilgængelighed og tillid.

Stokka et al peger på udfordringer ved den spontane hverdagssjælesorg i ungdomsmiljøerne. Samtalerne har ikke den beskyttende ramme, som aftalte samtaler på et kontor kan have. Det fordrer bevidsthed om etisk ansvar, tavshedspligt, underretningspligt og egen indflydelse og magt i samtalen. Sjælesørgeren skal varetage den unge midt i det offentlige rum. Stokka et al peger på vigtigheden af en god rolleforståelse og kompetence samt kendskab til ungdomsmiljøet, så sjælesørgeren i situationer med spontan sjælesorg kan træffe gode skøn, der bidrager til tryghed for den unge og giver ansvarlig sjælesorg.

Under udgivelse er en artikel i Tidsskrift for Sjelesorg: ”Fremtidens sjelesørgere. Læringsteoretiske perspektiver på profesjonsudanning i sjelesorg ved MF Vitenskapelige Høyskole” (Elisa Stokka og Einar Edland). Artiklen kan perspektivere fundene i vores masteropgave. Stokka og Edland ser på ”hva som bidrar til god utdanning for kommende sjelesørgere” og påviser ved Biestas uddannelsesmodel, at sjælesørgerisk kompetence (kvalificering) erhverves ved proces, aktivitet og relation (socialisering). Det handler om dannelse gennem integration af fag, person og profession (subjektivering) (Stokka 2022b).

Masteropgaven ”Hvordan hjælper Gud, når Gud ikke hjælper? – En empirisk studie av sammenhengen mellom gudsbilde og praksis hos fire sykehusprester” er seneste studie med relevans for nærværende opgave. Via interviews med fire sykehusprester om deres gudsbilleder og praksis, søger Astrid Sætrang Morvik svar på, hvilket gudsbillede præsten formidler til patienter. Præsternes eget gudsbillede bestemmer tydeligvis deres praksis, nogle gange sådan at rummet begrænses, andre gange så det udvides (Morvik 2022:iv+77). Morviks fund kan bidrage til vores drøftelse af præste- og sjælesørgeridentitet. Præsterne søger at personificere de egenskaber hos Gud, de selv finder trøst og hjælp i. De repræsenterer Guds nærvær, fællesskab og solidaritet med lidende mennesker ved selv at være nær, skabe fællesskab, alliere sig og kæmpe sammen med patienterne.

Når lidelsen opfattes som Guds straf eller fravær, repræsenterer sjælesørgeren et andet gudsbillede i tråd med Kærlighedens Gud.

1.1.4 Hvad betyder dette for vores projekt?

Adskillige har arbejdet med forholdet mellem sjælesørger og konfident på forskellig vis. Nogle har også haft fokus på sider ved sjælesørgernes kompetencer og udrustning til sjælesorgsopgaven. I nogle afhandlinger skrives der om sjælesørgeres møde med bestemte typer af konfidenter.

De seneste år har især norske fagfæller gennemført undersøgelser blandt præster, diakoner og senest også medarbejdere i kirkeligt ungdomsarbejde, som dels undersøger sjælesorgsforståelsen, sjælesorgens indhold og praksis, dels drøfter sjælesørgerrollen og dens kompetencer. Flere af de seneste norske artikler undersøger altså tematikker, som vi også har med i vores undersøgelse. Når vi alligevel tænker, at vi kan bidrage med nye indsigter, beror det på følgende: 1) Vi har gennemført vores fokusgruppeinterviews i en dansk kontekst, og selv om der er en del fællestræk mellem norsk og dansk kirkeliv, så er der også forskellige, som viser sig i sjælesorgspraksis og præsters selvforståelse. 2) Sjælesorgens faglighed har en længere historie i norsk kirkeliv og uddannelse end i dansk. Antologien ”Sjælesorg i bevægelse” viger en god del af pladsen til en fortælling om nordmanden Tor Johan Grevbos betydning for udviklingen af dansk sjælesorg. Vi følger på den måde et spor i norsk sjælesorg samtidig med andre spor fra især tysk og i dag også amerikanske sjælesorgsspor, hvilket afspejler sig i fundene senere i masteropgaven. 3) Nærværende masteropgave undersøger de grundlæggende kompetencer hos menighedspræster med sjælesørgeriske opgaver i menigheden eller sognet. Aspekter, som ikke er set i de anførte forskningsbidrag, dukker op i det danske materiale. Altså, nærværende masteropgave afdækker dele af et felt, som bestemt er relevant for alle med interesse og ansvar for præsters trivsel, virke og uddannelse.

1.4 Problemstilling

Projektet er et kvalitativt empirisk studie med et udforskende fokus. Fokusgruppen er danske præster, fordi de har sjælesorg som en given del af deres arbejdsopgave (Grevbo 2018). Danske præster i vores projekt er en bred gruppe, ansat i Folkekirken, valg- og frimenigheder samt frikirker. De har forskellig uddannelsesmæssig baggrund, er ansat under forskellige organisatoriske forhold og har formentlig forskellig sjælesorgspraksis, men fælles for dem er, at de er ansat som præster og har præstetjenesten som deres primære lønnede arbejde.

Gennem fokusgruppeinterviews med præster om deres sjælesorgspraksis og udrustning til opgaven søger vi at besvare problemstillingen. Valget af fokusgruppeinterview som metode begrundes senere.

Problemstillingen er formuleret som et spørgsmål: ”Kvalificeret sjælesorg i Danmark?” Da det er den faktiske sjælesorg, informanterne fortæller om, er problemstillingen vores analyserende spørgsmål til deres fortællinger, ligesom spørgsmålet lægger op til betragtninger i drøftelsen.

Ud fra overskriften, ”En undersøgelse blandt præster i folkekirker, valgmenigheder, frimenigheder og frikirker af sjælesorgspraksis, og hvordan de kvalificerer deres personlige kompetencer” er hovedspørgsmålet bag den kvalitative undersøgelse blandt 13 præster, hvordan de kvalificerer deres sjælesorgspraksis? Spørgsmålet kan selvsagt først besvares efter en analyse af de foretagne fokusgruppeinterviews, hvor vi drøfter fundene i dialog med relevante teorier.

Hovedspørgsmålet rejser for os at se to relevante delspørgsmål, vi vil søge svar på:

1. Hvordan erfarer danske præster deres pastorale identiteter og sjælesorgspraksis?
2. Hvordan kan præsters personlige kompetencer kvalificeres i forhold til sjælesorg?

Første spørgsmål skal analysen af gruppeinterviewene gerne give svar på, mens andet spørgsmål først kan besvares i den efterfølgende drøftelse af fund og teori.

1.5 Centrale begreber

I en fremstilling som denne bruges en række faglige begreber. Disse bruges lidt forskelligt i forskellig sammenhæng. Derfor er det relevant her indledningsvis at fortælle, hvordan vi forstår enkelte begreber. Andre begreber vil, når de anvendes, blive præciseret. I dette afsnit definerer vi begreberne sjælesorg og kvalificering.

1.1.5 Sjælesorg

En hel del mennesker vil forbinde sjælesorg med en samtale med præsten om det, sjælen sørger over. Nogle vil sikkert også se for sig to stole, et lille bord med stearinlys og en Bibel eller salmebog. Når nogle af præsterne i vores fokusgrupper indledte med at sige, at de ikke havde mange sjælesorgssamtaler og efterfølgende fortalte om mange møder med mennesker, hvor de talte om tros- og livstemaer, så forholder de sig til det netop beskrevne billede af sjælesorgens rum.

To definitioner, vi identificerer os med, som rummer den sjælesorgspraksis, vores informanter beskriver, er dels Harbsmeiers: *”sjælesorg som en hjælpende samtale med det enkelte menneske, der sker i en kirkelig kontekst og på menighedens vegne”* (Harbsmeier 1995b:385). Dels Grevbos: *”Kristen sjelesorg er – i en sosial og kirkelig kontekst – å gå et stykke av Guds vei med et udelt, beslektet og egenartet medmenneske (eventuelt med flere samtidig) for å bane vei for og formidle tro, håp og kjærlighet”* (Grevbo 2018:31f).

Disse definitioner markerer konteksten, sjælesorgen øves i, den kirkelige. Den hjælpende samtale (Harbsmeier) præciseres hos Grevbo som en vandring på Guds vej, hvor der banes vej for og formidles tro, håb og kærlighed, hvilket er tydelige referencer til menighedens tro. Harbsmeier angiver ikke antal samtalepartnere, Grevbo nævner, at det kan være flere.

Sjælesorgens grundlag er teologien, som konstituerer den ”kirkelige kontekst”. Derudover trækker sjælesorg i dag på kundskab fra psykologien, religionspsykologien, filosofien, sociologien, antropologi m.fl.

1.1.6 Kvalificering og kompetence

Kvalificering er en egenskab, evne eller erfaring som er nødvendig for at kunne udføre en bestemt opgave eller varetage et bestemt arbejde, siger ordbogen (www.sproget.dk). En kvalifikation bliver en *kompetence* i det øjeblik, den integreres i egen praksis. I sjælesorgen mener vi, at visse kompetencer må være til stede i udøvelsen af en sjælesorgspraksis, for at den er fagligt kvalificeret (Stokka 2022b). Det handler ikke om, at sjælesørgeren skal være ekspert eller professionel, omvendt skal sjælesørgeren ikke være ren amatør (Harbsmeier 1995a:8).

Sjælesørgeren må evne at øve en hensigtsmæssig praksis og samtidig evne at reflektere fagligt over praksis, så den opnåede viden og erfaring kan integreres i ny praksis.

1.6 Faglig sammenhæng

Dette studie placerer sig inden for den faglige sammenhæng ”praktisk teologi”. Definitionen af praktisk teologi i den enerådende danske lærebog gennem de sidste 27 år lyder: *”Praktisk teologi forstås i denne bog som læren om kristendommens livsytringer og kirkens kommunikationsformer i gudstjeneste, forkyndelse, undervisning, sjælesorg, diakoni, mission og menighedsliv i det forhåndenværende samfund”* (Harbsmeier 1995b:21). Mens diakoni placeres i kategorien ”kristendommens livsytringer”, placeres sjælesorg under ”kirkens kommunikationsfor-

mer” lige efter homiletikken. Andre ville placere diakoni og sjælesorg tættere på hinanden som handlingens henholdsvis talens omsorg for mennesket. Ser vi på norsk kontekst har Kaufman og Danbolt i artiklen ”Hvad er praktisk teologi”? (Kaufman 2020) taget udgangspunkt i Bonnie J. Miller-McLamore’s firfoldige model og Olav Skjeveslands praktisk teologiske bidrag. De repræsenterer det internationale henholdsvis norske fagområde og beskæftiger sig overordnet med praktisk teologis udvikling uden særligt fokus på sjælesorg. Centralt i den internationale diskurs står forholdet mellem det klerikale og det akademiske paradigme og forholdet mellem det empirisk-hermeneutiske og teologisk-normative.

Praktisk teologi har iflg. Kaufman og Danbolt været en marginaliseret fagdisciplin, men gennem de sidste 30 år har praktisk teologi i Norge udviklet sig til en fagdisciplin. Samtidig argumenteres der for en forankring til levet liv og hverdagspraksis. Der findes flere måder at definere praktisk teologi. Iflg. Miller-McLemore er praktisk teologi både trospraksis, en metode, en del af teologisk studium og en teologisk akademisk disciplin.

Miller-McLemore ser blandt andet praktisk teologi som hverdagspraksisser i troende hjem og samfundet, hvor der udøves teologi. Skjevesland mener ikke, at ethvert kirkemedlem bedriver praktisk teologi, eftersom der iflg. ham i det mindste må kræves refleksion, kritisk metodisk arbejde og systematisering, for at noget skal kvalificeres i faglig forstand (Kaufmann 2020). MillerMcLemore er optaget af, at hverdagserfaringer og kirkelige praksisser står i fare for at negligeres eller akademiseres, og dermed miste jordforbindelsen gennem en for stærk intellektuel tilgang. Hun ønsker ikke at gå tilbage til det klerikale paradigme, som det var for flere årtier siden, men hun peger på det vigtige i at kunne et håndværk og samtidig være forankret i et stort spekter af teologisk faglighed og akademisk kundskab. Kaufman argumenterer for en mellemvej mellem academia og refleksion i kirkelig uddannelse og tjeneste. Det gælder i både kvalitativ og kvantitativ forskning på forskellige religiøse praksisser.

Praktisk teologi er i dagens norske kontekst integreret på forskellige professionsstudier og videnskabelige højskoler. I Danmark undervises der i praktisk teologiske emner på de teologiske fakulteter, pastoralseminarierne, FKUV og diakoniuddannelserne.

Ifølge Kaufman er praktisk teologi for præster og andre kirkelige medarbejdere en kontinuerlig proces af læring og udforskning af, hvad det vil sige at være til stede hos mennesker i forskellige, ofte gennemgribende livssituationer på godt og ondt. (Kaufman 2020). Det er netop denne proces og udforskning, vi er optaget af, og som er en del af kernen i PKU.

1.7 Opgavens opbygning og struktur

Strukturen i nærværende arbejde følger en sædvanlig fremgangsform for kvalitative undersøgelser. Det gør strukturen genkendelig for læseren og sikrer i nogen måde fagligheden i fremstillingen.

Í dette første kapitel er opgavens hovedspørgsmål og delspørgsmål præsenteret. Tematikken er præsenteret ligesom vores egen motivation herfor. Den hidtidige forskning i fortrinsvis Danmark og Norge, som støder op til vores hovedfokus på præsters sjælesorgspraksis, er der redegjort for, ligesom et par centrale begreber i overskriften er defineret. Endelig er feltet placeret i den faglige sammenhæng praktisk teologi.

I næste kapitel beskrives den anvendte metode i bearbejdningen af det indsamlede materiale fra kvalitative interviewundersøgelser.

Kapitel 3 præsenterer en række relevante teorier, som hver især kaster lys på præsters sjælesorgspraksis og personlige kompetencer.

I kapitel 4 præsenteres så analysen af det empiriske materiale fra tre nylige fokusgruppeinterviews blandt danske præster. Analysen vil munde ud i nogle fund.

Disse fund bliver i kapitel 5 drøftet i dialog med teorierne præsenteret i kapitel 3.

Endelig kan vi ud fra fundene og diskussionen med teorien fremkomme med nogle overvejelser omkring kvalificeringen af fremtidens sjælesorg.

2. Metode

I dette kapitel beskriver vi, hvordan vi har grebet vores undersøgelse an, hvilke metodiske overvejelser vi har gjort os, og hvilken metode vi har brugt. Først præsenterer vi vores videnskabs-teoretiske overvejelser.

2.1 Videnskabsteoretiske overvejelser

Det videnskabsteoretiske ståsted er hermeneutikken, hvilket også er videnskabelig baggrund for STC-metoden.

I hermeneutikken arbejdes der med, hvordan forskellige kulturudtryk og samfundsmæssige fænomener fortolkes (Gilje 2017). En central tanke er, at hver del får sin mening i lyset af

helheden, og omvendt får helheden mening i lyset af enkeltdelene, hvilket Hans-Georg Gadamer visualiserer i den hermeneutiske cirkel.

Da undersøgelsens sigte er at forstå og fortolke meningsindholdet i en række interviews omhandlende dels nuværende praksis og dels kvalificeringen til den komplekse sjælesorgspraksis, giver det mening, metodisk at placere undersøgelsen inden for den hermeneutiske fortolknings-tradition. Vi forsøger gennem projektet at forstå og fortolke, hvad præster har brug for, for at kvalificere sig til sjælesorgsopgaven. Vi er særligt interesserede i at undersøge de mere personlige egenskaber, som der ikke hidtil er fokuseret meget på i dansk tradition. Dette undersøges ud fra en række informanternes (fokusgrupper) egne forståelser; vi søger at skabe en forståelse af helheden i lyset af delene. Gennem læsning og fortolkning af empirien er ambitionen, at delen åbner op for en ny og dybere meningsforståelse af helheden og endelig søger en gyldig fortolkning af problemstillingen (Kvale 2015:275f).

Forskere kan ikke fralægge sig deres eget syn på verden. Ifølge Gadamer, bærer vi altid på vores forforståelse (Gilje 2017:135). Forskerens beskrivelse og fortolkning af virkeligheden er altid gennemsyret af egne fordomme. Forforståelse, formeninger og fordomme er de briller, forskeren altid ser verden igennem. Brillerne kan aldrig tages af, fordi de sidder bag forskerens øjne. Gadamer hævder, at vi kan ændre ved glassenes styrke og farve, men der vil altid være forforståelse, formeninger og fordomme. Det er i kraft af disse forudsætninger, vi kan forstå noget.

2.2 Forskningsdesign og metodisk tilgang

Vi søger i denne masteropgave at få en større forståelse af, hvordan danske præster i folkekirker, valgmenigheder, frimenigheder og frikirker kvalificerer deres sjælesorgspraksis, hvordan erfarer de deres pastorale identitet og sjælesorgspraksis, og hvordan deres personlige kompetencer kan kvalificeres i forhold til sjælesorg. Der anvendes empiriske fund fra kvalitative fokusgruppeinterviews. Empirien fra de kvalitative interviews analyseres i kapitel 4 ud fra SCT-metoden, som beskrives i dette kapitel. I drøftelsen (kap. 5) af analysens fund inddrages teori fra en række danske og norske fagpersoner, hvis teori præsenteres i kapitel 3. I sidste del (kap. 6) vil vi perspektivere fundene og pointer fra drøftelsen.

Vores metodiske tilgang tager udgangspunkt i Kirsti Malteruds ”Kvalitative forskningsmetoder for medicin og helsefag” (Malterud 2021). I dette kapitel beskrives projektets metodiske tilgang, overvejelser og valg. De metodiske overvejelser indebærer overvejelser om forskningsparadig-

me og forskningsstrategi. Sidstnævnte indeholder metode for indsamling af materiale, udvælgelse af informanter, interviewmetode, brug af interviewguide og afvikling af fokusgruppeinterviews. Til sidst præsenteres projektets analysetilgang og spørgsmål om forskningens refleksivitet, relevans og validitet. Først vil vi beskrive, hvilket forskningsparadigme dette studie tilhører.

2.2.1 Kvalitativ forskningsmetode

Dette studie falder inden for det kvalitative forskningsparadigme. Ifølge Malterud giver kvalitative metoder muligheden for dybere indsigt i fænomener og praksis. Den kvalitative metode anvendes i dette studie, da ønsket er at finde ud af, hvordan vores informanter erfarer deres sjælesorgspraksis, og hvordan de kvalificerer denne praksis. Vi valgte at benytte kvalitative forskningsinterview som metode (Kvale 2014:45). Interviewene fandt sted som fokusgruppeinterviews. Hensigten med at anvende fokusgruppeinterviews frem for individuelle interviews var at udnytte merværdien af samhandlingen mellem deltagerne til at få indsigt af en anden karakter end den, vi får ved individuelle interviews (Malterud 2021). Fokusgruppeinterviews egner sig til eksplorative undersøgelser, hvor man ønsker at få forskellige synspunkter frem og lære om erfaringer, holdninger og synspunkter. Vi har i undersøgelsen gjort brug af fokusgruppeinterview for at beskrive informanternes erfaringer gennem deres fortællinger. I fokusgruppeinterview bliver viden til i samspillet mellem deltagerne (Malterud 2021:138f).

2.2.2 Forskningsstrategi

I dette studie har vi anvendt en abduktiv tilnærmelse, hvilket er en mellemposition mellem induktiv og deduktiv forskningsstrategi (Thagaard 2008). Denne tilgang begynder med empiri og ser empirien i lys af allerede eksisterende teorier for at udvikle ny forståelse (Ritchie 2014). Som tidligere nævnt er vores udgangspunkt for problemstillingen præget af dels vores faglige forforståelse og dels de erfaringer, vi har gjort os i mødet med sjælesorg i både teori og praksis. Vi gik ind i studiet uden en klar hypotese for, hvad vi ville finde. Samtidig havde vi nogle antagelser, som vi italesatte over for hinanden. Dem nedfældede vi på papir for at være bevidste om vores forforståelse både før indsamling af empiri og undervejs i forløbet. Studiet har fundet sted ved indsamling af empiriske data for derefter at diskutere dem op mod den valgte teori.

2.3 Udvælgelse og rekruttering af informanter

I udgangspunktet ønskede vi at undersøge både præsters og lægfolks sjælesorgspraksis. Vores sjælesorgsforståelse og -virkelighed ligesom de tidligere angivne sjælesorgsdefinitioner begrænser ikke sjælesorgsudøvelsen til præster alene. Vi valgte at indsnævre deltagerfeltet af to grunde: 1) De senere års norske undersøgelser (Grung 2016; Stokka 2022a) tyder på forskel mellem faggrupperes sjælesorgserfaringer. Den forskel må formodes at være mindst lige så stor til frivillige sjælesørgere, som findes i danske kirker. 2) Dybere analyse kan ikke gennemføres med for bred en gruppe. Derfor begrænsningen til dem, som bærer menighedsfunktionen ”præst”.

Dansk kirkeliv er noget fragmenteret, hvilket skyldes en ret, N.F.S. Grundtvig fik vedtaget med den første demokratiske grundlov i 1849. Ved siden af Folkekirkenes sognemenigheder findes evangelisk-lutherske valg- og frimenigheder. Vi udvalgte de protestantiske kirker til vores undersøgelse, dvs. ud over de nævnte også evangelikale frikirker. Vi har valgt at se bort fra katolske og ortodokse kirker, ikke af principielle grunde, men for at begrænse undersøgelsen.

I første omgang ønskede vi at sammensætte grupperne efter kirkeligt tilhørsforhold og geografi: 1) Folkekirkepræster i en landsdel – 2) valg- og frimenighedspræster i en anden landsdel – 3) frikirkepræster i en tredje landsdel. Vi planlagde to fokusgruppeinterviews med hver gruppe for at gå dybere ind i tematikken. Præsterne blev kontaktet via mailadresser, der kunne findes på kirkernes respektive hjemmesider.

Da det viste sig yderst vanskeligt at rekruttere interviewpersoner via mail, reminder og telefonisk henvendelse, valgte vi at se bort fra kirkelig organisering og samtidig reducere omfanget til eet fokusgruppeinterview med hver gruppe.

Der blev i alt sendt mail med invitation til 37 frikirkepræster, 124 folkekirkepræster og 21 fri- og valgmenighedspræster (se bilag 2). I alt blev 182 præster inviteret, og der blev i de fleste tilfælde udsendt mere end én mail til hver af de inviterede. Der blev ikke udvalgt i forhold til alder, erfaring eller køn, alle menighedspræster i de tre udvalgte geografiske områder blev inviteret.

Med de positive tilbagemeldinger vi fik, planlagdes i første omgang to fokusgrupper i to af de tre geografiske områder med een samtalerunde for hver gruppe. I det tredje område meldte ingen sig til fokusgruppeinterview.

Det første fokusgruppeinterview blev gennemført ultimo maj 2022. Umiddelbart inden interviewet kom to afbud fra to præster, en tredje havde glemt aftalen og dukkede ikke op. Fokusgruppeinterviewet blev gennemført med fire præster. Heraf var to frimenighedspræster og to valgmenighedspræster. De fire deltagere var mænd mellem 40-65 år.

Det andet fokusgruppeinterview afvikledes ultimo maj 2022 og bestod af tre folkekirkepræster og én frikirkepræst. Ingen af præsterne i denne gruppe havde gjort brug af vores organisations tilbud og var ikke en del af dets netværk. Gruppen bestod af to mænd og to kvinder i alderen 40-55 år.

Vi var på grund af gruppernes størrelser i tvivl, om vi havde nok empiri til at besvare vores spørgsmål. Af tidsmæssige grunde og en forestående sommerferie var det ikke muligt at vente alt for længe med analysen af de to fokusgrupper. Vi besluttede derfor at planlægge en tredje fokusgruppe i et helt andet område af Danmark. Domprovsten blev spurgt om at skrive en motiveret opfordring til præsterne om at deltage, som blev tilføjet invitationsmailen. 37 folkekirkepræster blev inviteret, hvoraf 5 folkekirkepræster, tre kvinder og to mænd i alderen 50-60 år, takkede ja til at deltage. Fokusgruppeinterviewet blev gennemført primo juni 2022.

Da tredje fokusgruppeinterview var slut og mikrofonen slukket, fortalte vi deltagerne, at det var sidste interview af tre, og at det havde været udfordrende at få nok deltagere. Tre af præsterne svarede prompte, at de da heller ikke havde haft lyst, men de syntes, de ”skyldte” den ene af os at deltage. Da vi spurgte, hvorfor de havde ulyst, svarede den ene, at *”ingen har da lyst til at udstille sin manglende sjælesorgspraksis”*, en anden svarede, at det var forbundet med en vis blufærdighed eller tabu. Ordet ”privat” blev også brugt om sjælesorgspraksis.

2.3.1 Præsentation af informanter

De i alt 13 informanter har på tværs af de tre grupper bestået af fire valg- og frimenighedspræster, otte folkekirkepræster og én frikirkepræst. Heraf var i alt fem kvinder og otte mænd i alderen fra 40 – 65 år. Præsternes erfaring med præstetjenesten har været 2 – 23 år.

Informanternes uddannelsesmæssige baggrund er henholdsvis ni teologer, det vil sige, de har en master i teologi fra et dansk universitet. De fire øvrige har henholdsvis anden akademisk uddannelse eller professionsuddannelse på minimum bachelorniveau. Flere af sidstnævnte har en eller anden form for videreuddannelse inden for teologiske fag.

2.4 Metode for indsamling af interviewmateriale

I dette afsnit redegøres for afviklingen af selve fokusgruppeinterviews og anvendelsen af interviewguide.

2.4.1 Fokusgruppeinterviews og interviewguide

De tre fokusgruppeinterviews blev afviklet efter Malteruds metode for fokusgruppeinterviews (Malterud 2012). Vi udarbejdede en semistruktureret interviewguide med to hovedspørgsmål, som skulle give svar på masteropgavens problemstilling. Hovedspørgsmålene i interviewguiden var udarbejdet på baggrund af problemstillingens hovedspørgsmål: ”Hvordan kvalificerer danske præster deres sjælesorgspraksis?” Spørgsmålene blev justeret undervejs, da vi kom længere ind i projektet. Under hele forløbet blev to helt overordnede spørgsmål lagt ud til fokusgruppernes drøftelse: 1) Personlige erfaringer med sjælesorg i nuværende sjælesorgspraksis? 2) Hvilke kompetencer er vigtige for at kunne udøve sjælesorg? Vi udarbejdede forslag til underspørgsmål, som moderator kunne stille undervejs afhængig af, hvor gruppen bevægede sig hen (se bilag 3).

Interviewguiden blev anvendt fleksibelt under selve interviewene og blev undervejs mest brugt som udgangspunkt for moderators mentale koncentration omkring temaet. Efter hvert interview fremhæves de spørgsmål og vendinger, vi erfarede, gav god mening for gruppen.

Til hvert fokusgruppeinterview var afsat to timer. Moderator og observatør præsenterede sig kort omkring faglig baggrund, roller under interviewet, kort om projektet og formål med interviewet. Her skabtes rammerne for det sociale rum for samhandling. Moderator tog ansvar for den overordnede styring uden at kontrollere (Malterud 2012:69). Det blev understreget, at deltageres kundskab og erfaringer var nødvendige, for at vi kunne få noget at arbejde videre med; og det blev fremhævet, at vi som forskere ønskede at lære af dem. ”Spillereglerne” blev præciseret, inden drøftelserne blev sat i gang. Derudover blev rammen for tavshedspligt præciseret. Der blev i det hele taget søgt at skabe et trygt rum.

Deltagerne havde forud for interviewet via mail fået skriftlig information om formålet med projektet, hvad det ville indebære for dem at deltage samt formelle retningslinjer om persondata i tråd med vurderingen fra NSD (se bilag 1). Deltagerne blev informeret om lydoptagelse, anvendelse og opbevaring af data (se bilag 2).

Umiddelbart før fokusgruppeinterviewene blev afviklet, blev informanterne igen mundtligt informeret om lydoptagelse, og inden interviewet gik i gang, underskrev de samtykkeerklæring til brug af data (se bilag 3).

Samtlige interviews er lydoptaget med det formål, at vi har kunnet være nærværende, skabe gode muligheder for samspil i fokusgrupperne og skabe de bedste betingelser for at gengive informanternes udtalelser og udtryk i nuancer og detaljer. Da det ikke er muligt at indfange kropsudtryk og gruppedynamik på lydoptagelse, var vi begge til stede til alle interviews. Den ene var moderator og den anden observatør. Observatørens opgave var at notere de nonverbale udtryk, kropssprog og gruppedynamik.

Umiddelbart efter interviewet havde vi – observatør og moderator – en dialog om, hvad vi hver især havde bemærket i forhold til gruppedynamik, stemning og atmosfære. Kort sagt en dialog om det, som ikke kunne indfanges på lydoptagelsen.

2.5 Metode for analyse af materialet

Da denne undersøgelse har et eksplorerende formål, har vi valgt at gennemføre en tematisk, tværgående og datastyret analyse (Malterud 2021:102). Her er formålet at sammenfatte deltageres fortællinger på en måde, som kan lede til nye beskrivelser af de fænomener, som fokusgruppediskussionerne skal belyse. Vi anvender systematisk tekstkondensering, som er beskrevet af Malterud. STC er en pragmatisk og systematisk metode, som indebærer en induktiv og iterativ proces med sigte på at udvikle kundskab om for eksempel en given gruppe. Denne analysemetode er inspireret af fænomenologi, men er ikke en fænomenologisk analysemetode selvom Giorgis psykologiske fænomenologiske analysemetode var en vigtig inspiration for STC.

I det følgende gøres rede for den proces, der er anvendt i projektet, og der drøftes, hvad vi har gjort i lys af metodeteori.

2.5.1 Transskribering

Allerede under første fokusgruppeinterview stod det klart, at vi selv ville transskribere. Dels var noget af det fremlagte personligt, og vi kunne ikke udelukke, at noget var personhenførbart. Dels anbefaler Malterud, at man selv transskriberer, da det bliver mere tro mod det sagte. Samtidig bliver forskeren gennem transskription selv mere kendt med teksten og har bedre mulighed for at høre, hvad der bliver sagt (Malterud 2021). Dermed er det alene forskerne, der har adgang

til lydoptagelserne og transskriptionerne. Vi har transskriberet stort set ordret for at respektere og være tro mod de oprindelige data. Udvalgte citater i projektet er dog tilpasset skriftsproget for læsbarhedens skyld. Denne tilpasning er foretaget for at mindske meningsforstyrrende passager i teksten, men også af hensyn til informanternes fremtoning, så de ikke fremstår usammenhængende.

Indsamlet datamateriale er krypteret, og alle lydoptagelser bliver slettet, så snart opgaven er godkendt.

2.5.2 Analyseprocessen

Vi har anvendt Malteruds systematiske tekstkondensering (STC) i alle fire faser på samtlige fokusgrupper (Malterud 2021). Undervejs er vores forforståelse beskrevet og gensidigt italesat for at være så bevidst som mulig i forsøget på at lægge vores forforståelse til side. Undervejs har vi i loggen beskrevet ændringer i processen og bevidstgørelse om nye forforståelser.

I det følgende beskrives kort de fire faser i Malteruds tekstkondensering, som vi har anvendt på vores tekstmateriale.

I fase et har målet været at få et helhedsindtryk. Alle lydoptagelser er transskriberet. Derefter er optagelserne gennemlyttet og tilføjet observatørens notater. Lydoptagelserne er gennemlyttet flere gange, og det transskriberede er gennemlæst flere gange med det formål at få et helhedsbillede af de afholdte fokusgruppeinterviews. På dette stadie oplevede vi, at nye observationer trådte frem, og andre blev mere nuancerede, end vi bemærkede under selve interviewet og i vores efterfølgende evaluering.

I fase to identificeredes de meningsbærende enheder. Vi fremhævede og nedskrev hver for sig de tematikker, vi intuitivt fandt interessante fra hver gruppe. Målet var at finde tematikker, som kunne belyse vores problemstilling. Gennem drøftelser og forhandlinger udledte vi seks tematikker. Malterud kalder dem meningsbærende enheder. I denne fase blev det igen tydeligt, at det er en fordel at være to, idet vi havde hæftet os både ved sammenfaldende og forskelligt i det, der kunne belyse vores problemstilling.

Vi identificerede seks meningsbærende enheder. Derefter blev al tekst gennemgået linje for linje. Relevant tekst blev adskilt fra irrelevant. Tekst, der belyste projektets problemstilling, blev kodet ud fra de meningsbærende enheder og sat ind i et skema. De meningsbærende enheder justeredes undervejs, og det noteredes løbende i projektloggen. En gradvis omformning af

temaerne til koder tog form, og de oprindelige inddelinger justeredes i samsvar med det, vi lærte af empirien. Blandt andet reducerede vi til fem meningsbærende enheder i denne fase.

I fase tre – kondenseringsfasen – hentede vi systematisk mening ud ved at kondensere indholdet i de meningsbærende enheder. Kondensatet skulle genfortælle og sammenfatte det, der befandt sig i den aktuelle subgruppe med tydelige spor af ord og begreber fra meningsbærende enheder. Denne proces var vi igennem to gange, da første kondensering blot blev en opsummering med talrige citater. Vi havde brug for at fokusere og kondensere yderligere.

I fjerde fase blev kondensaterne anvendt til at lave en analytisk tekst for hver subgruppe. Kodegrupperne blev illustreret med et træffende guldcitat. Denne syntese af indholdet formidles til læseren i nærværende opgave. Der formidles, hvad empirien fortæller om en udvalgt side af problemstillingen. Forinden blev fundene valideret ved en gennemlæsning/genhør med alle transskriberingerne, hvor der blev ledt efter data, der kunne modsige fundene. Resultatet var kongruens.

Efter at vi kom frem til de endelige resultat- og subkategorier, blev fundene skrevet ud i en analytisk tekst, som ligger til grund for teksten i kapitel 4.

2.6 Refleksivitet, relevans og validitet

Videnskabelighed er helt afhængig af pålidelighed. Det kræver særlig bevidsthed i forhold til kvalitative forskningsmetoder (Malterud 2021). Vi har tilstræbt at gøre det så tydeligt for læseren som muligt, hvilke betingelser der ligger til grund for forskningen. Malterud sammenfatter forudsætningerne for videnskabelig kundskab med tre begreber: Refleksivitet, relevans og validitet.

Malteruds metodiske tilgang er inspireret af socialkonstruktivismen, der vedkender sig forskerens medvirken i hele processen. Forskeren må hele tiden være opmærksom på, om egne spor forfølges, eller om andet er i spil. Netop den opmærksomhed kalder Malterud refleksivitet. Refleksivitet omfatter baggrund, forudsætninger og tolkningsrammer i mødet med valg i forskningsprocessen. Motivationen for at gennemføre studiet er knyttet tæt sammen med forskerens engagement inden for sjælesorgsfeltet og ønsket om at udvikle faget. Vores erfaringer med sjælesorg, holdninger til faget og fordomme og formeninger har haft betydning for dette projekt. Vi har for eksempel for forståelse om, hvilken sjælesorgspraksis der finder sted blandt præster og en formening om hvad præster har brug for, for at kunne kvalificere sjælesorgen. I nogle faser kan det direkte have påvirket processen. Derfor har vi hele vejen fra udarbejdelse af

problemstilling og interviewguide, afvikling af fokusgruppeinterviews, transskribering, analyseproces, diskussion til konklusion forsøgt at italesætte vores forforståelse, fordomme og formeninger over for hinanden og sat dem på skrift. Bevidsthed om betydningen af forforståelsen kan medvirke til, at indflydelsen fra ubevidste forforståelser kan svækkes i nogen grad. Bevidstheden til trods kan vi ikke sige os fri for manglende objektivitet.

En yderligere udfordring i dette studie kan være, at fire informanter har modtaget sjælesorgsuddannelse i den organisation, hvor vi arbejder. Selvom vi systematisk har udeladt passager, hvor disse informanter nævner organisationens tilbud, kan det have påvirket. Derudover har den ene af os haft arbejdsmæssig relation til tre informanter. Vi kan ikke med sikkerhed vide, om det har påvirket undersøgelsens resultater.

Målet med forskningen er videnskabelig kundskab, og meget gerne ny kundskab (Malterud 2021). Dette studie er relevant på baggrund af, at der foreligger ganske lidt dansk empirisk forskning på danske menighedspræsters erfaring med sjælesorgspraksis og kvalificeringen af de personlige kompetencer.

Undersøgelsen giver ikke nødvendigvis et fuldt dækkende svar på det, vi spørger om, hvilket skyldes undersøgelsens karakter. Vi har heller ikke andre danske undersøgelser at sammenligne med, men en norsk (Grung 2016). Dog tror vi, at undersøgelsens resultater peger i retning af, hvordan danske præster generelt kvalificerer deres sjælesorgspraksis.

Med hensyn til undersøgelsens validitet er der kongruens mellem det undersøgte og hovedspørgsmålet. Validiteten ville formentlig være styrket ved en triangulering suppleret med en elektronisk Questback spørgeundersøgelse blandt et større udsnit af danske præster.

2.7 Etiske perspektiver

Etisk forsvarlig forskning kan ikke begrænses til dele af forskningsprocessen, eftersom etiske spørgsmål er forbundet med alle forløbets faser (Kvale 2015:107f). Det gælder særligt, når forskningen berører mennesker direkte, som dette studie gør. Derfor har vi gennem hele processen rettet opmærksomhed på de etiske refleksioner, helt fra de indledende overvejelser til de beslutninger, der er relevante efter masteropgavens afslutning. Selvom informanterne er fordelt ud over et større geografisk område og fordelt på forskellige kirkelige organisationer, eksisterer risikoen fortsat for, at deltagerne vil kunne identificeres indirekte gennem citater eller beskrivelser, især af kollegaer eller andre i miljøet. Vi har valgt at anonymisere informanterne i håb om, at informanterne ville dele erfaringer og svære erfaringer som sjælesørgere. Vi har under

hele forløbet søgt at udføre forskningen etisk forsvarligt ved hele tiden at sikre anonymitet for både informanter og konfidenter, ledere, kollegaer eller andre personer, som direkte omtales i interviewmaterialet.

Allerede før rekrutteringen af informanterne udarbejdedes en samtykkeerklæring på baggrund af skabelon fra NSD. Heri beskrev vi masteropgavens formål, databehandling og information om fortrolighed. Derudover indeholdt samtykkeerklæringen en beskrivelse af rettigheder vedr. frivillig deltagelse og muligheden for at trække samtykket tilbage og udgå af undersøgelsen (se bilag 3).

3. Teori

Marianne Bach indleder sit bidrag til en pastoralteologisk antologi med ordene: *”Sjælesorg er i sin praksis markant kontekstuel”* (Bach 2007:343). Dette er også vores udgangspunkt. Samtidig er sjælesorgspraksis ikke forudsætningsløs, den er knyttet til teori. Sjælesorgens faglighed består i en dynamisk dialog mellem teori og praksis. Praksis inspirerer teorien og omvendt.

Derfor kan dette teorikapitel heller ikke læses løsrevet fra de følgende to kapitler, hvor vi i næste kapitel fremlægger analysen af de interviewede præsters egne udsagn om sjælesorgspraksis og personlige kompetencer og i det efterfølgende kapitel søger en frugtbar udveksling mellem teori og ”virkelighed”.

Historisk har det været sådan, at sjælesorg blev bedrevet med de forudsætninger den enkelte præst havde, typisk teologisk ballast og personlige evner. En god teolog var en god sjælesørger. Først i 1980’erne begyndte man for alvor at overveje en sjælesørgerisk faglighed, som udmøntedes i systematisk undervisning i sjælesorg (Bach 2007).

I en undersøgelse blandt præster af deres sjælesorgspraksis, og hvordan de kvalificerer deres personlige kompetencer, kan vi anlægge forskellige perspektiver. Er vi positioneret i den kerymatiske sjælesorgstradition, ville et relevant spørgsmål være: ”Hvilke kvalifikationer udruster teologien og den kirkelige tradition dens sjælesørgere med for at øve sjælesorg?” Placerer vi os derimod i den konfident-centrerede tradition, er det nærliggende at spørge: ”Hvilke kvalifikationer ønsker konfidenter, at deres sjælesørger besidder, for at de vil betro sig til vedkommende?” De to ulige perspektiver vil trække på forskellige teorier. Bestemmende for hvilke relevante teorier, vi i det følgende vil redegøre for, er fundene i analysen, som præsenteres i næste kapitel.

I de følgende afsnit redegør vi for teorierne om pastoral identitet (3.1), personlige kompetencer (3.2), hermeneutisk (3.3), selvindsigt (3.4), supervision (3.5) og tavshedspligt (3.6).

3.1 Præste- og sjælesørgeridentitet

Når hovedspørgsmålet drejer sig om præsters sjælesorgspraksis, er det relevant at se på den pastorale identitet hos præster, som øver sjælesorg. Pastoral identitet forstås her som både præste- og sjælesørgeridentiteten. Tor Johan Grevbo skrev i 1991 artiklen ”Pastoral identitet”, som lægges til grund her sammen med artiklen ”Sjælesorgens teori” af Marianne Bach (Bach 2007).

Sjælesørgerens identitet vil altid vise sig i hans/hendes sjælesorgspraksis. Sjælesørgerens person er altså af stor betydning for både relation og betydningsindhold i det sjælesørgeriske møde. Vi kunne også sige: *”overbevisningskraften hænger sammen med en eksistentiel involverethed”* (Bach 2007:347), hvilket fordrer sjælesørgerens bevidsthed om egen identitet, altså eget særpræg. En bevidst og moden identitet viser sig i en grundlæggende overensstemmelse mellem tanker, handlinger og følelser. Psykoanalytikeren Erik H. Eriksons teori om identitetsdannelse viser, at en tillidsfuld og tryk identitet desuden indebærer et ”match” mellem personlighedens inderside og yderside, mellem selvopfattelsen og det billede, andre har af en (Grevbo 1991). Manglende selvindsigt eller selverkendelse i relation til andre mennesker vil altså påvirke den sjælesørgeriske relation og praksis.

Intet menneske lever i total harmoni mellem selv billede og andres billede af en. Det er da heller ikke et mål i sig selv, derimod handler det om balance. Balancen må være, at spændingen mellem selv billede og andres billede af en, og overensstemmelsen mellem tanker, handlinger og følelser bliver udholdelige og bevidste, så man lever realistisk og ærligt med egne personlige spændinger. Som sjælesørger må man kende sig selv, sine styrker og udfordringer i egen identitet, så man ikke går i selvforsvar eller flygter fra de indre spændinger (Grevbo 1991).

Den personlige identitet farver den faglige og professionelle identitet. Selv om embede, præstedragt og rolle som præst giver støtte til både præste- og sjælesørgeridentiteten, vil en ubalanceret personlig identitet ofte tage magten over præste- og sjælesørgeridentiteten (Grevbo 1991:12). Det samme gælder, om vi taler om faglig identitet.

Et kristen-menneskes identitet har sit centrum i relationen til Gud. Centrum kan ikke løsrides fra personen men følger med ind i præsterollen og giver centrum til både præste- og

sjælesørgeridentiteten (Grevbo 1991). Heraf følger for Grevbo fem identitetsdannende holdepunkter for pastoral identitet:

1. Det, Gud har gjort for os.
2. Sakramenternes iboende kraft som nådemidler.
3. Modet til at være hyrde.
4. Tåle at mislykkes.
5. Evnen til at se tjenesten i lys af livgivende humor.

Vi skal ikke gå ind i de enkelte holdepunkter. Når Grevbo til sidst stiller spørgsmålet: ”Hvad er kirkens vigtigste opgave i fremtiden?”, så svarer han med et citat af Brüggens pater Roger: ”*Det er å gjøre det kirken alltid har vært satt til, å hjelpe menneskene til å møte Gud i Jesus Kristus*” (Grevbo 1991:18). Det, som giver svaret vægt, er for Grevbo, at bag og i det svar mærkede han en rodfæstet pastoral identitet. Pointen er, som vi læser Grevbo, at den pastorale identitet er afgørende for, om det, der bliver sagt, er troværdigt, om der er en overensstemmelse mellem personen, der siger ordene, og selve ordenes betydning. I videre forstand gælder det al sjælesorgspraksis, at den må være troværdig.

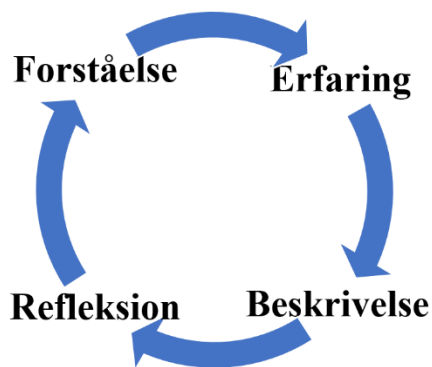
Marianne Bach skriver ikke om pastoral identitet, endsige præste- eller sjælesørgeridentitet, men om faglig identitet. Vi skønner dog, at de med forskellig betoning taler om det samme, nemlig præstens bevidsthed om eget særpræg i sjælesorgen. Bach ender også med at pege på troværdigheden, ikke som en præstation, men som udtryk for centrum og holdepunkt for ens faglige og personlige selvforståelse i relation til Gud. Den faglige identitet, som gør en troværdig, formes af eksistentiel tilegnelse og integration mellem teologi, praksis og person (Bach 2007).

Da præstens vigtigste redskab i sin sjælesorgspraksis er sig selv, er den pastorale identitet uomgængelig at besinde sig på, ligesom det næste område, der ligger tæt op ad identitet, nemlig de personlige og sjælesørgeriske kompetencer.

3.2 Sjælesørgeriske kompetencer

Vi har tidligere defineret kompetencer som kvalifikationer integreret i egen person. Når det norske Bispemøtet (2014) ønsker kompetenceudvikling inden for alle dele af præstetjenesten, blandt andet sjælesorg, definerer de ”*kompetanse som de teoretiske og praktiske kunnskaper, holdninger og ferdigheter*” (s 3). Kompetenceudvikling bliver da ny læring gennem refleksion over nye faglige indsigter og praksis, der så fører til ny praksis. Dette er en velkendt model,

som vi er fortrolige med fra PKU's læringsmodel. Meget enkelt kan den beskrives som en hermeneutisk proces: Erfaring - beskrivelse – refleksion – forståelse - ny erfaring. Sjælesørgerisk erfaring beskrives for videre at blive genstand for en refleksion med inddragelse af teoretisk viden, blandt andet teologi og psykologi, hvilket vil give sjælesørgeren en forståelse gennem blandt andet vejledning, som kan omsættes i ny praksis med nye erfaringer til følge, og en ny

Figur 1 PKU's lærings spiral

læringsproces følger. Derfor kaldes modellen også for læringsspiralen. Dertil kommer, at PKU er opbygget i tre niveauer, hvor hvert af de tre kurser har et bestemt fokus for sjælesørgeren. I første kursus fokuseres på personlig kompetence, i andet på teoretisk kompetence og i tredje på integrationskompetencen. Der arbejdes på alle tre niveauer i hvert kursus men tyngdepunktet flytter sig. Herved får læringsspiralen endnu en dimension. Bevidsthedsoplevelsen af denne lærings spiral kan udtrykkes med Lundebyes læringstrappe:

1. Ubevidst inkompetent (lykkeligt uvidende om det, man foretager sig i sjælesorgen)
2. Bevidst inkompetent (vidende om, at der er noget, men endnu ikke kan)
3. Ubevidst kompetent (reflekterende, men usikker på, om det er rigtigt)
4. Bevidst kompetent (ikke perfekt men vidende og reflekterende)

Både Engedal (2004) og Grevbo (2018) har skrevet om sjælesørgerisk kompetence. Engedal opregner fem udviklingsarenaer, som Grevbo medtager som sine fem første af otte. Engedal har hentet sine fem kompetencer fra Ziemers *Seelsorgelehre* (2000), hvor åndelig kompetence står før teoretisk kompetence som femte og sidste. Forskellen i rækkefølge kan indikere forskellig vægtning af kompetencerne de tre fremstillinger imellem.

Jürgen Ziemer	Leif Gunnar Engedal	Tor Johan S. Grevbo
1. Personkompetence	1. Personkompetence	1. Teoretisk kompetence
2. Kommunikativ kompetence	2. Kommunikativ kompetence	2. Selvindsigt-kompetence
3. Hermeneutisk kompetence	3. Hermeneutisk kompetence	3. Kommunikativ kompetence
4. Åndelig kompetence	4. Teoretisk kompetence	4. Hermeneutisk kompetence
5. Teoretisk kompetence	5. Åndelig kompetence	5. Åndelig kompetence
		6. Etisk rådgivningskompetence
		7. Samtidskompetence
		8. Historisk kompetence

Figur 2

Sjælesørgere er forskellige, ligesom konfidenter er forskellige. Konfidenter opsøger formentlig en sjælesørger, vedkomne har tillid til, og som kan være hjælpsom i dén livssituation, vedkomne befinder sig i. Om samtalen bliver til hjælp for konfidenten afhænger af de involverede parter, sjælesørger og konfident. Konfidentens forventninger, tilstedeværelse og evne til at profitere af samtalen lader vi ligge her og fokuserer alene på sjælesørgeren.

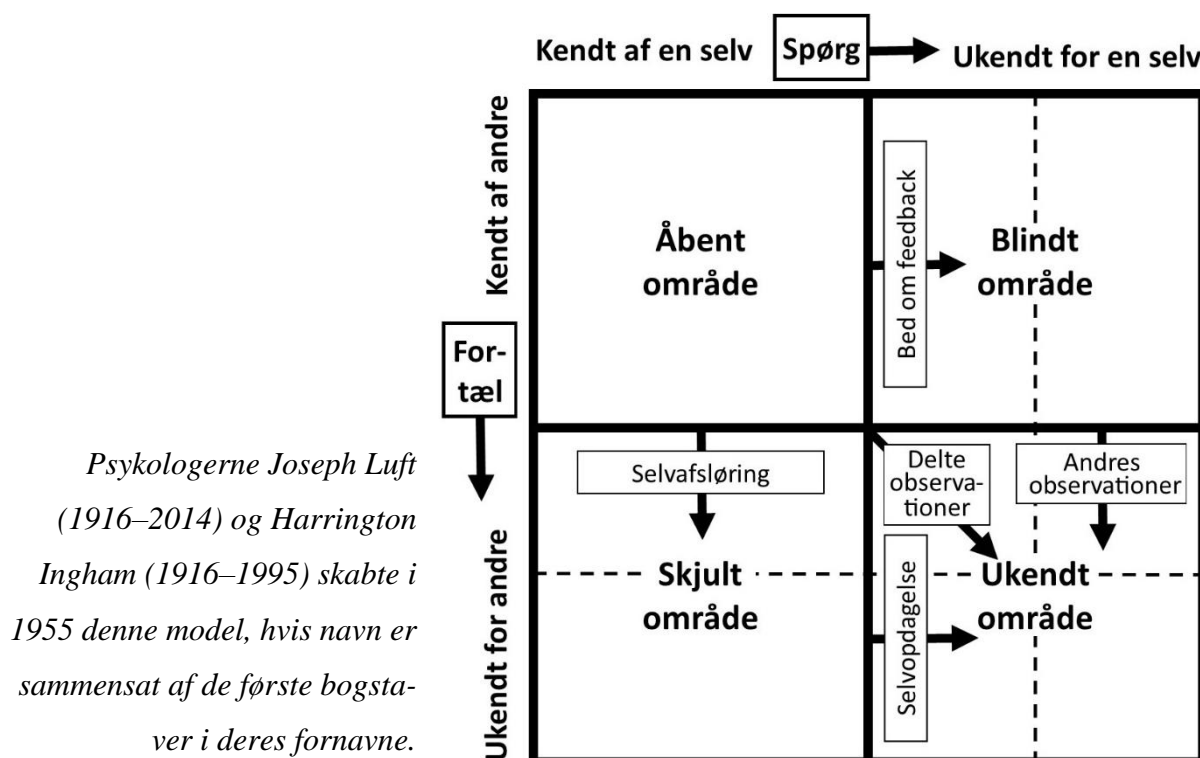
Vi forstår som Grevbo kompetence som faglig duelighed. Sjælesorg beror både på et gudgiven opdrag/kald og udrustning og på faglig duelighed. Ligesom en kunstner både er håndværker med forskellige fagligheder og kunsthåndværker med en særlig evne.

Sjælesørgerens egen person kommer altid i spil i sjælesorgens rum. Sjælesørgeren er så at sige ”redskabet” i samtalen. Derfor begynder Engedal og Ziemer med sjælesørgerens *personkompetence*, der handler om selvindsigt og evne til introspektion. I daglig tale handler det om sjælesørgerens modenhed. Dermed griber vi tilbage og udfolder foregående afsnit om pastoral identitet. Engedal nævner tolv elementer i modenheden: 1) realitetsorientering – 2) langsigtet tænkemåde – 3) voksen samvittighed – 4) evne til uafhængighed – 5) evne til afhængighed – 6) evne til at elske – 7) evne til at acceptere sig selv – 8) medmenneskelig omsorg – 9) følelsesmæssig modenhed – 10) vilje og evne til at modtage vejledning - 11) generøsitet - 12) evnen til at skabe relationer (Engedal 2004). Personkompetencen er således en mangefacetteret størrelse.

At udvikle denne personlige kompetence sker ikke i enerum i dialog med sig selv, den sker altid i dialog med andre. Derfor bliver fora og relationer, hvor det er muligt at efterspørge feedback på egen person så vigtigt. Ingen er eller kommer i mål på alle fronter, men det handler om til stadighed at arbejde med sig selv for at være tilgængelig for konfidenter. Derfor bliver supervision i sjælesorgsarbejdet så vigtigt. Dette får sit eget afsnit senere.

Johari-vinduet er en teori til at visualisere udviklingspotentialer i personkompetence (se figur 3). Ved at være åben og fortællende, nysgerrig og spørgende på, hvordan man opleves af andre gennem, kan sjælesørgeren gennem den feedback, han/hun modtager, blive bevidst om eller opdage flere sider af sig selv, det gælder både blinde vinkler og ikkeerkendte sider.

At kende sine egne svagheder og styrker, være fortrolig med egne følelser, sårbarhed og grænser er afgørende for evnen til at møde andre i deres livsfortællinger. Hvis ikke sjælesørgeren kan reflektere over, hvordan egen person påvirker konfidenten på godt og ondt, kan det have utilsigtede virkninger. Egne ubearbejdede tematikker kan forstyrre eller overdøve konfidentens fortælling og sjælesørgerens lytten.

Figur 3. https://en.wikipedia.org/wiki/Johari_window

Kommunikativ kompetence er evnen til at etablere en åben og tillidsfuld relation til konfidenten (relationskompetence). Til kommunikativ kompetence hører både evnen til at lytte og tale.

I sjælesorg lyttes til det hele menneske, det sagte som det usagte, kropssproget og mimikken, følelserne, temaerne, det eksistentielle og håbet. Når sjælesørgeren aktivt lytter til konfidenten vises en gæstfrihed, som både styrker relationen mellem sjælesørger og konfident og myndiggør konfidenten. At lytte opmærksomt bevirker, at konfidenten tager sig selv alvorlig, og det fører til ansvar for egen livshistorie.

Selv om sjælesorg må være kendetegnet ved lyttende opmærksomhed, siger sjælesørgeren også noget. Sjælesorg er ikke et interview, snarere må sjælesørgeren med sine spørgsmål og tilbagemeldinger hjælpe konfidenten til at fortælle og reflektere over sit eget for på den måde at udvide konfidentens selvindsigt og handlemuligheder i den situation, som er samtalens anledning.

Til den kommunikative kompetence knytter sig en tilpasningskompetence. Da konfidenter er forskellige, skal måden, der kommunikeres, tilpasses det enkelte menneske. For eksempel kan et bibelord inddrages til stor hjælp over for én konfident, mens det vil være helt forkert at inddrage i en anden samtale. Tilpasningen formes af sjælesørgerens menneskekundskab, teologiske indsigt, relationskompetence og skønsomhed (Grevbo 2018:66).

Hermeneutisk kompetence er evnen til at møde, tolke og forstå, hvilket vi uddyber nærmere i afsnittet om Eides teori om forståelse og fordybelse. Sjælesørgeren må søge at forstå det, konfidenten forstår (Kierkegaard 1859).

At forstå det andet menneske fuldt ud er forbeholdt Gud, men en sjælesørgers merviden (teoretisk kompetence, erfaring og selvindsigt) kan være med til at tolke den andens liv, så det bliver til hjælp for vedkommende.

Teoretisk kompetence er som nævnt viden og teori. En sjælesørger har brug for en god portion teologisk kundskab. Konfidenter vælger at samtale med en sjælesørger frem for en ven eller terapeut, fordi deres livstematik angår en tros-tematik, som de i højere grad forventer mødt i sjælesorgen end i anden samtaleform. Brug af Bibel, bøn, velsignelse og ritualer i sjælesorg fordrer teologisk og bibelsk kundskab.

Sjælesørgere vil møde en del sårbare sind, hvorfor det også er nyttigt med en vis viden fra det psykologiske og psykiatriske fagområde. Det handler ikke om, at sjælesørgere skal øve terapi endsige stille diagnoser, men blot om at sjælesørgere skal have forudsætninger for at lytte til, forstå og tale med deres konfidenter og vide, hvad der psykologiske set sker i mødet mellem mennesker, så sjælesørgerens praksis bliver så indsigtfuld som mulig. Grevbo taler om en psykopatologisk kompetence, som er "*evnen til å gjenkjenne basale symptomer på psykiske forstyrrelser*" (2018:59).

Sjælesørgere kan ligeledes hente nyttige impulser fra sociologi, filosofi, litteratur, pædagogik, kunst og kultur, som både kan bibringe sjælesørgeren nyttig viden om menneskelivet og inddrages i samtalen med konfidenter, fordi konfidenter som alle andre mennesker har forskellige måder at lytte, forstå og fordybe sig.

Åndelig kompetence drejer sig om sjælesørgerens egen spiritualitet. Et kristen-menneskes åndelige liv beror i evangelisk luthersk teologi på Guds nåde og barmhjertighed. Hvordan dette åndelige liv udfoldes i en åndelig praksis – også kaldet spiritualitet – afhænger af flere forhold (Engedal 2004). Åndelig kompetence er evnen til at tale om åndelige erfaringer, om åndelige kriser og kampe (troshistorie). En sådan evne fordrer, at sjælesørgeren er fortrolig med sin egen troshistorie og åndelige liv og samtidig har viden om andres måder at praktisere spiritualitet og har sprog for det (Grevbo 2018).

Historisk kan vi tale om det kerygmatiske paradigme (før midten af det 20. århundrede), hvor sjælesorgen havde karakter af forkyndelse. Herefter kom et terapeutisk paradigme (fra midten af det 20. århundrede), der forstår sjælesorg som kommunikation og er optaget af relation,

nærvær og empati. Nu har det postmoderne eller narrative paradigme indfundet sig, hvor sjælesorg ”*øves kontekstuel og konkret i forhold til det andet menneskes erfaringer*” (Bach 2009:476). En sådan sjælesorg samles i sjælesørgeren, som må praktisere den på en måde, hvor de nævnte dimensioner fra kerygmatiske og terapeutiske paradigmer integreres i egen person. Den ydre autoritet i samfundet smuldrer og erstattes af en personlig autoritet eller autenticitet. En sådan belastning af sjælesørgeren nødvendiggør sjælesørgerens ”*omsorg for sin egen sjæl og har et centrum og hvilested både for sin identitet og sin praksis. Dette bidrager til, at en ny åndelighed finder vej ind i den sjælesørgeriske faglighed*” (Bach 2009:477). Denne nye åndelighed er spiritualitetens genkomst, hvor det handler om at åbne sig for Guds virkelighed. For Bach handler det meget rigtigt først om eget hvilested dernæst om praksis.

De tre sidste kompetencer, Grevbo opregner: *Etisk rådgivningskompetence, samtidskompetence og historisk kompetence* er ikke uvæsentlige for god sjælesorgspraksis, de er blot ikke relevante at præsentere her.

3.3 Bevægelsen mod forståelse og fordybelse

Fra foregående afsnit uddyber vi videre i dette afsnit den hermeneutiske kompetence ved hjælp af to bevægelser: Bevægelsen mod forståelse og bevægelsen mod fordybning. Øyvind Eides bidrag i ”Forståelse og fordybning” (Eide 2014) kan hjælpe os til det.

Eide giver gennem sjælesorgseksempler indblik i sin ”visdommens model” ved i kapitlernes struktur at veksle mellem replikskifter fra en sjælesorgssamtale, teoretisk analyse af dialogen og hermeneutisk refleksion. Han stiller til hvert kapitels sjælesorgseksempel spørgsmålet: ”Hvad er det, der sker i den sjælesørgeriske samtale?”

Jesu sjælesorg i beretningen om Emmaus-vandrerne (Luk 24,13ff.) er et eksempel på de to bevægelser:

1. Bevægelsen mod forståelse: Jesu møde med de to disciple er kendetegnet ved accept og undren.
2. Bevægelsen mod fordybelse: Jesus bringer disciplene i dialog med Skriftens ord.

Jesus lytter sig i disciplenes fortælling frem til måden, hændelsesforløbet og mening forholder sig til hinanden. Dernæst retter han opmærksomheden mod det åndelige smertepunkt. Jesus tilbyder dem et nyt teologisk perspektiv. Ifølge Eide karakteriserer det teologiske perspektiv mere end noget andet sjælesorgens egenart.

En sjælesørger må gøre begge bevægelser, mod forståelse og fordybelse, med lige stor vægt. Når bevægelse mod forståelse svækkes, får bevægelsen mod fordybelse overvægt. Det fører til sjælesorg af overvejende forkyndende karakter. Her fortrænger troshjælpen den egentlige livshjælp, og derved overses det levede menneskeliv. Når bevægelsen mod fordybelse svækkes, får bevægelsen mod forståelse overvægt. Det kan ifølge Eide føre til en terapeutisk sjælesorg blottet for teologisk indhold og refleksion.

Med afsæt i Gerkins filosofiske hermeneutik skriver Eide, at det springende punkt i menneskers psykiske og åndelige lidelse ligger i mødet mellem hændelse, følelse og idé. Med andre ord mellem det, der er sket og den mening, vi tillægger hændelserne.

Et menneske, som søger sjælesorg, er i en situation, hvor håb er bristet og meningen løsrevet fra livet. Det er på udkik efter en ny tolkning på områder i sin livs- og troshistorie. Sjælesørgeren må evne at lytte sig frem til smertepunkterne og have troserfaring og teologi til at åbne op for nye perspektiver (Eide 2014).

Eides visdomsmodel benytter sig af Brownings analysemetode, som igen bygger på Gadamer's forståelsesfilosofi, den hermeneutiske cirkel. Analysemodellen er struktureret som fire opgaver, der tjener til at belyse hinanden:

De to første er bevægelsen mod forståelse:

1. Beskrivende: Hvad sker der i det, konfidenten fortæller?
2. Kultur-kontekstuel: Hvorfor sker det? Her anvendes idehistorie, psykologi, teologi med mere for at bibringe forståelse.

De to næste er bevægelsen mod fordybning:

3. Hvordan kan Bibelens tekster kaste nyt lys over det, der fortælles? Her kan anvendes teologisk faglitteratur og teologisk refleksion.
4. Praktisk: Hvordan er det klogt at forholde sig til situationen? Hvordan kan den kristne tro forholde sig til menneskers erfaringer? Her kan Gerkins teori om, at det plagede menneske søger efter en erfaren tolk, der kan åbne for en ny og mulig mening eller bidrage til en reformulering af forholdet mellem hændelse og tanke.

Skematisk ser det således ud:

Figur 4 er frit designet efter Eides beskrivelse af metoden til forståelse af sjælesørgeriske situationer.

Bevægelsen mod forståelse begynder i sjælesørgerens forforståelse. Forforståelsen hænger tæt sammen med sjælesørgerens selvforståelse. Selvforståelse har vi set på i afsnittet om pastoral identitet og videre i afsnittet om personlige kompetencer. Selvforståelse er det vigtigste, men også det vanskeligste i opbygningen af sjælesørgerisk kompetence. Bevægelsen mod forståelse begynder i sjælesørgerens egen fortælling; og forudsætningen for god sjælesorg er, at sjælesørgeren har mødt, tydet og bearbejdet sine egne sår. Det handler for både Eide og Engedal om, at sjælesørgerens egen sårbarhed er et bærende element i mødet med konfidenten. Det er netop på det plan, autentiske relationer kan skabes (Eide 2014, Engedal 2004).

Hvis ikke sjælesørgeren magter at skelne mellem det, der er ”mit” og ”dit”, det vil sige min og din fortælling og mine og dine følelser, er faren, at sjælesørgeren bliver invaderende og krænkende. En sjælesorgssamtale må være åben, undrende og ansvarlig på en sådan måde, at konfidenten selv kan tage stilling til det, der siges. Nok skal sjælesørgeren være til stede i samtalen med hele sin erfaring og viden, men konfidenten skal ikke forholde sig til anden fortælling og andre følelser end sit eget.

Sjælesorgssamtalen er en form for portrætkunst, hvor erfaringen formes som billeder, og billederne reformuleres og skaber ny erfaring. I sjælesorgens rum tegner konfidenten et billede af sit liv, ikke et fotografi, men en ordtegning. Tegningen er et kunstværk og ikke en tolkning. Som i alle andre kunstværker lægger to personer mærke til noget forskelligt, og det skyldes, at hver især tolker ud fra egne forudsætninger. Sjælesørgerens faglighed ligger i evnen til at lytte, reformulere, undre sig og udforske.

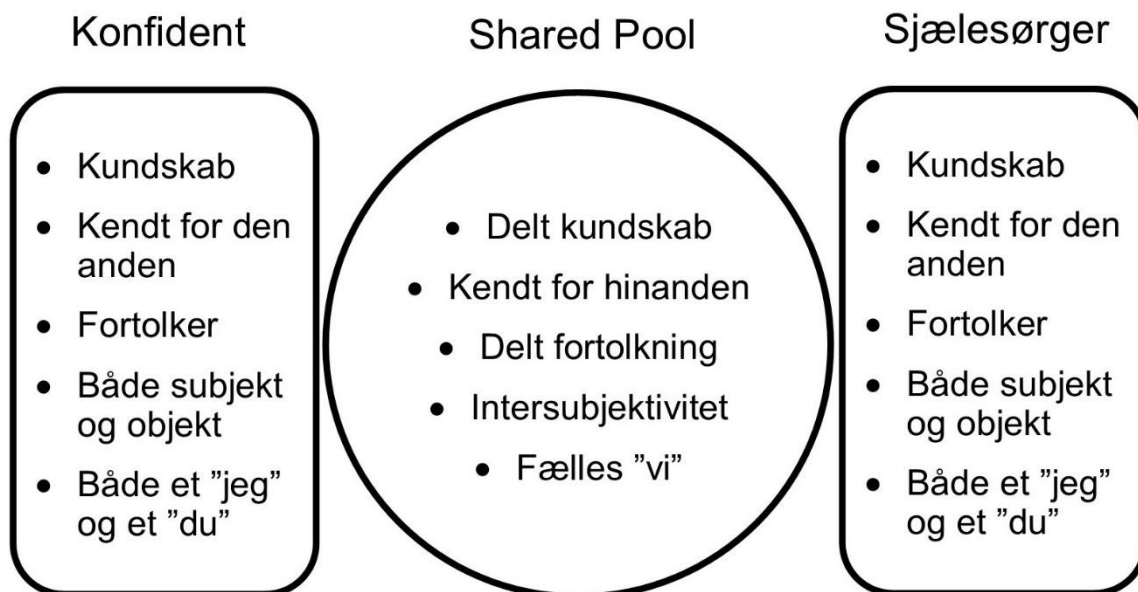
I et hermeneutisk perspektiv er den sjælesørgeriske samtale ikke et forhold mellem et subjekt og et objekt. Portrættet af den anden tegnes i mellemrummet som et produkt af dialogen mellem de to. Sjælesørgerens forforståelse udgør en væsentlig del af forståelsen. Uanset hvor fagligt kvalificeret forforståelsen er, vil sjælesørgeren aldrig kunne sige med sikkerhed, hvad konfidentens fortælling rummer. Derfor må sjælesørgerens respons altid være undren. At undre sig indebærer at vove at være undervejs. Undren skaber åbne rum, som giver konfidenten frihed og mod til at udforske og opdage flere muligheder. Undren udløser selvrefleksion og selvforståelse. Det er ifølge Eide noget af essensen i begrebet intersubjektivitet fra forståelsesfilosofien, som vi nu vil se på.

3.3.1 Intersubjektivitet

Intersubjektivitet betyder, at konfident og sjælesørger deler intensioner, opmærksomhed og følelser i samtalen. Det indebærer en gensidig accept af hinanden som samtalepartnere. Forståelse er en intersubjektiv og interaktiv tolkningsproces, hvor forståelse ikke blot er en reproduktion af konfidentens forståelse, men en forståelse, der åbner op for nye perspektiver. Forståelsen dannes da i rummet mellem konfident og sjælesørger, en såkaldt ”forhandlet forståelse”, som det fagligt betegnes (Eide 2014).

Ifølge Gerkin er sjælesørgeren en tolk, som kan ”åbne for ny mening” og et nyt forhold mellem hændelse og idé (Eide 2014). Pamela Cooper White går skridtet videre og kalder den nye mening, som opstår mellem sjælesørger og konfident for ”Shared Pool” (fælles virkelighed). Med sin figur synliggør hun, at konfident og sjælesørger i fællesskab skaber virkeligheden:

Intersubjektivitet

Figur 5. Illustration af Pamela Cooper Whites "Shared Pool" fra Gunnar Fagerlis præsentation på PKU 3.

Med andre ord kan man sige, at sjælesorg er et fælles hermeneutisk projekt, hvor konfident og sjælesørger sammen udforsker den virkelighed, de skaber, og søger at finde en fælles forståelse. Forståelsen er ikke mulig uden selv at deltage og dermed også bidrage. Sjælesørgeren udforsker ikke konfidentens indre liv på egen hånd for at tolke og forstå og finde "sandheden" om konfidenten for så endeligt at bringe hjælp. Nej, sjælesorg er et samarbejde.

Ovenstående teorier om det hermeneutiske sjælesorgsarbejde, udtrykt i bevægelserne mod forståelse og fordybning og i intersubjektiviteten, rejser et relevant spørgsmål om, hvordan mellemrummet mellem konfident og sjælesørger bevares og ikke udviskes. En konkret udfordring er den såkaldte spontane sjælesorg, som vore informanter i fokusgrupperne har en del af. Sjælesorgens karakter af spontanitet truer mellemrummet. Det ser vi på i næste afsnit. En teori om, hvordan de psykologiske mekanismer overføring og modoverføring påvirker mellemrummet, følger i afsnittet efter.

3.4 Spontan sjælesorg

Artiklen "Sjælesorg i farta" af Elisa Stokka et al (2022a) er tidligere kort omtalt. Et fokus i artiklen er de spontane samtaler, som kendetegner sjælesorg med unge. SOFA-undersøgelsen blandt sjælesørgere i kirkelige ungdomsmiljøer peger på, at 70% af sjælesørgerne ofte oplevede spontant opståede sjælesorgssamtaler. Et stort spekter af temaer kom frem i de spontane

samtaler. Andre (Grevbo 2018, Austad & Johannessen-Henry 2020) anfører, at spontane samtaler ikke kun finder sted blandt unge; de opstår også spontant med voksne i menigheden. Okkenhaug peger på, at det tilfældige møde kan indebære betroelser, hvilket kan give sjælesørgeren udfordringer. Mellemlummet mellem konfident og sjælesørger er anderledes i og med, de vanlige rammer omkring sjælesorgssamtalen ikke er til stede.

På spørgsmålet om, hvad der gør de spontane samtaler anderledes end aftalte samtaler med unge, peges der på de spontane samtalers grænseløse rum. Når der ikke er en aftale under fire øjne, bliver relationen på andre måder end på et præstekontor. Når den spontane samtale opstår, tager konfidenten initiativet og sætter rammen for, hvad der skal snakkes om og hvordan. Dermed er der ikke en tydelig asymmetri i samtalen fra begyndelsen, og den opsøgende person har muligheden for at afslutte samtalen lige så pludseligt, som den begyndte. Det besværliggør sjælesørgerens ansvar for at varetage det etiske omkring konfidentens sårbarhed og hensyn til tavshedspligten (Stokka 2022a).

De spontane samtaler stiller med sin radikale tilgængelighed sjælesørgeren i yderligere et dilemma. Ikke alene er mellemlummet mellem konfident og sjælesørger udfordret; andre personer kan lytte til samtalen, hvis den finder sted i et offentligt menighedslokale, et køkken eller i en butik. Sjælesørgerens radikale tilgængelighed kræver en god rolleforståelse og kendskab til det aktuelle miljø hos sjælesørgeren. Han/hun må vide, hvad der opleves trygt, og hvad der skal skærmes og beskyttes.

Opsummerende kan vi sige: SOFA-studiet konkluderer, at spontane sjælesorgssamtaler i ungdomsmiljøer kræver god rolleforståelse og etisk bevidsthed (Stokka 2022a).

Endelig er det en overvejelse værd, om spontane sjælesorgssamtaler er så spontane. En af forskerne i SOFA-studiet påpeger, at nok kan samtalerne opleves spontane af sjælesørgeren, som får dem uventet. Men konfidenten kan for sin del have planlagt samtalen til det gunstige øjeblik. Når det gælder unge, er de måske ikke komfortable med formelle samtaler på et kontor bag en lukket dør, men snarere i en relation under fysisk aktivitet ("vi gør noget sammen").

3.5 Overføring og modoverføring

Endnu et element til forståelse af og besindelse på mellemlummet virkelighed i sjælesorgsrelationen er begreberne overføring og modoverføring. I dette afsnit tages udgangspunkt i Susanne Bangs bog, "Rørt, ramt og rystet" (2002), og Gunnar Fagerlis artikel, "Jeg kjente at en kraft gikk ut fra meg" (2016).

Overføring og modoverføringer sker hele tiden, hvor mennesker mødes. I mødet mellem mennesker vækkes både bevidste og ubevidste tanker, følelser, længsler og ønsker. I hverdagen præger det måden, vi forholder os til andre og os selv på, uden vi tænker over det (Fagerli 2014). I dette afsnit forholder vi os til overføring og modoverføring i sjælesorgens rum med fokus på sjælesørgeren.

Sjælesorgssøgende kan have stærke følelser, som fylder sjælesorgsrummet. Overføringsbegrebet bruges ofte om mere end følelser. Det omfatter summen af konfidentens bevidste og ubevidste tanker, følelser, fantasier, impulser og kropslige sansereaktioner rettet mod sjælesørgeren. Overføringens nonverbale sansninger og følelser i den aktuelle situation er en repetition af tidligere følelser, som ikke er adækvate i den aktuelle situation. Da vi ikke bruger teknikker, men os selv som redskab i samtalen, er vi i høj grad i overføringens vold. På samme måde omfatter modoverføring det tilsvarende, som sker i sjælesørgeren. Det betyder, at sjælesørgerens bevidste og ubevidste tanker, følelser, fantasier, impulser, kropslige sansereaktioner i mødet med konfidenten også er en del af det relationelle møde. Derfor er det vigtigt, at sjælesørgere bevidstgør sig om det, konfidenten ”gør med” sjælesørgeren. Lige så vigtigt er det, at sjælesørgeren har indsigt i det, sjælesørgeren ”gør med” konfidenten. Det er sjælesorgsfagligt nødvendigt at opøve evnen til at aflæse det emotionelle kraftfelt og ligeså at reflektere over, hvordan det aflæste kan bruges til konfidentens bedste.

Inden vi går videre, vil vi standse ved to overføringsmekanismer. Susanne Bang beskriver dem som ganske almindelige i terapi; og vi kan tilføje, at de er tilsvarende almindelige i sjælesorgsamtalen. Mekanismerne kan få sjælesørgeren til at forlade sit empatiske ståsted, sin indlevelsessevne i konfidenten. Sker det, mistes evnen til at leve sig ind i det menneske, man taler med. Grunden kan være, at sjælesørgeren har svært ved at rumme konfidentens historie, adfærd eller blotte tilstedeværelse. Det handler om mekanismerne ”tilbagetrækning” og ”overinvolvering”. I sjælesorgslitteratur betegnes de samme mekanismer som ”nærhed” og ”distance”. Sjælesørgere og terapeuter benytter sig ofte ubevidst af mekanismerne for at overkomme eller udholde at blive sammen med konfidenten i samtalerummet.

Tilbagetrækning viser sig for eksempel, når sjælesørgeren bagatelliserer eller intellektualiserer den livssituation, konfidenten står i og fortæller om. Overinvolvering sker, når sjælesørgeren tager for meget ansvar og overskrider konfidenten grænser. Bliver sjælesørgeren presset af egne eller den andens følelser, lukkes der af for egne følelser, og når kontakten med egne følelser forsvinder, forsvinder empatien også. Konfidenten bliver objektiviseret eller tingsliggjort.

Sjælesørgerens modoverføringsreaktionerne vil lukke samtalen, og sjælesørgeren efterlader herved konfidenten til sig selv eller overskrider konfidentens grænser (Bang 2002).

Oprindeligt så Freud på modoverføring som forstyrrende, noget der skulle holdes ude eller lukkes af for. Retninger inden for sjælesorg har fulgt denne tradition. For Freuds efterfølgere har forståelsen dog ændret sig, og modoverføring ses som en af de vigtigste kilder til information om det, der sker i det relationelle samspil (Fagerli 2016).

Psykotrapeuter har træning i at arbejde med overføring og modoverføring, mens sjælesørgere ikke har træning og erfaring med det. Da sjælesørgeren indgår i et relationelt samspil med konfidenten, er bevidsthed om, hvad der sker i sjælesørgeren vigtig med tanke på at tolke og forstå konfidenten og for at undgå uheldige og grænseoverskridende handlinger (Eide 2014).

Som nævnt foregår overføringer og modoverføringer hele tiden. Skal disse processer informere os om, hvad der sker i relationen, må vi reflektere over dem. Fagerli skriver, at en reflekteret bevidsthed om det, der sker i sjælesørgerens krop og følelser, giver sjælesørgeren mulighed for at anvende informationen som en ressource til at forstå mere af konfidenten og det relationelle samspil. En sådan bevidsthed giver også anledning til at vurdere om, og i så fald hvornår denne information skal bringes ind i samtalen. (Fagerli 2016).

Nogle gange kan sjælesørgere mærke dynamikker, som gør sjælesørgeren ufri. Sjælesørgeren kan miste adgangen til den kreativitet og refleksion, der normalt er tilgængelig. Eller sjælesørgeren kan opleve sig mere tvivlende eller træt og lægger en distance til konfidenten. Andre gange kan sjælesørgeren blive overansvarlig og mærke større forventning til en samtale end ellers og på den måde komme for nær konfidenten og måske overskride nogle grænser. At udforske disse modoverføringer er et vanskeligt, men vigtigt sorteringsarbejde, som bedst sker sammen med en erfaren supervisor. Det handler om at have kontakt med følelser, krop og refleksion i sjælesorgsarbejdet. Har vi ikke det, vil vore ubevidste modoverføringer hindre konfidenten i at samtale om alt.

Sjælesørgeren er netop ikke en ekspert, der kan løse konfidentens problem. Det er derimod det, der skabes af de to sammen, som vil være til hjælp for konfidenten. Sjælesørgeren og konfidenten er til stede, både som relationelle personer og med hver sit liv. De bidrager begge til at skabe den fælles virkelighed og forstå og tolke den. Sjælesørgeren påvirkes både af sin egen livshistorie, og det som sker i det konkrete møde. Her kan den intersubjektive model hjælpes godt på vej af de informationer, der sker gennem modoverføring og til at forstå det, som er i den fælles virkelighed. Sjælesørgeren er fortsat den ansvarlige for samtalen, og det er fortsat en asymmetrisk relation, fordi den ene søger hjælp og den anden giver hjælp. Men da det meste af det, der

formidles mellem mennesker, sker med krop og følelser og ikke med ord, giver bevidsthed og refleksion omkring overføring og modoverføring værdifuld indsigt i at give god hjælp til konfidenten. Med andre ord kan det give større rum til intersubjektivitet (Fagerli 2016).

Supervision kan hjælpe sjælesørgeren til selvindsigt, til udvikling af kompetencer, til et meta-perspektiv på bevægelserne forståelse og fordybning i sjælesorgens rum, til bevidsthed om de processer, som udspiller sig i mellemrummet mellem og i sjælesørger og konfident. Kort sagt er supervision et vigtigt arbejde for en sjælesørger. Derfor nogle ord om supervision.

3.6 Supervision

Supervision er læring gennem refleksion over egen praksis. For sjælesørgere vil praksis være deres sjælesorgssamtaler. Derfor bringer supervisanden erfaringer fra sit sjælesorgsarbejde ind i samtalen med supervisor. I supervision er det muligt at udforske forskellige (mod)overføringer. Hvad der kan ligge i dem, er ikke noget, man kan læse sig til (Fagerli 2016). Gennem styret (metodisk) samtale får supervisanden mulighed for at reflektere over sine erfaringer og erhverve ny indsigt og udvikling. Fokus i supervisionen er ikke konfidenten i sjælesorgsrelationen, men det er supervisanden.

Supervision er helt nødvendigt og centralt i det sjælesørgeriske arbejde (Eide 2014). Den giver øget selvindsigt (personkompetence) og udvikler evnen til at tolke og forstå det, som sker i mellemrummet mellem sjælesørger og konfident (Engedal 2004).

Susanne Bang fortæller i et interview til TFS, at hun – sine 71 leveår og mangeårige terapeutarbejde til trods – går fast i supervision for at forebygge. Samtidig er det en fantastisk mulighed for at få øje på skjulte sider hos sig selv, hvilket hun ser som en berigelse i livet (Østhus 2014). Hun fortæller, at det kan være spørgsmål som: ”Hvorfor lukker jeg af nu”? Gennem supervision kan hun blive en bedre hjælper for andre, når hun forstår det, der sker i hende selv. Hun siger, at når hun får en forståelse for egne følelser, giver det varme og forståelse for hendes klient. Dermed bruger hun sig selv som eksempel på den vigtige og nødvendige supervision (Bang 2014).

Ofte er konkrete sjælesorgssamtaler anledning til, at personlige tematikker tages op i supervision. Sjælesorgssamtaler skal selvfølgelig gengives i en anonymiseret form. Som en yderligere faglig sikring både af den supervision, supervisanden modtager og af tavshedspligten, er det vigtigt, at supervisor er ekstern. Det vil sige, at supervisor skal findes uden for ens eget geografiske arbejdsområde, egen omgangskreds og arbejdsplads. Nogle gange kan det også være

nyttigt at vælge en supervisor uden for ens egen kirke. Derved mindskes muligheden for genkendelse af konfidenter ved brist i tavshedspligten.

Nogle sjælesørgere bruger supervision systematisk og informerer derfor deres konfidenter om det og beder om deres samtykke. Selv om det altid vil være anonymiseret, så er det god praksis. Tavshedspligt er alfa og omega for tilliden til sjælesørgeren. Desværre bliver den ikke altid overholdt, derfor nogle ord om tavshedspligt.

3.7 Tavshedspligt

Den sidste tematik, vi vil fremlægge vedrørende præsten som sjælesørger, er tavshedspligten. Den er et adelsmærket for præsten og sjælesorgen, tæt knyttet til pastoral og sjælesørgerisk identitet, som vi begyndte dette kapitel med.

Sjælesorgens rum er et fortroligt rum. Hvad en konfident betror en sjælesørger dér må under ingen omstændigheder viderebringes i nogen anden sammenhæng. Bliver der usikkerhed om sjælesørgerens evne og vilje til at efterleve tavshedspligten vil det øjeblikkeligt vise sig i samtalen og i søgningen til samtaler.

For nyligt kunne dansk TV2 via to journalisters arbejde afsløre, at en stor gruppe folkekirkepræster i en facebookgruppe deler fortrolige oplysninger¹. Gruppen tæller 1200 medlemmer, så mange læser med, når der deles opslag. Eksemplerne er så grelle, at flere biskopper efterfølgende har indskærpet tavshedspligten og GDPR-reglerne for deres præster².

3.7.1 Hvad siger loven?

Til grund for den juridiske fremstilling i dette afsnit ligger Lasse Mortensens hæfte *”Præster og tavshedspligt”* (2015), hvor han har samlet, hvad lovgivningen siger om netop præsters tavshedspligt.

Folkekirkens præster har en skærpet tavshedspligt, som går tilbage til Danske Lov (1683, Kapitel 5,20). Denne pligt til ikke at viderebringe noget, der er betroet en i sjælesorg, undtager betroet viden om planlagt landsforræderi, sædelighedsforbrydelser, mord, grov vold eller lignende, hvis det viderebringes rette myndigheder, så dette undgås (Danske Lov, Folketingets

---

¹ Se <https://nyheder.tv2.dk/samfund/2022-09-18-praester-deler-fortrolige-detajler-om-borgere-paa-facebook-hele-huset-er-braendt>

² Se <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-og-tro/biskopper-minder-praester-om-deres-tavshedspligt>

Retsudvalg 2010 og Straffeloven 2021, §141). Loven giver folkekirke- og frikirkepræster ret til ikke at vidne i retten om noget fortroligt fra en sjælesorgssamtale (Retsplejeloven 2017, §170).

I 1998 fik vi Serviceloven (2020), hvor §154 forpligter alle uden undtagelse til at underrette myndighederne, hvis et barn udsættes for *”vanrøgt eller nedværdigende behandling eller lever under forhold, der bringer dets sundhed eller udvikling i fare.”* Præster har hermed underretningspligt, når det gælder børn (under 18 år). De kan ikke påberåbe sig deres tavshedspligt, hvis de i sjælesorg får viden om, at børn udsættes for overgreb. Via underretning til kommunen skal det stoppes. Det svarer meget fint til Danske Lovs undtagelse fra tavshedspligten. Barnet skal selvfølgelig have at vide, at sjælesørgeren har pligt til at underrette kommunen. Sjælesørgeren kan under ingen omstændigheder gå på kompromis, efterkomme barnets protest, men kan love det støtte hele vejen. Sjælesørgere kan eller skal heller ikke *”løse problemet”* internt i menigheden, sådan som det desværre er sket i alt for mange situationer. Loven er helt klar.

Derimod peger et svar fra Kirkeministeriet i 2004 (Jensen 2010) på, at præster ikke har indberetningspligt, jævnfør Servicelovens §153 om forbrydelser, der har fundet sted i barnets opvækst og er ophørt.

Lovgivningen forholder sig ikke specifikt til den læge sjælesørgers tavshedspligt. Når vi således i kirkelig sammenhæng har en læg sjælesørger, er disse ikke underlagt en juridisk tavshedspligt som for præster, men vi kan tale om en moralsk tavshedspligt. Lover en sjælesørger mennesker fortrolighed, skal den også efterleves.

Leif Andersen skriver meget præcist om tavshedspligten, at vores etiske tavshedspligt er ufravigelig. Det er den juridiske derimod ikke (Andersen 2016). At forråde sin konfidents tillid er et kæmpe svigt!

3.7.2 Todelt tavshedspligt

Biskop Thomas Reinholt Rasmussen udtaler i nævnte sag, som TV2 bragte, at *”tavshedspligten kan være tung at bære, men så må man gå ind i sit kammer og bede til Gud”* (Lønstrup 2022). Rasmussen udtaler samtidig, at de fleste præster overholder tavshedspligten.

Biskoppen nævner ikke den andre ventiler ud over lønkammerets samtale med Gud. Det gør derimod Göran Bergstrand, som i årtier diskuterede med de svenske biskopper, fordi de også alene opererede med en absolut tavshedspligt (Eckerdal 2017).

I 2005 udkom Göran Bergstrands bog ”Bikt, enskild själavård, tystnadsplikt - hvad menar vi egentligen?” Bogen søgte at tale ind i en situation, hvor de svenske biskopper i årene forud havde skærpet den absolutte tavshedspligt, så den omfattede både skriftemål og sjælesorg (Eckerdal 2017, s. 72). Bergstrand søgte at skelne mellem absolut og streng tavshedspligt, en deling som både har historien for sig og er nødvendig for at kvalificere sjælesorgen. Han mente at kunne påvise kirkehistorisk, at den absolutte tavshedspligt gælder skriftemålet, mens den strenge gælder sjælesorgen (Eckerdal 2017:71).

Er al sjælesorg – ligesom skriftemålet – underlagt absolut tavshedspligt, er lønkammeret alene stedet, hvor sjælesørgeren kan dele sine rystelser. Men hvis sjælesorg er underlagt streng tavshedspligt, er det muligt for en sjælesørger at søge supervision. Bergstrand kæmpede i mere end 20 år for at få todelingen indført i den svenske kirke uden held. Samtidig arbejdede han med ”handledning” af præster i en menneskealder til gavn for både præster og konfidenter.

Supervision på sjælesorg er nødvendig for at kvalificere sjælesørgerne. Fokus er, som tidligere skrevet, på præsten. Cases i supervision skal være absolut anonymiserede, det skylder sjælesørgerne konfidenterne. Samtidig vil der være temaer, som ikke kan superviseres, fordi det ikke lader sig gøre at anonymisere dem; det er man kaldet til at bære (Kruse 2021:211).

Sjælesørgere skal leve op til både GDPR-lovene og tavshedspligten, tjenestemænd også til tjenestemandsløven. Samtidig må supervision på sjælesorgstjenesten være mulig. Ud over de grunde, Göran Bergstrand, angav, vil vi nævne supervisionens funktion som ventil. Risikoen er ellers, at sjælesørgere deler trykket af konfidenteres betænelser med kollegaer, familie, venner og menighed i knap så anonymiserede versioner, som bedemner, prædikenaneddoter, krydderi i artikler, samtaleemne ved kaffebordet (Andersen 2016).

Det er vigtigt, når man bruger stof fra sjælesorgens rum i sin forkyndelse at bearbejde sine eksempler på en sådan måde, at de ikke kan tilbageføres til en faktisk person. Anliggende og pointe bruges, men personen gøres fiktiv, omstændigheder og lokationer forandres og så videre. Det er også nyttigt at få konfidentens tilladelse til at gøre brug af replikker og andet fra samtalen og fortælle, i hvilken kontekst, man vil bruge stoffet (Andersen 2016).

Når der så fortælles fiktive historier med rod i virkelige samtaler fra prædikestolen eller i artikler, skal de introduceres som fiktion. Ellers bliver nogle tilhørere unødigt optaget af, hvem det mon er, sjælesørgeren beskriver. Er tilhøreren samtidig selv sjælesorgssøgende, kunne vedkommende let tænke, at en sådan sjælesørger, som fortæller om sine konfidenter fra prædikestolen, skal vedkommende ikke tale med.

3.8 Undersøgelsens placering i den teoretisk debat

Vi undersøger i denne masteropgave danske præsters sjælesorgspraksis og kvalificering af sjælesorgen. Vi er opmærksomme på, at vores egen vej i det sjælesørgeriske fagområde går via en norsk pastoral-klinisk uddannelse. Det farver selvsagt tilgangen til det sjælesorgsteoretiske perspektiv på analysedataet.

De teorier, som er medtaget i de foregående syv afsnit, afspejler den faglige tilgang til sjælesorgspraksis, vi selv er fortrolige med fra PKU. Naturligt vil disse teorier have præget vores tilgang til opgaven, både hovedspørgsmål, delspørgsmålene og analysearbejdet.

Ser vi på de præsenterede teorier, ser vi for det første et fokus på god sjælesorgspraksis, på sjælesørgerisk hermeneutik og ivaretagelse af sjælesørger. For det andet er der en overvægt af norske forfattere til disse teorier.

Vi vedkender os, at vi gennem den norske pastoral-kliniske uddannelse er fortrolige med især norsk litteratur. Samtidig mener vi, det er udtryk for en forskel i dansk og norsk teoretisk debat, hvor den norske i langt højere grad har fokus på teori omkring udøvelsen af sjælesorg. Teori bliver som tidligere nævnt til i vekselvirkning med praksis, og de omtalte norske undersøgelser fra 2015 (Grung 2016; Stifoss-Hanssen 2019) og 2021 (Stokka 2022a) er eksempler på sådanne, som medfører nye indsigter og ny teori på praksis.

Af tilsvarende undersøgelser er vores tilsyneladende en af de første – måske den første - i danske sjælesorgsmiljøer, hvorfor der heller ikke bliver så megen dansk teori at trække på. Ét sted gør vi brug af dansk teori, nemlig psykologen Susanne Bang, der skriver ud fra mange års supervisionserfaring. Ét sted gør vi brug af svenske Göran Bergstrand til at vise en for os nødvendig skelnen i tavshedspligten. Her medgiver vi, at vi kunne vi have trukket på en række danske bidrag til teorien om tavshedspligt.

Hvorfor dansk sjælesorgsdebat ikke på samme måde som den norske har fokus på praksisnære tematikker, skyldes flere ting, som i sig selv er en undersøgelse værd. Ét forhold skal blot trækkes frem her, nemlig den dialektiske teologi. Det blev kort berørt i indledningen til kapitlet, at historisk set har sjælesorg i Danmark ikke været optaget af sjælesorgens faglighed end sige forholdet mellem teori og praksis (Bach 2007). At den virkelighed har holdt sig længere i dansk kontekst end i landene omkring os, kan i nogen måde tilskrives den dialektiske teologis indflydelse (Bach 2021). Prædikenen var praktisk teologi. Den for dansk kirkeliv særegne

bevægelse Tidehverv er ikke en stor eller omfavnet bevægelse, men nok en stærk bevægelse. De er kendetegnet ved en markant teologisk retorik blottet for sentimentatitet. Det er i det lys udsagnet ” En god teolog er en god sjælesørger” skal forstås. Den teologiske optagethed har i dialektikken – og især Tidehverv – noget ekskluderende i sig, så det alene er teologien, der udgør god sjælesorg, eksempelvis ikke psykologiske tilgange. Sjælesørgeren opgave er at bringe et teologisk perspektiv ind i sjælesorgssamtalen.

Hvor dansk sjælesorgsdebat har været og fortsat lider under at være kundskabsorienteret, har norsk sjælesorgsdebat de senere årtier været procesorienteret. Hermed tænker vi at have placeret vores egen undersøgelse ind i en nødvendig gryende dansk debat, som kan læne sig op ad en norsk debat, som har pågået de senere år. Vi bruger ordet ’nødvendig’, da vi anser fundene i vores undersøgelse for så vigtige, at de kalder på flere undersøgelser af sjælesorgspraksis og -kvalificering med henblik på at intonere dansk uddannelse af fremtidige sjælesørgere.

4. Analyse

I det følgende analyseres centrale træk af, hvordan informanterne erfarer deres pastorale identitet og praksis, og hvordan de kvalificerer deres sjælesorgspraksis, som den kommer til udtryk på tværs af de tre fokusgruppeinterviews. Gennem analysen er målet at svare på forskningsspørgsmålene, som de er formuleret i hovedspørgsmål og det første underspørgsmål.

Hovedspørgsmål:

- Hvordan kvalificerer danske præster deres sjælesorgspraksis?

Underspørgsmål:

- Hvordan erfarer danske præster deres pastorale identitet og sjælesorgspraksis?
- Hvordan kan præsters personlige kompetencer kvalificeres i forhold til sjælesorg?

Vores antagelse var, at præster ønsker at udøve kvalificeret sjælesorg, og de er optaget af, hvordan denne kvalificeres. Desuden var vores antagelse, at den kvalificering danske præster har inden for sjælesorg i højere grad fokuserer på akademiske og intellektuelle kompetencer, end den fokuserer på personlige kompetencer. Gennem fokusgruppeinterviews, hvor præsterne deler deres erfaring fra deres sjælesorgspraksis, er spørgsmålene, som vi ønsker at få svar på gennem første del af analysen, hvordan præster erfarer deres pastorale identitet og konkrete sjælesorgspraksis, og i anden del af analysen ønsker vi svar på, hvordan danske præster kvalificerer deres sjælesorgspraksis.

Der er ikke et skarpt skel mellem pastoral identitet, praksis og kvalificering af praksis, og derfor er der flere af tematikkerne, der kunne placeres flere steder.

Selvom præsterne er ansat i kirker med forskellige kirkesyn og organisationsstrukturer, mener vi ikke, at analysens fund er afhængige af, hvilken kirke de er ansat i. De få steder, der er en divergens, som kan forklares ud fra kirkeligt tilhørsforhold, vælger vi at tydeliggøre det i analysen.

Målet med analysen af de empiriske fund er at få en erfaringsbaseret og praksisnær forståelse af, hvilken sjælesorg der øves, og hvad der skal til for at kvalificere den.

Der er bevidst benyttet mange citater for at eksemplificere de empiriske fund. Dette sikrer, at analysen ligger så tæt på empirien som muligt og får nogle af nuancerne frem i materialet.

Vores mål er, at fundene i analysen kan bidrage til at afklare, hvad der skal til for at danske præster kvalificerer deres personlige kompetencer.

4.1 Præsters pastorale identitet?

Den pastorale identitet, som både er sjælesørger- og præsteidentitet, kom frem i fokusgruppernes drøftelser med hinanden, da de delte deres sjælesorgspraksis og uden informanterne direkte fik stillet spørgsmål om, hvordan de erfarede deres pastorale identitet.

I det følgende analyseres først pastoralidentitet og derefter henholdsvis præste- og sjælesørgeridentitet. På et par områder identificeres en divergens, som vi tilskriver, om man er ansat som henholdsvis sognepræst i Folkekirken eller præst i Frikirke eller Frimenighed.

Empirien peger på, at der både er en stærk pastoralidentitet og samtidig træder en spænding og usikkerhed frem hos flere af præsterne i forhold til sjælesorgssamtaler.

4.1.1 Pastoralidentitet

Samtlige præster i empirien er optaget af at finde tid til mennesker, som beder om en samtale. Præsterne er også opmærksomme på mennesker, der har brug for at tale her og nu, og i tidspressede situationer bliver det manglende nærvær en dårlig samvittighed, fordi præsterne er klar over, at nærvær er afgørende for samtalens kvalitet, og dette nærvær finder de udfordrende at skabe under tidspres.

En præst udtrykker sammenfattende, hvad flere af præsterne giver udtryk for:

*”Det handler ikke så meget om den svære eller ikke svære sjælesorgssamtale, men mere udfordringen i at få skabt rummet og tiden og måden at være præst på. Så det er okay, at jeg bliver **standset**, og at jeg bliver **kaldt på**. Fordi det er det, jeg er her for. Og det er det, jeg helt vildt gerne vil være.”*

Citatet illustrerer, at præsterne rigtig gerne vil bruges som sjælesørgere, og at tiden kan være en udfordring.

For især sognepræsterne gælder, at de i kraft af deres embede og bekendthed i sognet ikke rigtig oplever at have fri. En præst fortæller, at vedkommende kører til andre byer for at handle ind på fridage for at undgå samtaler med sognebørn. En beskriver presset i embedet sådan, at vedkommende ikke kan gå uden for min dør uden pludselig at stå i en sjælesørgerisk samtale. Det kan hos købmanden eller et andet sted, hvor folk vil samtale. Turen tager hurtigt en halv time mere end beregnet.

En enkelt præst fortæller om at tage sig tid til opsøgende sjælesorg på eget initiativ i form af husbesøg hos mennesker, vedkommende ved om, kunne have glæde af et besøg til en kop kaffe. Vedkommende præst fortæller, at nogle ligefrem oplever præstens besøg som et besøg af Gud og tilføjer:

”Selv om det er en voldsom ting at skulle lægge på skuldrene, hvis man skal tage den alvorlig, men sådan kan folk godt have det...”

Præsten giver på en tydelig måde udtryk for, at nogle oplever ham gudsrepræsenterende i kraft af embedet, og samtidig oplever han det som et pres at have denne rolle, hvilket leder frem til at se nærmere på, hvad præsterne siger om deres præsteidentitet.

4.1.2 Præsteidentitet

Sognepræsterne giver tydeligt udtryk for en stærk præsteidentitet. De oplever, de er gudsrepræsenterende samtalepartnere i mødet med konfidenten, hvilket de begrundes i deres embede som præst. De oplever en forventning om at italesætte Gud i kraft af, at de netop er præster. En udtrykker det sådan:

”Nogle vil måske bare kalde det samtaler. Men jeg tror... Jeg synes, det har været et privilegium at komme som præst. Folk forventer, at jeg et eller andet sted har Gud lidt med i rygsækken.”

Citatet sammenfatter meget rammende det, som sognepræsterne udtrykker omkring deres præsteidentitet. Vi tolkes det som en stærk præsteidentitet.

Derimod tyder det på, at præster udenfor Folkekirken ikke oplever at være samtalepartnere i kraft af embedet. En frimenighedspræst med to års erfaring i en frimenighed fortæller, at det ikke er vedkommende, man ringer til og siger: ”Jeg har brug for nogle samtaler.” Vedkommende præst tænker, at det kræver flere år i menigheden.

Præsterne udenfor Folkekirken har også en stærk præsteidentitet, men de kommer ikke på samme måde med ”embedet”, som sognepræster gør. Det kan skyldes formentlig, at sognepræster er præster for en stor gruppe mennesker, som ikke nødvendigvis frekventerer kirken søndag formiddag, men de mødes ved kirkelige handlinger og i sognets øvrige liv. Mange i sognet ved, hvem de er. Det tyder på, at frikirke- og frimenighedspræster i højere grad skal positionere sig og kvalificere sig til samtaler på en anden måde end sognepræsterne.

4.1.3 Sjælesørgeridentitet

Selvom den pastorale identitet og dermed også den sjælesørgeriske identitet står stærkt, udtrykker informanterne en oplevelse af utilstrækkelighed som samtalepartnere. Det handler for flere om usikkerhed. Én beskriver sit forhold til rollen som sjælesørger:

”Jeg er som Bambi på isen.”

I alle fokusgrupper, blev usikkerheden i forhold til sjælesorgssamtaler tydeligt italesat, og flere oplevede usikkerheden som en udfordring de af og til stod i. Andre oplevede usikkerheden i enkelte samtaler. Usikkerheden kunne for eksempel vise sig efter en sjælesorgssamtale i en personlig refleksion:

”Har jeg sagt noget forkert? Var det godt nok?”

Informanterne anvender ord som: Manglende selvtillid, utilstrækkelighed, ustruktureret, magtesløshed, utålmodighed og manglende ro i krop og sind. Det kan handle om en usikkerhed i sjælesorg eller tidspres, som flere af præsterne også italesatte. For nogle handlede det om magtesløshed i mødet med menneskelig nød.

Noget andet som træder frem i vores empiri er, at præsterne på forskellig måde oplever en samhørighed med Gud i samtaleopgaven. For nogle er det en styrke, at de ikke øver sjælesorgen på egne vegne. Andre taler om nødvendigheden af at bede Gud om at tage over. Nogle taler om Ordets og Åndens virke. Endelig taler en om Kristus som forbillede i sjælesorgen. Nogle vendte

deres erfarede usikkerhed til en styrke i form af, at usikkerheden kunne modvirke rollen at spille Vor Herre. Usikkerheden gør os afhængige af Gud, blev én af grupperne enige om.

Frikirke- og frimenighedspræsterne er optaget af at gøre sig tilgængelig for menigheden gennem en sjælesørgerisk og vedkommende forkyndelse, der inviterer til samtale, mens sognepræsterne tilsyneladende optaget af at være nærværende for det andet menneske. Ikke alene nærværende som medmenneske, men som Guds forlængede arm, altså repræsenterende Guds nærvær. Det er i det lys en af sognepræsterne laver en kobling mellem Kristi ubetingede hengivelse for andre og præstens opgave i sjælesorgssamtalen. Tanken er, at ligesom Kristus gav sig selv ubetinget for andre, er det sjælesørgerens opgave i enhver sjælesorgssamtale.

At gøre sig tilgængelig for samtaler er netop noget, som alle informanter er optaget af. De vil være samtalepartnere. En vælger at deltage i opvask og oprydning efter kirkelige arrangementer, fordi det giver gode snakke, der kan udvikle sig til sjælesorg. Vedkommende sagde:

”Du snakker med virkelig mange mennesker, når du står og vasker op og hygges og alt sådan noget. Nogle gange går det over i sjælesorg, og andre gange er det en trædesten.”

En anden inviterer sig selv ud på kaffe hos sognebørn, vedkommende tidligere har snakket med, fordi præsten skønner, at nu har sognebarnet brug for besøg.

Sognepræsternes selvopfattelse siger dem, at de er de professionelle samtalepartnere i sognet. Hvor sognepræster hovedsagelig ser sig selv som menighedens sjælesørgere, ser frikirke-, valgmenigheds- og frimenighedspræster i højere grad øje sig selv som enten konkurrenter eller kollegaer til de læge sjælesørgere i menigheden. Frikirkepræsten spørger sig selv:

”Hvordan kan vi bruge det, Gud har givet i menighedsfællesskabet også på det her felt”?

Vedkommende glæder sig som andre præster over mangfoldigheden i menigheden. På den ene side er de læge samtalepartnere en ressource i menigheden. En præst er for eksempel i gang med at udvide tilgængeligheden til sjælesorg ved at etablere et sjælesorgsteam af menighedsmedlemmer. På den anden side er de konkurrenter om medlemmernes fortrolighed.

Forskellene hos præsterne i forholdet til de læge sjælesørgere hænger på det personlige plan sammen med præstens egen identitet, og på det teologiske plan hænger det sammen med synet på fordeling af opgaver i menigheden (menighedssynet) og også embedssynet.

Enkelte sognepræster taler om, at andre ansatte ved kirken i realiteten har fortrolige samtaler med mennesker, for eksempel kirkegårdsansatte, kordegn, kirke- og kulturmedarbejder. Præsterne er også optaget af, hvem de er tilgængelige for. Naturligt samtaler de med flere ældre i forbindelse med begravelser. Nogle vil også gerne være tilgængelige for de yngre:

”Det behøver jo ikke være voksne eller dem, der er sidst i livet. Det kan jo også sagtens være børn, hvis tilliden er der.”

Interessant er divergensen blandt informanterne i forhold til, hvordan de ser på sig selv som sjælesørgere, og hvad de mener at skulle bidrage med i samtalen. Forskellene går på tværs af sognepræster, valgmenigheds-, frikirke- og frimenighedspræster. I spændet står på den ene side præsten, for hvem nærvær er sjælesorgens eneste mål. På den anden side står præsten, for hvem nærværet og egne erfaringer ikke er et mål i sig selv, men derimod inddragelsen af sjælesorgens midler:

”Så samtidig med at det er godt at være erfaringsrig, skal man også kunne træde ud af erfaringerne og selvfølgelig også kunne lytte til andres, men samtidig synes jeg også, det er vigtigt, at man leverer varen, altså det synes jeg faktisk... Når vi kommer til præsten, så er det ikke bare vejr og vind, vi taler om, så er det en bøn...”

Yderpunkterne skarpt optrukket viser, at nogle betoner den konfident-centrerede tilgang, hvor sjælesørgeren repræsenterer Guds nærvær i relationen til konfidenten og samtidig er et livsvidne:

”Her er det ikke mig, det handler om på nogen måde. Det er dig, det handler om. Det er dig, der har mulighed for, at du siger, hvad der fylder. Og det er dig, der har mulighed for at få et vidne, der er her for dig, uden at ville ændre noget. Men som er der for at være dit livsvidne, og som giver dig af sin tid i den her situation.”

Et andet yderpunkt i sjælesorgsforståelsen kommer til udtryk i en kerygmatiske sjælesorg, hvor præsten som sjælesørger skal være bibelstærk. Sjælesorgen er nemlig, som en præst sagde, personliggjort forkyndelse.

Gennem det bemærkelsesværdige store spænd i informanternes sjælesorgsidentitet og i rollen, de har som sjælesørgere, indfinder de sidste 100 års forskellige sjælesorgsforståelser i Danmark sig i empirien fra kerygmatiske til konfident-centreret til kirkelig.

Deres indbyrdes forskellige teologiske positioner har ikke blot betydning for, hvordan de agerer i praksis, men også for deres sjælesorgsforståelse. Enkelte er bemærkelsesværdigt tavse om deres sjælesorgsforståelse, mens enkelte er bemærkelsesværdigt talende. Den tydeligt kerygmatiske positionerede siger, at sjælesorg ikke er løsning af livsproblemer, men sjælesorg skal kaste nyt lys over livet med dets problemer: ”Sjælesorg fjerner ikke korset, men lærer os at se korset i et andet lys.” De, som positionerer sig mellem yderpunkterne har vanskeligere ved at formulere deres sjælesorgsforståelse.

Blot en enkelt fokusgruppe italesætter sjælesorgens særlige midler, hvilket i sig selv er tankevækkende. De nævner bøn, velsignelsen og bibelord som sjælesorgens særlige bidrag til samtalen. Flere præster fremhæver særligt velsignelsen. En præst deler sine erfaringer med velsignelsen:

”Og jeg lyser velsignelsen. Og det er ret utroligt, altså uanset hvad aldersgruppe det er, om det er konfirmander, om det er folk i 30'erne, 40'erne eller 60'erne eller hvad. Altså det at få lyst velsignelsen. At de sidder på mit kontor, og jeg korstegner dem i panden, lyser velsignelsen, efter vi har bedt Fadervor sammen, det er sådan, det slutter. Og det gør jeg hver gang. Og det er en kæmpe, kæmpe ting. Altså tårerne de vælter bare ud. Fordi det med at få lyst velsignelsen helt solo, det er altså bare stærk tobak.”

4.1.4 Sammenfatning af pastoral identitet

Denne første del af analysen viser, at præsterne har en stærk pastoralidentitet, hvor især sognepræsterne oplever, de bliver brugt som sjælesørgere i kraft af embedet, at de kommer med hele embedet og dermed oplever sig som gudsrepræsentanter i samtaler.

Derimod ser det ud til, at frikirke- og frimenighedspræsterne ikke på samme måde kvalificerer sig til samtaler på grund af embedet. Det fremgår ikke af empirien, hvad der i stedet kvalificerer denne gruppe.

Den stærke pastorale identitet findes hos både frikirke-, valgmenigheds-, frimenigheds- og sognepræster, når det gælder ønsket om at være tilgængelig for samtaler. Samtidig er det forbundet med dilemmaer især i forhold til prioritering af tid og afholdelse af fritid og fridage. Netop det at stå til rådighed og gøre sig tilgængelig bliver ofte erfaret som et pres for præsterne.

På trods af den stærke præsteidentitet oplever præsterne generelt usikkerhed i forbindelse med deres sjælesorgssamtaler. Usikkerheden er fremtrædende hos nogle og mindre fremtrædende hos andre.

Et sidste interessant fund er, at blandt informanterne findes de sidste 100 års forskellige sjælesorgsforståelser. Det udmøntede sig i præster, der betonedede nærvær i samtalen som det vigtigste, mens andre mente, at sjælesorg er forkyndelse og sjælesorgens midler det vigtigste. Med andre ord viser empirien, at den konfident-centrerede og kerygmatiske sjælesorg blev vægtet og knyttet op på den pastorale identitet.

I det følgende skal vi se på, hvordan danske præster erfarer deres sjælesorgspraksis.

4.2 Hvordan erfarer danske præster deres sjælesorgspraksis?

Inden vi udfolder informanternes sjælesorgspraksis, vil vi skitsere deres uddannelsesmæssige baggrund, da vi anser uddannelse som et vigtigt afsæt for sjælesorgspraksis. Sognepræsterne og et par af frimenighedspræsterne har ud over teologistudium gennemført den obligatoriske uddannelse på pastoralseminariet, hvori der indgår undervisning om sjælesorg. For nogle ligger det mange år tilbage, og for andre er det få år siden. Nogle oplevede det som en sparsom forberedelse til den praktiske sjælesorg, en enkelt oplevede det som en god forberedelse. En enkelt har taget en master i sjælesorg, mens andre har taget kortere sjælesorgskurser. Et par stykker nævner, at bøger – faglige som skønlitterære – og prædikensamlinger giver viden til sjælesorgen, mens en enkelt hævdede, at hele præstetjenesten er en lang sjælesorgsuddannelse. Flere gav udtryk for, at de ønskede sig mere sjælesorgsuddannelse. To af præsterne deltog i en supervisorsgruppe for præster. Dette er deres uddannelsesmæssige baggrund for sjælesorgsopgaven som præster.

I dette afsnit ligger en betydelig del af den samlede empiri til grund, da præsterne rigtig gerne ville tale om deres nuværende praksis, hvilket vi også ifølge interviewguiden lagde op til. Især to spor trådte frem, som vi analyserer: Hvilken type sjælesorgssamtaler har præsterne? Hvilke livliner gør præsterne brug af i praksis, og hvilke livliner kunne de ønske sig at have til rådighed. Først tages fat på, hvilke typer samtaler præsterne primært har.

4.2.1 Typer af samtaler

Vores empiri viser, at præsterne generelt har få planlagte samtaler og samtaleforløb, hvor konfidenter på forhånd har bedt om en samtale og møder op på aftalt tid og sted. Sjælesorg er

derimod ofte enkeltsamtaler, der vokser ud af anden samtale, eller den bliver en del af kasualiesamtalen. Denne præst er karakteristisk for flere af de øvrige:

”Jeg har haft mange samtaler, som opstår lige der, hvor vi er. Det kan bare være den ultrakorte på 5-10 minutter lige efter et arrangement, eller nede ved købmanden, eller på vej ud af kirkedøren...”

Præsterne kommer med flere eksempler på, hvordan det at møde mennesker i forbindelse med en gudstjeneste og indlede en smalltalk udvikler sig til en mere eksistentiel samtale. Eller de møder sognebørn i en verdslig sammenhæng, hvor samtalen åbner for dybere tematikker, fordi de er præster. Det kan beskrives som: *”Sjælesorg kommer ind fra siden”*, som en af dem siger. En enkelt landpræst fortæller om husbesøg, som udvikler sig til sjælesørgeriske anledninger. Ellers er det de præster, som har eller påtager sig opgaver ud over deres sognearbejde, der også får henvendelser fra mennesker både i og uden for sognet med ønske om samtale med præsten.

Af og til sker det, at præsterne har samtaleforløb med en konfident, for eksempel fordi der har været en første samtale, som gik godt. Uden at angive hvor ofte det sker, bliver sognepræsterne hidkaldt eller opsøgt i krisesituationer. Det drejer sig typisk om ulykker og dødsfald. I betragtning af sognenes størrelser må det formodes ikke at ske så ofte, men når det alligevel italesættes, handler det formentlig om, at det fylder mentalt hos præsterne.

Netop rammer for sjælesorgssamtaler optager nogle af informanterne. En præst kan selv lide andres tydelighed på grænser og tænker, at det kan andre sikkert også. Derfor er præsten tydelig i, hvornår en samtale skal lukkes ned.

Der er stor forskel på, om informanterne har få eller flere samtaler. Dér, hvor præsten har få samtaler – både spontane og planlagte, er rammer for samtalen utydelige eller ikke italesat. Flere præster taler slet ikke om rammerne for samtalerne. For eksempel er tidsrammen ikke vigtig for alle. En præst kan med et smil sige, at en samtale kan tage en, to, fire timer. For præsten med flere planlagte sjælesorgssamtaler bliver det vigtigt at sætte rammer omkring samtalerne længde, antal og indhold.

Fælles for præsterne er, at det tilsyneladende er en udfordring – for nogle en belastning, – når konfidenter ringer ubelejligt eller gerne vil snakke i forbindelse med, at præsten er ude andet ærinde. Denne form for mere eller mindre spontane og ikke aftalte samtaler sætter dem i en konflikt, hvor de på den ene side gerne vil være imødekommende, og på den anden side ikke rigtigt har tid.

Præsterne nævner også, at indholdet i de sjælesørgeriske samtaler mere handler om livet end om troen. Livsmestring, sorg, sygdom, parforhold og barnløshed er emner, som bliver nævnt. Teologiske tematikker i snæver forstand er mere undtagelsen, siger de.

4.2.2 Hvilke livliner gør præsterne brug af?

Empirien peger på, at kun enkelte af informanterne gør regelmæssigt brug af professionelle sparringspartnere. Begrebet livliner bringes i spil i en af fokusgrupperne i en drøftelse af, hvem informanterne gjorde brug af, når de stod i en udfordrende sjælesorgssamtale og havde brug for sparring. Når en informant har brug for sparring på svære sjælesorgssamtaler, kontakter vedkommende en sygehuspræst med erfaring:

”Jeg har ringet og sagt: ”Prøv at høre, jeg skal ud til det her. Hvad i alverden gør jeg?” Og så siger den erfarne sygehuspræst: ”Ro på, du kan jo ikke gøre noget.” Ja, det er de der livliner...”

Ordet livline giver association til, at præsterne først gør brug af en livline, når de virkelig er udfordret og har brug for sparring. Det afspejler meget godt det generelle indtryk, informanterne giver, at det først er i konkrete og virkelig presserende situationer, andre spørges om hjælp.

4.2.3 Livliner findes i netværket

Præsterne er generelt klar over behovet for livliner i udøvelsen af sjælesorgssamtaler. Det kommer tydeligt frem i alle tre fokusgrupper. Præsterne har brug for mennesker, der kan bakke dem op, opmuntre, rådgive, sparre og bede for dem. Nogle fortæller, at de før vanskelige samtaler kontakter et menneske i deres netværk for hjælp, mens andre kontakter en hjælper efterfølgende.

Informanterne bruger en bred vifte af netværk. Netværkene kan både være kollegaer i provsti eller digitale præstefora, personlige relationer som familie og venner, der har relevante faglige kompetencer. En enkelt fortæller, at vedkommende snakker med medlemmer i menigheden efter sjælesorgssamtaler. En præst har nogle mennesker i kirken, vedkommende følges med. De beder for hinanden, og det oplever præsten som både sundt og nødvendigt i tjenesten.

Der nævnes ikke noget om, at det kan være en udfordring i forhold til for eksempel tavshedspligten. Selvom tavshedspligten skulle blive overholdt, er det et sårbart og skrøbeligt grænsfelt, hvor tavshedspligten meget let kan udfordres.

Nogle få nævner Gud som livline i forbindelse med sjælesorgssamtaler. En enkelt præst siger om Gud som livline:

”Altså de største samtaler jeg har om sjælesorgspraksis, har jeg med Gud.”

Mens personlig bøn for nogle er en hjælp i udøvelsen af sjælesorg, fortæller en, at vedkommende sjældent beder og snarere bruger Kristus som model eller spejl for sjælesorgen. En udtrykker noget tilsvarende, når vedkommende taler om at hente hjælp i vidnesbyrdet om Jesus, fra kirkefædre og i dogmatikken til sin sjælesorgsudøvelse.

Et par af præsterne gav udtryk for, at de foretrak tilbagetrækning som refleksionsrum efter vanskelige sjælesorgssamtaler. Enten alene – eventuelt med papir og pen – eller sammen med hunden på stranden. Digtning og natur var for nogle de foretrukne livliner frem for mennesker.

Med inspiration fra ”Bibelsk sjælesorg” udarbejdet af Det Amerikanske Bibelselskab skriver en af præsterne klagesalmer til Gud. Præsten havde oplevet, at denne form for klage formet over de bibelske klagesalmer havde en god virkning på sindet. Det fremgik ikke, om det var en åndelig eller mere terapeutisk virkning.

Stort set ingen informanter nævner supervision eller vejledning som livline. Dette kan skyldes, at de i ringe grad gør brug af dette, eller de forbinder ikke livline med supervision eller vejledning.

4.2.4 At blive taget hånd om

Når vi spørger præsterne, hvem der er deres organisatoriske eller ansættelsesmæssige livline på sjælesorgsopgaven, kommer svaret prompte for sognepræsternes vedkommende. Det er provst og biskop formelt set. De er mere flakkende og tvivlende i deres svar, når det gælder reelt set. I praksis oplever sognepræsterne, at de er overladt til sig selv i deres sjælesorgsopgave. Nogle har det godt med det, mens andre savner tydelige hjælpelinjer.

Da frikirkepræsten fortæller, at både menighed og præst er underlagt en mentorordning med et årligt ”serviceeftersyn”, udbryder et par af sognepræsterne: *”Det er simpelthen ordentlighed!”* Frimenighedspræster har også netværk, hvor de kan få supervision og sparring, men den beror ligesom for sognepræsterne på frivillighed, hvilket gør det utydeligt, hvor meget de reelt søger af formel livline.

Præsterne er generelt opmærksomme på, at det er muligt at tage kurser i sjælesorg, men i modsætning til de situationer, hvor ledelsen tager hånd om efteruddannelse, fremhæver én af præsterne, at man selv skal prioritere at uddanne sig inden for sjælesorg.

I forlængelse af disse overvejelser reflekterer en af informanterne over, at der ikke i samme grad tages hånd om præster, som det forventes, at præster tager hånd om menigheden. Hvor præsten forventes at spørge ind til den enkeltes velbefindende, er det vedkommendes oplevelse, at der aldrig er nogen, der spørger ind til præsten. Vedkommende udtrykker med stor inderlighed:

*”Hvor ville det være vidunderligt, hvis nogen ringede til mig og spurgte:
Hvordan har du det?”*

En anden informant ønsker sig også en personlig sjælesørger, der rakte ud og spurgte, om præsten havde behov for samtale. Flere præster har brug for, at nogle viser dem interesse og viser deres sjælesorgspraksis interesse. Noget tyder på, at kvalificering af sjælesorgen for nogle af præsterne er et ensomt projekt.

En præst udtrykker ønske om at få hjælp til at blive en bedre sjælesørger, men oplever ikke, at der er plads til sparring på sjælesorgen. Den bliver henvist til snakken i bryggerset, siger vedkommende. *”Det behandles altid sådan lidt stedmoderligt, fordi vi skal jo også videre til noget vigtigt.”* Oplevelsen bekræftes af andre i fokusgruppen.

I alle tre grupper giver præster udtryk for, at de savner større fokus på dem som sjælesørgere, især med henblik på udrustning. Særlig tydeligt er det i gruppen, hvor moderator stiller et spørgsmål, som gør informanterne eftertænksomme. Moderator spørger, hvem der er med til at udruste dem som sjælesørgere, om det er deres eget projekt, eller der er andre at trække på. Der bliver meget stille, præsterne er tydeligt eftertænksomme. Flere giver udtryk for, at det er værd at tænke over. Et af svarene samstemmer med andre svar:

”Fordi når du stiller spørgsmålet, så tænker jeg: Jamen, det er der ikke nogen, der hjælper mig med.”

Der drøftes videre i gruppen, og en foreslår obligatorisk supervision. Vedkommende begrundet det således: ligesom de obligatoriske førstehjælpskurser for kirkeligt personale har fokus på de vigtigste og sidste nye principper i førstehjælp, kunne der være brug for den samme opmærksomhed og systematik på sjælesorgsområdet og ikke mindst på sjælesørgeren.

”Altså ordentligheden i, at vi sidder og har praksisser rundt omkring, hvor vi snakker med alle mulige mennesker. Og nogle gange kan vi føle os meget lidt klædt på... om man måske på en eller anden måde kunne lave noget praksis, som bare lå der, ligesom man helt naturligt har en mentor og sjælesørger, så er man også i et forum, hvor man deler det her. Ja.”

Flere efterlyser regelmæssig fokus både på selve sjælesorgen og ikke mindst på sjælesørgeren. Andre er mere tavse på dette område, og et par stykker giver udtryk for, at det fungerer fint, at de selv finder en i eget netværk, som de kan spørge til råds.

Der var under denne drøftelse i den ene gruppe en særlig intensitet, som ikke kunne høres på lydoptagelsen, men som både moderator og observatør bemærkede. Vi tolker det derhen, at det er et ensomt projekt at være sjælesørger og få hjælp og sparring på sin praksis.

4.2.5 Ønske om personlig sjælesorg og supervision

Et sideaspekt, vi ikke spørger til, fremkommer spontant i alle tre grupper. Det er sjælesørgerens eget behov for sjælesorg. Én præst har flere gange fået opfordringen: *”Du skal finde dig en sjælesørger!”* Præstens respons på dette spørgsmål er: *”Hvor annoncerer man efter sådan én?”* Præsten tilføjer:

”Men jeg tror netop, at der er sådan en... Jeg kunne virkelig godt selv bruge en sjælesørger. Man håber jo en gang imellem, at man så møder en kollega, som måske har mere erfaring end en selv og er dygtig på de områder...”

Drøftelsen i gruppen viste, at præsten ikke er den eneste med et ønske om en sjælesørger. De andre vidste heller ikke, hvor de skulle finde en.

En præst havde fundet sig en sjælesørger til regelmæssig sjælesorg. Vedkommende gav udtryk for, at det var den største gave i eget liv. Præsten mente også at blive en bedre sjælesørger ved selv at modtage sjælesorg. *”Jeg kan kun begræde, at jeg ikke fik startet på fra dag ét,”* konkluderede vedkommende.

Som nævnt opstår samtalen om at få sig en personlig sjælesørger i alle tre grupper. De ønsker at finde en sjælesørger, som ikke er fra lokalområdet eller eget netværk. Vi undrer over, at en del af præsterne ikke mener, det er muligt at finde en personlig sjælesørger, som man ikke har relation til.

Udover ønsket om en personlig sjælesørger udtrykkes ønske om supervision. En præst understreger behovet for vejledning frem for undervisning i sjælesorg – uden selv at have anden vejleder end en god ven. Tankegangen hos pågældende præst er, at lige meget hvor god undervisningen er, så er det i en løbende vejledning, man kan drøfte ting.

Hvad informanterne mener med henholdsvis vejledning og supervision er ikke klart. Det virker, som om begreberne anvendes i flæng. Præsterne er tilsyneladende heller ikke selv optaget af forskellen.

Få af præsterne er med i fagligt organiserede sammenhænge med faglig distance mellem sjælesørger og supervisor og en vis systematik og regelmæssighed. Et par stykker er med i en supervisionsgruppe, hvor det er muligt at arbejde med sjælesorgspraksis, en enkelt er med i en mentorordning.

4.2.6 Sammenfatning af sjælesorgspraksis

Informanterne har få planlagte samtaler og ganske få samtaleforløb. De har langt flere uplanlagte og spontane samtaler, hvor rammerne for samtalerne virker utydelige. Samtalerne drejer sig mere om liv end tro, for eksempel livsmestring, sorg, sygdom og parforhold.

Præsterne gør brug af forskellige livliner i deres netværk, tilsyneladende først ved presserende behov. Livlinerne findes hovedsageligt blandt kollegaer, men også familiemedlemmer og venner med relevant faglig baggrund og en enkelt nævner fortrolige medlemmer i menigheden. Det tolker vi som en udfordring for tavshedspligten.

Empirien viser, at det for flere af præsterne erfares som et ensomt projekt at være sjælesørger og at udruste sig til sjælesorgssamtaler. Måske opleves det i det hele taget af nogle som ensomt at være præst.

Udbredt er ønsket om at få supervision eller vejledning på sjælesorg. Men det skal helst være en, der ikke er fra eget netværk eller fra lokalområdet. Kun et par informanter nævner, at de gør brug af supervision eller vejledning med en vis professionel distance.

Desuden udtrykkes der i alle grupper ønske om at finde sig en personlig sjælesørger, samtidig er det svært at finde. Igen skal det gerne være en, der ikke er fra eget netværk eller lokalområde, dog må der gerne være et vist match, for eksempel teologisk, så de har sikkerhed for, at de har tillid til vedkommende.

Præsterne oplever, at sjælesorg ikke prioriteres rent organisatorisk, og at det behandles stedmoderligt.

4.3 Hvordan kvalificerer danske præster deres sjælesorgspraksis?

I analysens første del har vi undersøgt, hvordan informanterne erfarer deres pastorale identitet og sjælesorgspraksis. I analysens anden del vil vi undersøge, hvordan danske præster kvalificerer deres praksis.

Det viste sig, at informanterne ikke var optaget af dette spørgsmål. De var mere optaget af at tale om erfaringer fra deres praksis. De prioriterede sjælesorg højt i hverdagen, og de oplever at stå lidt alene med at kvalificere denne praksis.

I løbet af analysen træder et par tematikker dog frem, som ikke eksplicit bliver udtrykt i fokusgrupperne. Tematikkerne identificerede vi i deres samtale om praksis. Det drejer sig om selvindsigt og smitte oplevet som konfidentens evne til at suge tid og kræfter ud af sjælesørgeren. Først ser vi på, hvad empirien viser om selvindsigt og begynder et sted, som måske ikke i første omgang relaterer til selvindsigt, nemlig betydningen af erfaringer i eget liv.

4.3.1 Erfaring og selvindsigt

At være relaterbar forbindes hos informanterne med ”erfaring”. En sjælesørger må selv have erfaringer med livs- og troskriser, siger en præst og tilføjer:

”Så man ikke sidder som et opslagsværk og har alle de rigtige svar, men man kan virkelig også sætte sig i den andens sted.”

At gøre sig sine egne erfaringer kan give en form for selvindsigt og opmærksomhed på, at andre mennesker i krise måske ikke har den store glæde af sjælesørgerens svar og løsninger, men i stedet af sjælesørgerens empati og evne til at sætte sig i konfidentens sted.

Det handler om det samme, når flere præster taler om det vanskelige i at lade konfidenten tale, uden at sjælesørgeren afbryder eller kommer med gode råd. Flere informanter nævner, at de kan være tilbøjelige til at have projekter på konfidentens vegne, at ville ”fikse” konfidentens problem.

En informant bidrager med et eksempel, der illustrerer ovenstående. Vedkommende tog som den første ordet i fokusgruppen og fortalte om et sjælesorgsforløb med en formentlig traumatiseret konfident med overgrebsproblematik. Informanten mente, at overgrebsproblematikken ud

over at være et psykisk problem, der blev behandlet medicinsk, også var et åndeligt problem, der skulle løses med tilgivelse:

”Så jeg har sagt til konfidenten: ”Du skal hver dag sige højt: Jeg tilgiver ham fyren. Sammen med de piller, du får, og din kære familie kan Jesus også være med til at sætte dig fri, ved at du gør, hvad han befaler.”

Flere af de andre præster replicerede på denne fortælling og gav alternative vinkler og løsningsmuligheder. Ovenstående sjælesorgspraksis var ikke udtryk for resten af gruppens måde at gribe en sådan samtale an. Informanten var selv meget usikker på, om situationen var grebet hensigtsmæssigt an. Eksemplet illustrerer udfordringen, som flere præster giver udtryk for, når de fortæller, at de kan have projekter på konfidentens vegne. Flere gav udtryk for, at med konfidentens fortælling opstår lysten til at løse konfidentens ”problem”. Som oftest var de bevidste om at holde mund med løsninger.

En præst beskrev sig selv som *”helt vanvittig elendig til skilsmissemøder”*. Vedkommende havde ligefrem en bøn om at blive fri for den slags samtaler:

”Herre, lad mig slippe for flere samtaler om skilsmisse.”

Præsten vidste ikke, hvad den uvilje mod skilsmissemøder skyldtes, ud over at vedkommende selv havde et godt ægteskab. Det fremgik ikke, om informanten bragte tematikken op i supervision eller andet sted for at blive bevidst om årsagen til aversionen.

Præsterne kommer ikke noget videre ind på selvindsigtens betydning for sjælesorgen. Selvindsigt relaterer i nogen grad til erfaring, men når de talte om *”egen bagage”*, kan den være svært at skelne fra talen om erfaringer, der giver selvindsigt.

En af informanterne nævner et par gange, at vedkommende i sin uddannelse skulle skrive sin troshistorie med erfaringer fra kriser, hændelser og personer, som havde været med til at forme troen. Den øvelse havde været til stor hjælp – også med tanke på sjælesorgsopgaven. Informanten brugte ikke selv ordet selvindsigt, men sjælesørgeren havde fået hjælp til sin sjælesorgspraksis på baggrund af arbejdet med personlige erfaringer.

Alle informanter er optaget af nærvær i samtale med konfidenten. De omtaler nærværet som en gave, sjælesørgeren giver konfidenten og samtidig som en forudsætning for, at konfidenten åbner sig og gør forandring mulig. Nærvær er en svær kunst, fordi andet let forstyrrer og påvirker nærværet i negativ grad. Informanterne fortæller, at tid, ro og evnen til at være stille og lyttende er sider af nærværet i sjælesorgssamtalen.

Tæt forbundet med nærvær er sjælesørgerens ”tilgængelighed” og ”relaterbarhed” for konfidenten. Præsterne er optaget af, at konfidenten skal kunne relatere sig til sjælesørgeren. Ud over at tale om fysisk tilgængelighed definerer de ikke tilgængelighed og relaterbarhed yderligere. Dog italesætter en enkelt præst sin egen sårbarhed som en vigtig egenskab i sjælesorgen med den begrundelse, at netop dér bringer sjælesørgeren sig selv i spil som et relaterbart menneske. Vedkommende udtrykker sig på følgende måde:

”Men det er også den her med at turde at bringe sig selv i spil. Sin egen sårbarhed. Det, tror jeg, også er noget man skal øve sig i. Øh... Jeg har skullet i hvert fald.”

Andre i gruppen følger ikke op på dette personlige udsagn omkring sårbarhed. Det kan formentlig være lidt for sårbart og tabubelagt at bringe sig selv i spil på denne måde. En anden mulig grund kunne være, at informanterne ikke har en praksis med selvrefleksion og et sprog for at tale om sjælesorg på en måde, hvor man bringer sig selv og sin egen personlighed i spil.

Den anden af de to tematikker i dette afsnit er heller ikke direkte italesat. Den vil vi se nærmere på i det følgende.

4.3.2 Smittet af andres følelser

Ingen af grupperne taler direkte om, hvordan man som sjælesørger kan blive smittet af andres følelser, så det får betydning i sjælesorgsrelationen. Når vi ser nærmere på empirien, og hvad informanterne er optaget af, kommer der eksempler på smitte.

En præst fortæller om et sjælesorgsforløb, hvor vedkommende blev en ”krykke” for konfidenten. *En ung mand var tydeligvis meget ensom og ville gerne komme fast til samtale med præsten. Præstens udfordring var, at samtalerne gav konfidenten en menneskelig kontakt, og samtidig kunne konfidenten ikke bevæges nogen steder hen i samtalerne. Præsten forsøgte efter en tid at få længere tid mellem samtalerne. Men de frustrerede fortsat præsten, som følte stor utålmodighed. Efter samtale med en kollega om situationen blev det meget vigtigt for præsten at sætte tydelige rammer for samtaler generelt.*

Fortællingen engagerer tydeligvis hele gruppen, hvilket får en af informanterne til at fortælle om noget, han har hørt til en forelæsning ved en hospitalspræst.:

”Der er simpelthen mennesker, der kan suge... nærmest bruge det sjælesørgeriske som vej ind til at suge tid og kræfter og energi ud af dig.”

Gruppen er vældig optaget af, hvad der sker, når mennesker suger tid og kræfter ud af sjælesørgeren, eller sjælesørgeren oplever at blive brugt som en krykke.

Vi finder det naturligt, at præsterne ikke bruger de faglige begreber og termer. De har formentlig ikke praksis for at anvende begreber som overføring og modoverføring, som der formentlig er tale om i eksemplet. Dermed er det svært for præsterne at identificere, reflektere og finde et sprog for de mekanismer, der udspiller sig i mødet med konfidenten. Disse fund bringes i dialog med teorien i drøftelsen (kapitel 5), men først en kort sammenfatning på anden og sidste del af analysen.

4.3.3 Kvalificering af sjælesorgspraksis – en sammenfatning

Denne sidste del af analysen på hovedspørgsmålet: ”Hvordan kvalificerer danske præster deres sjælesorgspraksis?” viser for det første, at emnet ikke optager informanterne. De er mere optaget af praksis og af at være tilgængelige og nærværende på en måde, så de ikke forsøger at fikse konfidentens problemer.

Det lykkes ikke altid, og noget tyder på, at de ikke har fået træning i at udvikle deres personlige kompetencer og dermed fået hjælp til øget selvindsigt, refleksion og i det hele taget udviklet et sprog for nogle af de mekanismer, der udspiller sig i mødet med andre mennesker.

Det leder os frem til afslutningen af analysen med en sammenfatning af hele analysen.

4.4 Sammenfatning – hvad er nyt?

Analysens svar på forskningsspørgsmålene: ”Hvordan erfarer danske præster deres pastorale identitet og sjælesorgspraksis?” og ”Hvordan kvalificerer danske præster deres sjælesorgspraksis?” sammenfattes i det følgende med hovedfokus på nye fund.

Præsterne er meget optaget af at tale om deres sjælesorgspraksis. De har en stærk pastoral identitet og et stort ønske om at være tilgængelige og nærværende for mennesker. Sognepræster kvalificerer sig til samtalerne i kraft af deres embede. Både sognepræster og konfidenter oplever, at sognepræsterne er gudsrepræsenterende i samtalerne. Frikirke- og menighedspræster skal i højere grad gøre en indsats for at kvalificere sig til samtaler. Det fremgår ikke af empirien, hvad denne indsats består i. Det drøftes i næste kapitel sammen med øvrige fund.

Empirien viser, at informanterne kun har få planlagte samtaler. Til gengæld har de talrige uplanlagte og spontane samtaler, hvor det ser ud til, at rammerne for samtalerne er utydelige både i

forhold til tid og sted. Det giver præsterne dilemmaer i forhold til rammesætning og fortrolighed og et pres i forhold til prioritering af arbejdstid og fritid.

Indholdet i samtalerne handler mere livsproblematikker end trosproblematikker. Empirien repræsenterer de sidste 100 års sjælesorgsforståelse, hvilket vil sige både den konfidentcentrerede og kerygmatiske sjælesorg, som er knyttet op på den pastorale identitet.

En udbredt usikkerhed findes hos informanterne i forhold til, om de er gode nok som sjælesørgere. Et par stykker får supervision. Andre gør ved pressende behov brug af livliner i netværket, som kan være kollegaer, i nogle få tilfælde familie eller venner med relevant, faglig baggrund, og en enkelt bruger udvalgte medlemmer i menigheden. Heraf udleder vi, at tavshedspligten må være under pres.

Der udtrykkes et udbredt ønske om at have en personlig sjælesørger, som ikke er fra netværket eller lokalmiljøet. Præster uden en personlig sjælesørger ved ikke, hvordan de finder frem til en.

I det hele taget viser empirien, at kvalificering til sjælesorg opleves som et ensomt og personligt projekt. Informanterne har ikke fået hjælp til og træning i at udvikle personlige kompetencer i forhold til selvindsigt. De ved heller ikke, hvordan de i praksis kan være nærværende og tilgængelige sjælesørgere, dermed mangler de både bevidsthed om, refleksion og sprog for nogle af de mekanismer, der udspiller sig i mødet med konfidenten for eksempel i forhold til overføringsmekanismer.

5. Drøftelse

Målet med analysen af de empiriske fund har været at få en erfaringsbaseret og praksisnær forståelse af "Kvalificeret sjælesorg i Danmark". Empirien fra tre fokusgruppeinterviews har givet indsigt i, hvordan menighedspræster erfarer deres sjælesorgspraksis, og hvad præsterne mener, de behøver for at kvalificere deres sjælesorg. Som det fremgik af analysen, resulterede vores fund i tre kategorier, som samlet bidrager til dette studies problemstilling: En undersøgelse blandt præster i folkekirker, valgmenigheder, frimenigheder og frikirker af sjælesorgspraksis og hvordan de kvalificerer deres personlige kompetencer?

I det følgende vil vi etablere en dialog mellem de tre centrale fund på tværs af materialet og diskutere dem i lys af relevant teori, for dermed at få en dybere forståelse af hovedspørgsmålet: Hvordan kvalificerer danske præster deres sjælesorgspraksis? Dertil kommer at besvare

problemstillingens underspørgsmål, hvoraf det sidste underspørgsmål er styrende i denne diskussion:

- 1) Hvordan erfarer danske præster deres pastorale identitet og sjælesorgspraksis?
- 2) Hvordan kan danske præsters personlige kompetencer kvalificeres i forhold til sjælesorg?

De to første spørgsmål vil vi drøfte med hovedvægt på de empiriske fund. Det sidste spørgsmål, vil vi drøfte med hovedfokus på udvalgt sjælesorgsteori.

Indledningsvis vil vi drøfte, hvordan præsters identitet hænger sammen med uddannelse og praksis. Vi viser ikke et helt billede af sammenhængene, blot et delvist, nemlig de dele informanterne var optaget af eller bevidste om. Drøftelsen sker på baggrund i det historiske rids i kapitel 1, sammenholdt med fundene i empirien i kapitel 4.

5.1 Identitet og sjælesorgspraksis

5.1.1 Fra uddannelse til praksis

Når præsterne fortæller om deres baggrund for at øve sjælesorg, går det igen, at de fleste oplever sig ringe klædt på til opgaven. Både de teologiske uddannelser og pastoralseminariene giver relativt få timers undervisning i sjælesorg, siger informanterne³. En enkelt mener at have fået ekstra god undervisning på pastoralseminariet. Nogle stykker har taget supplerende sjælesorgskurser. En enkelt var i gang med et sjælesorgskursus. Informanternes oplevelse er altså, at skal man kvalificere sig til sjælesorgsudøvelsen, må man supplere sin teologiske uddannelse med kurser i sjælesorg.

Marianne Bach karakteriserer dansk tradition med formuleringen: ”En god teolog er en god sjælesørger” (Bach 2007). God teologisk uddannelse er forstået som eksegesi, historie og dogmatik. Som tidligere beskrevet er praktisk teologi sent blevet et selvstændigt eksamensfag, ligesom integrering af praksis først hører til på pastoralseminariet, en fem måneders introduktion til hele præstegerningen.

Når teologen kommer ud i præstetjenesten, er den for en dels vedkomne en ensom tjeneste. Den appellerer til Lonely Riders, men er slidsom for andre. Når vore informanter efterspørger

---

³ De faktiske tal er: Ca. 65 skemalagte lektioner, fordelt med 52 lektioner på pastoralseminarieuddannelsen og 13 lektioner på den obligatoriske efteruddannelse. <https://www.fkuv.dk/uddannelser/pastoralseminarieuddannelsen/undervisning-og-fag/fagbeskrivelser/sjaelesorg>

mennesker i 'systemet', som vil tage hånd om dem, så tænker vi, det er et udtryk for en ensomheds- og afmagtsfølelse i forhold til præstetjenesten.

Måden, danske præster har kvalificeret sig til præste- og sjælesorgstjenesten, er fortrinsvis kundskabsorienteret. Den mere procesorienterede kvalificering, som arbejder med sjælesørgens integrering af selvindsigt, viden og erfaring toner stille frem i uddannelsessammenhæng.

At den procesorienterede dannelse af sjælesørgere har fremtiden for sig frem for den kundskabsorienterede uddannelse, viser Stokka og Edland i deres seneste artikel: "Fremtidens sjælesørgere". Deres tese er, at "*‘uddanning’, kjennetegnet ved prosess, aktivitet og relasjon er avgjørende for å gi nødvendig sjælesørgersk kompetanse*" (Stokka 2022b). Med udgangspunkt i Biestas uddannelsesmodel, viser de, at uddannelse i højere grad bør være en dannelsesproces på tre ben: Kvalificering, socialisering og subjektivering. Kvalificeringen handler både om tilegnelse af kundskab/teori og om den personlige integreringsproces af fag, person og profession. Socialiseringen handler om en socialisering ind i professionskulturen, i vores tilfælde sjælesorgskulturen. Uddannelse handler altså også om at gøres fortrolig med praksis gennem erfaringer. Subjektiveringen handler om selvrefleksivitet. Personlig modenhed (Engedal 2004) anser Stokka og Edland som den grundlæggende egenskab for en sund, klog og omsorgsfuld sjælesorgsudøvelse, fordi det sjælesørgerske møde fordrer, at sjælesørgeren har et afklaret forhold til sig selv (Stokka 2022b). En sjælesørgers dannes af og står på disse tre ben.

Stokka og Edland peger hermed på en dannelsesproces, som ligger et stykke fra tidligere dansk sjælesorgsuddannelse. Som Bach og Iversen skriver, har koblingen mellem teologi og praksis været en stående udfordring i efteruddannelsen af præster (Bach 2019). Det ser vi afspejlet i informanternes udtalelser.

Med til den personlige læringsproces, socialisering og subjektivering vil en sjælesørgers udvikle et sprog for sine sjælesorgspraktiske erfaringer, ligesom vedkommende vil udvikle et sjælesørgersk sprog. Den udtalte som den udtalte usikkerhed i informanternes fortælling om deres sjælesorgspraksis kan både hænge sammen med en faglig usikkerhed og et uudviklet sjælesorgens sprog.

5.1.2 Pastoral identitet

I dette afsnit ser vi nærmere på den pastorale identitet, som den træder frem i empirien, og drøfter den i lyset af Grevbos artikel om pastoral identitet (Grevbo 1991). Der præsenteres et fund, der viser forskellen på, om præsten er ansat som folkekirkepræst eller som frikirke- og

frimenighedspræst. Uanset præsternes ansættelsessted viser empirien et stærkt ønske om at være tilgængelig og samtidig en usikkerhed i relation til sjælesorgspraksis.

Præsterne i vores empiri har tilsyneladende en stærk præste- og sjælesørgeridentitet, hvilket vil sige en stærk pastoral identitet. Det kommer blandt andet til udtryk ved, at sognepræsterne oplever sig som gudsrepræsenterende, ”Guds forlængede arm”. De har som præster og sjælesørgerere i kraft af embedet ”Gud med i rygsækken”. De giver samstemmende udtryk for, at de ønsker at repræsentere Guds nærvær, hvilket er forbundet med visse udfordringer, som vi ser på i det følgende.

5.1.3 Modet til at mislykkes

Det kunne netop tyde på, at der på baggrund af den stærke pastorale identitet hos alle præsterne opstår et stærkt ønske om at være tilgængelig for mennesker. Det begrundes vi for eksempel i udsagn fra en præst, der i analysen citeres for, at mennesker kan føle det som et besøg fra Gud, når præsten kommer på hjemmebesøg. En anden informant siger direkte, at vedkommende har det privilegium at komme som præst. Da forventer mennesker, at præsten har Gud med i rygsækken.

Sideløbende med den stærke identitet, fortæller informanterne om usikkerhed og utilstrækkelighed i forhold til deres sjælesorgspraksis. Der bliver brugt ord som lavt selvværd, magtesløshed, utålmodighed i de tre fokusgrupper som beskrevet i analysen. Hvordan kan utilstrækkelighed og usikkerhed i tjenesten hænge sammen med en stærk pastoralidentitet? I en tjeneste som informanterne værdsætter højt og som de fleste har mange års erfaring i.

Dette spørgsmål vil vi bringe i dialog med Grevbos artikel om pastoral identitet (Grevbo 1991). Grevbo slår til lyd for, at det er nødvendigt at inddrage præstens identitet, når man undersøger sjælesorgens praksis. Grevbo siger med reference til Erik H. Erikson, at en tillidsfuld og tryk identitet indebærer et ”match” mellem personlighedens inderside og yderside, mellem selvopfattelsen og det billede, andre har af én. Et par elementer af Grevbos fem identitetsdannende holdepunkter er yderligere, at præsten er hyrden, som leder flokken til levende vand og til evigt liv, og at det kræver mod at være hyrde. Det mod eksemplificeres ved, at præsten skal kunne tåle at mislykkes (Grevbo 1991:16). Med Grevbos ord in mente, sammenholdt med empirien, tyder det på at nogle kan opleve embedet tungt og slidsomt og deres pastorale identitet kan presse præsterne. Det bliver illustreret, da en informant fortæller om sognebørn, der oplever præstens besøg som et besøg fra Gud. Præsten oplever det som en voldsom ting at få lagt på

sine skuldre. Det pres opleves formentlig ikke af alle informanterne, men der var flere end denne ene præst, der gav udtryk for et pres.

Med Grevbos forståelse af pastoral identitet og det pres, informanterne giver udtryk for, er det nærliggende at forestille sig, at ”modet til at mislykkes” kan være svært at balancere i (Grevbo 1991). At have mod til at mislykkes fordrer en god balance mellem indre selvbillede og ydre billede.

Set i forhold til foreliggende empiri er det oplagt at forestille sig, at informanterne med deres stærke pastorale identitet og deres stærke ønske om at være nærværende og tilgængelige for samtaler vil få en oplevelse af at mislykkes eller skuffe andre, når de ikke har tid til en snak på vej ud af kirkedøren, ved købmanden eller tager telefonen på en fridag.

Empirien viser enkelte steder en forskel på, om man er sognepræst eller frikirke- og frimenighedspræst. Et af fundene, hvor denne forskel træder frem, tyder på, at sognepræsterne opfatter sig som de professionelle samtalepartnere i sognet, der kan yde sjælesorg. Derimod ser det ud til at frikirke- og frimenighedspræsterne ikke er de eneste samtalepartnere i menigheden. I disse kirker er der flere muligheder repræsenteret i form af sjælesorgsteams med læge sjælesørgere. Det betyder at præsten ikke nødvendigvis er det første valg, når menigheden skal vælge en sjælesørger. Det illustrer frimenighedspræsten, der har været ansat i samme frimenighed i to år og ikke har ret mange samtaler. Som begrundelse for den manglende sjælesorgspraksis mener præsten ikke at have været der længe nok til at være den, menighedsmedlemmerne søger sjælesorg hos. Det kunne tyde på, at præsterne i frimenighederne ikke har samtaler i kraft af embedet, men i højere grad skal gøre noget for at gøre sig fortjente til samtaler. I disse tilfælde kan præsten muligvis skuffes og få en oplevelse af at skulle præstere endnu mere, hvis medlemmerne i frimenigheden vælger sjælesørgere fra sjælesorgsteamet frem for præsten.

I det lys bliver det ekstra vanskeligt at turde mislykkes. Koblet med endnu et fund fra empirien, som tyder på en stor ensomhed i forhold til at være præst og sjælesørger uanset ansættelsessted, har præsten måske ikke selv et sted at ”læsse af” og få hjælp til at reflektere og få et nyt perspektiv og en ny forståelse for egen praksis. Der kan dermed blive for stor divergens mellem det, Grevbo nævner personlighedens inderside og yderside, mellem selvopfattelse og det billede andre har af præsten. Da kan den omtalte ubalance mellem andres billede og præstens egne tanker, handlinger og følelser blive stor. Om det er tilfældet, finder vi ikke svar på i vores empiri. Men vi tager spørgsmålet ”om at skuffe” med senere i diskussionen.

En stor del af præsternes sjælesorgspraksis finder sted i form af uplanlagte samtaler og det ser vi nærmere på i det følgende afsnit.

5.1.4 Spontan sjælesorg

Empirien tyder på, at præsterne har få planlagte sjælesorgsforløb og i højere grad enkeltsamtaler, som vokser ud af et andet møde, eller den bliver en del af kasualie samtale. Flere af præsterne fortæller, at de møder mennesker uden for den kirkelige ramme, for eksempel hos købmanden på en fridag, hvor en samtale kan åbne for dybere tematikker. Især sognepræsterne henfører til, at disse samtaler opstår, fordi de er præster.

Præsterne beretter om, at disse spontane samtaler, som ikke på forhånd er aftalt og ikke foregår i en fast ramme, er krævende og påvirker deres hverdag, især på dage, hvor de har travlt eller holder fri.

Artiklen ”Sjælesorg i farta” af Elisa Stokka et al (2022a) peger på, at 70% af studiets informanter ofte oplevede, at sjælesorgssamtalerne med unge opstod spontant. De skriver, at der er forsket meget lidt i sjælesorgssamtaler, som ikke foregår på et kontor. Artiklen omhandler sjælesorgssamtaler med unge, og det angives i artiklen, at flere toneangivende inden for sjælesorg hævder, at den spontane samtale ikke kun finder sted blandt unge, den opstår også spontant med voksne i menigheden (Stokka 2022a:42) Alle tre fokusgrupper i vores empiri fortæller om sjælesorgssamtaler, som opstår spontant lige efter et arrangement, på vej ud af kirkedøren eller hos købmanden. De spontane samtaler fylder for flere af vores informanter. De udtrykker ønske om at stå til rådighed og være tilgængelige for mennesker, og det giver samtidig udfordringer i forhold til dage, præsterne har travlt eller holder fri. De spontane samtaler sætter dem i en konflikt, hvor de gerne ville være imødekommende, men ikke har tiden til det.

Stokka (2022a) henviser til Berit Okkenhaug, som peger på, at det tilfældige møde kan indbyde til betroelser, og at det kan give udfordringer for sjælesørgeren, når mellemrummet mellem konfident og sjælesørger er ændret i og med, at de vanlige rammer omkring sjælesorgssamtalen ikke er til stede. Det besværliggør sjælesørgerens ansvar for at varetage det etiske omkring konfidentens sårbarhed og hensyn til tavshedspligten. Stokka (2022a) redegør for, at spontane samtaler er mere grænseløse i forhold til fysiske rammer, og det i højere grad er konfidenten, der sætter spilleregler for, hvad der snakkes om, hvordan og hvor længe. Dermed er der ikke den tydelige asymmetri som finder sted i aftalte samtaler. Spontane samtaler kan med sin radikale tilgængelighed give etiske dilemmaer for sjælesørgeren, blandt andet fordi mellemrummet

bliver anderledes, ikke kun mellem konfident og sjælesørger, men også fordi andre kan lytte med. Netop det grænseløse og at mellemrummet kan blive et andet, kaster lidt lys over vores empiri, hvor præsterne giver udtryk for at disse spontane samtaler opleves særligt krævende. I de tilfælde, der er en anden asymmetri og dermed utydelige rammer, er sjælesørgeren angiveligt på overarbejde i forhold til at have opmærksomhed på, om andre kan lytte med og samtidig optaget af at skynde sig videre til eksempelvis en flok ventende konfirmander. Det udfordrer, og det kan være svært at lukke en samtale ned, hvis konfidenten allerede er begyndt at fortælle om noget svært hen over køledisken i butikken. Grevbos ord om at sjælesørgerens identitet slår altid igennem i praksis (Grevbo 1991) kan her kobles til informanternes stærke ønske om tilgængelighed, som slår igennem i praksis på en måde som binder dem til en grænseløs tilgængelighed.

Måske forholder det sig anderledes for præsten, der bevidst gør sig tilgængelig for de spontane samtaler ved udvalgte lejligheder. Vedkommende tager gerne opvasken efter kirkekaffen og gør sig dermed tilgængelig. Som præsten poetisk udtrykker det, nogle gange bliver det til sjælesorg, andre gange er det en trædesten til sjælesorgssamtale. Det gør sig formentlig også gældende for de præster, der fortæller om spontane samtaler i kirkedøren efter en kirkelig handling. Her har præsten antagelig selv sat rammen og bevidst gjort sig tilgængelig. Selvom der kan være andre til stede, har præsten i højere grad mulighed for at afklare med sig selv, hvad vedkommende gør, hvis det bliver fortroligt i en sådan grad, at tavshedspligten udfordres, fordi andre lytter med. På denne måde kan der i højere grad sættes grænser i forhold til de spontane samtaler.

5.2 Livline

Livline er ikke et sjælesorgsfagligt begreb, men et udtryk en af informanterne brugte om de mennesker, de kunne trække på, når de havde brug for supervision, sparring eller en at læne sig op ad i deres sjælesorgspraksis.

Vores fund i analysen viser, at præsterne kun i ringe omfang gør brug af faglig supervision på deres opgave som sjælesørgere. Enkelte var med i eller havde gjort brug af supervisorsgruppe, men ikke nødvendigvis en supervisorsgruppe med fokus på sjælesorg, men mere generelt opgaven at være præst. Dernæst fortalte præsterne om deres brug af mennesker i deres egne netværk, som kunne hjælpe dem med sjælesorgsopgaven. Endeligt fandt vi, at flere præster gav udtryk for behovet for supervision og en egen sjælesørger.

Disse fund rejser for os to nødvendige drøftelser og et opmærksomhedspunkt. Først en drøftelse af supervisionens nødvendighed, dernæst af tavshedspligtens nødvendighed, og endelig bør præsternes trivsel generelt og som sjælesørgere især gives opmærksomhed.

5.2.1 Supervisionens nødvendighed

Informanterne vil sjælesorg. De ønsker at være gode sjælesørgere. Nogle giver udtryk for usikkerhed i arbejdet, som Bambi på isen, andre nøjes med at vedkende sig mindre erfaring end andre. At blive kaldt ud i uprøvede situationer som for eksempel en ulykke, kan være utrygt. Derfor trækker de på hjælp fra andre mennesker med anden eller længere tids erfaring, end de tænker selv at have. Nogle finder yderligere hjælp i egen bearbejdning eller refleksion gennem at skrive bønner og digte eller gåture på stranden.

En sådan praksis bliver som at springe fra ø til ø, hvilket i længden udmatter sjælesørgeren. Det fornemmes i svaret på spørgsmålet: Hvem er med til at udruste jer som sjælesørgere? Er det jeres eget projekt, eller er der nogen andre, I trækker på? Efter stilhed og refleksion er svaret: *”Jamen, det er der ikke nogen, der hjælper mig med.”*

På den ene side viser nogle af sognepræsterne åbenhed for professionalitet omkring sjælesorgstjenesten, når frikirkepræsten fortæller om den obligatorisk mentorordning vedkommende fulgte. På den anden side mener især frimenighedspræster, at det fungerer fint med at finde sparring på sjælesorgen i eget netværk.

Den her beskrevne praksis har to tyngdepunkter, det ene har sit afsæt i konfidenten, det anden i sjælesørgeren. Det, som synes at få mest fokus blandt sjælesørgerne, er konfidentens problemstilling, hvad enten det handler om at trøste konfidenten, fixe konfidentens problem eller give et teologisk holdbart indspil i situationen. Sjælesørgerne har færre refleksioner om egen person og dynamikken i sjælesorgssamtalen.

Når præsterne giver udtryk usikkerhed: *”Sagde og gjorde jeg det rigtige?”*, og når de fortæller om undgåelsesstrategier som at køre til anden by for at købe ind, fortæller de jo indirekte om sjælesorgens indtryk.

Johari-vinduet (figur 3) viser, at selvindsigt fås gennem dialog med andre. Skal sjælesørgeren opleves tryggere for konfidenten, må vedkommende have større frimodighed til at åbne for skjulte områder. Skal sjælesørgeren møde konfidenten tryggere, må vedkommende blive mere bevidst på egne blinde vinkler. Supervision giver med sit tyngdepunkt i sjælesørgeren hjælp til større selvindsigt.

Vi har tidligere skrevet, at supervision sker bedst med en ekstern supervisor. En af grundene er, at processen mod større selvindsigt ikke skal forstyrres af andre relationer supervisor og supervisant imellem, hvad enten det er familiære eller kollegiale relationer.

Det er også vigtigt med formaliseret supervision. Spontan supervision har ligesom spontan sjælesorg en tendens til at utydeliggøre de faglige grænser, det være sig rollefordelingen, tiden og indholdet. Bliver supervisor bedt om her og nu at hjælpe en sjælesørger med en udfordring, kan der være kort vej til de hurtige løsninger, der nok kan hjælpe sjælesørgeren her og nu, men ikke medfører en refleksion mod større selvindsigt. Sjælesørgeren ”overlever” nok den næste sjælesorgssamtale, men kvalificerer ikke sin sjælesorgspraksis. Det betyder ikke bedre sjælesorg for konfidenterne.

Selvindsigt er den ene gevinst ved supervision. Den anden gevinst er udvikling af evnen til forståelse og fordybelse i sjælesorgen (Eide 2014). Ligesom selvindsigt ikke øges i enerum, udvikles evnen til tros- og livshjælp heller ikke i enerum. Gennem supervisionens metodiske praksis kan sjælesørgeren ikke mindst udvikle en bevidsthed og et sprog for sin teologi, så der for sjælesørgeren bliver en reflekteret balance mellem forkyndelse og tilstedeværelse.

Vores informanter afspejlede bredden i sjælesorgspositioner, som de er beskrevet af Grevbo (2006), fra en kerymatisk til en konfident-centreret sjælesorg. Imellem disse fandtes flere positioner, som søgte både at være nærværende og give samtalen kirkelig tydelighed. Forklaringen på dette spænd i sjælesorgspraksis – ikke mellem informanterne, men i informanterne, – finder sin parallel i Stifoss-Hanssens el als analysearbejde af en norsk undersøgelse fra 2015 (Stifoss-Hanssen 2019). Heri finder de, at deres informanter (diakoner og præster) ikke positionerer sig i hverken en kerymatisk eller konfident-centreret tradition. De norske informanter er derimod optaget af, at samtalen som fællesskabshandling får budskabet, kerygma, frem, de er optaget af det menneskelige nærvær med konfidenten, og de er optaget af en transcendent gudshorizont tolket ind i samtalen, hvilket også peger på kerygma. Dette sidste kaldte en af vores informanter ”Gud i rygsækken”. Denne analyse får Stifoss-Hanssen et al til at foreslå mærkelapperne ”kerymatisk” og ”konfident-centreret” byttet ud med ”dialogisk sjælesorg” og ”relationel sjælesorg” (Stifoss-Hanssen 2019:93). Noget tyder på, at disse nye mærkelapper også er dækkende for flere af vores informanter.

Informanterne delte eksempler på sjælesorgssamtaler og -forløb. De fortalte mere generelt om, hvordan de ville praktisere sjælesorg. Både i eksemplerne og generelt savnede vi informanternes beskrivelse af bevægelsen mod forståelse og fordybelse (se figur 4). Bevæges sjælesørgeren ikke imod forståelse af konfidenten, oplever vedkomne sig ikke mødt eller forstået. Bevæges

sjælesørgeren ikke imod fordybelse, bliver der ikke nye teologiske perspektiver på tros- og livssituationen.

Der kan meget vel være en samtale, hvor sjælesørgeren viser medfølelse og trøstende nærvær. Der kan meget vel være en samtale, hvor sjælesørgeren bibringer konfidenten et teologisk svar på tros- og livssituationen. Men det er ikke nødvendigvis det samme som at lytte sig frem til konfidentens smertepunkter eller give det meningsløse i tros- og livshistorien en ny mening.

I nogle tilfælde får sjælesørgere givet det videre til konfidenten, som giver mening i eget liv, ikke nødvendigvis i konfidentens liv. Netop derfor er supervision så vigtigt. I supervision bliver supervisant udfordret på egen forforståelse, fortælling og følelser i mødet med konfidentens fortælling og følelser. Det, supervisanten ikke kunne have sagt sig selv i enerum, fordi eget materiale spærrede for forståelsen, bliver han/hun bevidste om i samtalen med supervisor. Også teologien er jo i en forstand egen teologi. Præster har deres egne foretrukne måder at udtrykke teologi, egne foretrukne gudsbilleder (Morvik 2022) og måder at forene teologi med levet liv. I supervision kan præstens teologiske perspektiv udvides til gavn ikke blot for præsten selv men også præstens konfidenter.

5.2.2 Tavshedspligtens nødvendighed

At gå i regelmæssig formaliseret supervision har to fordele. Den ene er, at sjælesørgeren arbejder med sin selvindsigt og øger sine kompetencer til udøvelsen af sjælesorg (Eide 2014, Grevbo 2018, Engedal 2004). Den anden er, at sjælesørgeren får et sted at tale om alt det, der berører, rammer og ryster sjælesørgeren (Bang 2002).

Analysen afdækkede, at sjælesørgerne i nogle situationer kontaktede kollegaer, menighedsmedlemmer, venner eller forældre for at få sparring eller supervision, hvilket ikke bare strider mod ordentlig praksis, men også åbner for et brud på tavshedspligten. Når rammen for samtalen ikke er tydelig og formaliseret, er fristelsen til at sige mere end det, som kan siges indenfor en opretholdelse af tavshedspligten stor.

Hvor svært det er at formulere sig under tavshedspligt er fokusgruppeinterviewene i sig selv eksempler på. Alle deltagere var på forhånd informeret om, at hvis de brugte konkrete eksempler på sjælesorgspraksis, skulle de overholde deres tavshedspligt. Det betyder, at de skal sløre deres beskrivelse af personer, forløb og indhold sådan, at det ikke er muligt at genkende de virkelige mennesker bag eksemplet. Vi har i transskriberingen af et par af lydoptagelserne

fjernet information, som var direkte henførbart til mennesker i de pågældende præsters menigheder.

Sammenholdt med det tidligere nævnte eksempel fra Danmark, hvor 1200 præster fra Folkekirken kom i mediernes søgelys, fordi de heller ikke var opmærksomme på at sløre deres konfidentielle fortællinger, vidner det om, hvor svært det er med tavshedspligten.

Forklaringerne er sikkert flere. Den første kunne være en manglende opmærksomhed eller blindhed for tavshedspligtens omfang. Præster lægger ganske enkelt ikke mærke til, at selv når de undlader dele af fortællingen, giver de fortsat tilstrækkeligt information til, at man med lidt ”detektivarbejde” i hukommelsen og den digitale verden kan finde frem til vedkommende. Vi tror, at forklaringen kan sige noget om, hvorfor det glipper med anonymiteten og tavshedsbelægningen i de fortællinger, vi hørte.

En anden forklaring kunne være etisk sløvhed. Sjælesørgere kærer sig ikke tilstrækkeligt om konfidenterne, eller de tænker, at alment kendte livssituationer blandt menighedsmedlemmer, kan man alligevel ikke sløre. Imod sig har denne forklaring, at præster fremholder deres tavshedspligt som adelsmærke: Mennesker kan trygt komme til dem for at lette deres hjerte.

Tredje forklaring kunne være, at præster påvirkes af de samtaler, de fører med konfidenter, både de planlagte – eksempelvis casualiesamtalerne – og de spontane. Selv om præsterne giver udtryk for, at de har få planlagte samtaler og endnu færre samtaleforløb, så peger Susanne Bang (2002) på, at samtaler lagrer sig. De mange små spontane samtaler og casualiesamtalerne sætter sig i sindet ikke blot som et aftryk men også som et overtryk.

Når præsterne så ikke har regelmæssig supervision, hvor de burde få lettet trykket fra deres sjælesorgspraksis, popper den ud som uhensigtsmæssige fortællelser i familien, i bryggerset, som en informant siger, i spontane henvendelser til kollegaer.

I disse uformelle sammenhænge påtales bruddet på tavshedspligt sjældent, hvorfor blindheden og sløvheden får mere næring til en usund kultur.

Med den konkrete sag, hvor to TV2-journalister har afsløret danske præster har kirkeministerium og biskopper helt korrekt indskærpet præsternes tavshedspligt. Dermed har de vist handling. Men det løser ikke den helt fundamentale nødvendighed af en ventil for præster med sjælesorgsopgaver. De skal have en supervisionsplatform, hvor de i en tryk og lukket ramme kan reflektere over sjælesorgens indtryk og aftryk.

Så skal præster både øve sig i at skelne mellem den absolutte og strenge tavshedspligt, som var Bergstrands skelnen (Eckerdal 2017), og øve sig i at tale om sjælesorgens aftryk i dem selv frem for om konfidenterne (Eide 2014). Fejl vil begås. Virkelige mennesker og begivenheder bliver ikke sløret tilstrækkeligt. Men det er trods alt bedre, det sker i supervision med en ekstern supervisor end i præstens eget netværk.

5.2.3 Opmærksomhed på præsternes trivsel

At være præst og sjælesørger er at tjene menigheden og den enkelte konfident. I praksis søger præsterne at leve op til både indre og ydre forventninger. Der er forskel på, om præsterne selv er udfarende og arrangerer mødepunkter med mennesker, eller om mødepunkterne i højere grad indtræffer. Præsterne yder nærvær og omsorg i begge tilfælde, hvad enten denne omsorg er verbal eller nonverbal. Men hvor henter præsterne selv energi?

”Hvor ville det være vidunderligt, hvis der var nogen, der ringede til mig og spurgte: Hvordan har du det?”

Citatet signalerer med al tydelighed et smertepunkt og savn. Det er den brugte sjælesørger, som selv søger omsorg. *”Du skal finde dig en sjælesørger!”* er det råd, en af præsterne havde fået flere gange. I en anden fokusgruppe sagde en præst, at det havde vedkomne aldrig overvejet, men det lød som en god idé. En tredje præst fortæller, at det er den største gave ind i det selv at blive en god sjælesørger at gå i sjælesorg. En fjerde præst fortæller om sine erfaringer med i vanskelige livsperioder at have en dygtig sjælesørger at mødes med regelmæssigt.

At have en sjælesørger hører til egenomsorgen. Her kan tales fortroligt om alt, der angår ens eget liv. Præsten har jo også brug for nærhed og omsorg. I lyset af masteropgavens tematikker, kan vi også sige, at præsten som konfident arbejder med sin personkompetence og åndelige kompetence (Engedal 2004, Grevbo 2018). Det skulle gerne bevirke, at præsten hviler mere i sig selv og dermed har god trivsel.

Idealet fra tidligere er, at biskoppen er præsternes sjælesørger (præsternes præst). Det er informanterne også opmærksomme på, når vi spørger til, hvem der tager sig af dem som præster. De svarer, at det gør provst og biskop – i teorien. Virkeligheden er, at i takt med biskoppernes mere administrative funktioner er blevet flere, fortøner den sjælesørgeriske opgave sig. Virkeligheden er også, at præster som alle andre mennesker alene betror sig til mennesker, de har tillid til, kan håndtere deres fortrolighed på en relevant måde. Men som en præst spørger: *”Hvor finder man sådan en?”*

Både supervision og sjælesorg vil højst sandsynlig øge præsters trivsel. Vi bemærker, at nogle informanter er tavse omkring supervision og egen sjælesorg. Det kan der jo være flere grunde til, som vi ikke kender. Nogle kan jo være tavse, fordi de ikke er fortrolige med hverken supervision eller sjælesorg for egen del. Andre er tavse, fordi de ikke ser et behov for det, enten fordi de har få sjælesorgssamtaler, eller fordi de klarer sig på anden vis. Som en enkelt sagde:

”Altså de største samtaler jeg har omkring sjælesorgspraksis, dem har jeg med Gud.”

At nogle sognepræster ikke vidste om formaliserede supervisionstilbud, kan undre os, da FKUV's hjemmeside udbyder supervision til netop sognepræster. For funktionspræster i Folkekirken findes flere supervisionsgrupper, hvilket kunne være lige så oplagt at have blandt sognepræster.

Men endnu en grund til den lidet udbredte supervisionspraksis blandt præster i det hele taget, kan være elefanten i rummet: Flovheden. Som tidligere nævnt oplevede vi efter sidste fokusgruppeinterview, da mikrofonen var slukket, at informanterne tilkendegav deres ulyst ved at være med i fokusgruppen med ordene: *”Ingen har da lyst til at udstille sin manglende sjælesorgspraksis.”*

Ordene faldt, da vi fortalte om anstrengelserne for at samle tre fokusgrupper med i alt 13 deltagere. I første omgang sendte vi 52 invitationer ud, efter opfølgning med mails og telefonopkald, sendes yderligere 127 invitationer ud. I alt responderer 78 præster, hvoraf 13 deltager i de tre fokusgrupper. Ved at spørge kollegaer i Norge, om deres erfaringer med kvalitative undersøgelser, svarer de, at der er betydelig større vilje til at deltage. En mulig forklaring er, at få har ønsket at hjælpe os med undersøgelsen, men i så fald skulle modviljen være mere udtalt i en af grupperne: sogne-, valgmenigheds-, frimenigheds- eller frikirkepræster. Snarere tolker vi billedet i lyset af informantens ord om ulysten til at udstille sin manglende sjælesorgspraksis.

Ved ikke at modtage supervision slipper man for at forholde sig til billedet af ringe antal samtaler. Billedet er ganske vist forkert, fordi præsterne jo fortæller om masser af spontan sjælesorg, casualiesjælesorg og færre planlagte sjælesorgssamtaler på præstekontoret. Ved genlæsning af analyseafsnittet om sjælesørgeridentitet kan dette måske aflæses i præsternes selvbillede.

5.3 Personlige kompetencer udvikles i dialog og relation

I dette afsnit vil vi drøfte fund, der ikke bliver italesat direkte i vores empiri. Det stod heller ikke klart for os under fokusgruppeinterviewene, men i analysearbejdet blev det tydeligt, at der stort set ikke blev talt om personlige kompetencer, selvindsigt, selvforståelse og overføringsreaktioner. Tematikker som i en del sjælesorgslitteratur italesættes som afgørende, da sjælesørgerens egen person altid er i spil i sjælesorgens rum, i kraft af at sjælesørgeren er ”redskabet” i samtalen. Derfor begynder Engedal (2004) og Ziemer (2000) med sjælesørgerens kompetencer, når de beskriver hvilke kompetencer en sjælesørger skal være i besiddelse af. Personlige kompetencer handler om selvindsigt og evne til introspektion. Ifølge Eide (2014) ligger sjælesørgerens faglighed i evnen til at lytte, reformulere, undre sig og udforske. Alt sammen kompetencer, der knytter sig til personlige kompetencer, som kan være ganske krævende at udvikle. Det drejer sig om kompetencer som man ikke kan læse sig til, da de ikke kan udvikles alene og i enerum, men kun i dialog og relation med andre (Fagerli 2014). Allerede her bliver det problematisk for præsterne i empirien, da de giver udtryk for, at de er meget alene i deres sjælesorgspraksis og kun ganske få er i et professionelt supervisorsforløb. Dermed finder vi det helt naturligt at præsterne ikke eksplicit nævner disse kompetencer. De finder dem sandsynligvis vigtige, men de har tilsyneladende ikke et trygt og professionelt rum med træning, sprog og bevidsthed i at udvikle personlige kompetencer. Netop et trygt rum, tyder det på at informanterne har brug for, når vi tager i betragtning, at empirien viser en vis tilbageholdenhed, blufærdig og generthed i forhold til at delagtiggøre andre i sin sjælesorgspraksis eller mangel på samme. Hvis vi har ret i vores betragtning om, at der er et tabu forbundet med at tale som sig selv som sjælesørger og om sin sjælesorgspraksis, skal der formentlig gøres en indsats for at danne fora og relationer, hvor det er muligt at efterspørge feedback på egen person for derigennem at blive bevidst om flere blinde vinkler og ikke-erkendte sider jævnfør Johari-vinduet (figur 3).

Informanterne er meget optaget af at være nærværende, så konfidenten kan relatere sig til sjælesørgeren. Det gælder både det medmenneskelige og gudsrepræsenterende nærvær. En informant siger, at vedkommende som sjælesørger oplever sig som Guds forlængede arm, der repræsenterer Guds nærvær, og er til stede for, at den anden skal få plads til at komme frem. Dette kræver høj grad af nærvær fra sjælesørgeren, og dette nærvær kan let udfordres i forbindelse med blandt andet travlhed.

Informanternes ønske om at være nærværende og relaterbare kræver personlige kompetencer som at kende egne styrker og svagheder, være fortrolig med egne følelser, sårbarhed og grænser. Alt sammen afgørende for evnen til at møde andre med nærvær i deres sårbarhed, styrke

og livsfortællinger. Egne ubearbejdede tematikker kan forstyrre eller overdøve konfidentens fortælling og sjælesørgerens evne til at lytte. (Grevbo 2018, Engedal 2004, Stokka 2022b).

Inden vi går videre i forhold til informanternes ønske om nærvær vil vi se nærmere på den hermeneutisk metode i Eides (2014) fremstilling, om den kan kaste lys over de fund, der ikke blev italesat og fremstod tydeligt i empirien. Eide anvender Brownings analysemetode og bygger på den hermeneutiske cirkel og i forsimplet udgave skitseres de fire trin.

Den første er bevægelsen mod forståelse, hvoraf det første trin er beskrivende: Hvad sker der i det, konfidenten fortæller? Det andet trin er kultur-kontekstuel: Hvorfor sker det?

Den anden er bevægelsen mod fordybelse, hvor det tredje trin handler om, hvordan teologien kan kaste lys over det, der fortælles, og fjerde og sidste trin drejer sig om, hvordan det rent praktisk er klogt at forholde sig til situationen: Hvordan kan den kristne tro forholde sig til menneskers erfaringer?

Ovenstående metode kræver ifølge Eide, at bevægelsen mod forståelsen begynder i sjælesørgerens forforståelse, som hænger tæt sammen med selvforståelsen. Som Eide påpeger, er selvforståelse det vigtigste, men også det vanskeligste i opbygningen af sjælesørgerisk kompetence. Eide hævder, at bevægelsen mod forståelse af konfidenten begynder i sjælesørgerens egen fortælling, og forudsætningen for god sjælesorg er, at sjælesørgeren har mødt, tydet og bearbejdet egne sår. Det handler for Eide om, at sjælesørgerens egen sårbarhed er et bærende element i mødet med konfidenten, og det er på det plan, autentiske relationer kan skabes (Eide 2014).

En enkelt præst italesætter sin egen sårbarhed, som en vigtig egenskab i mødet med konfidenten med den begrundelse, at netop dér bringer sjælesørgeren sig selv til spil som et relaterbart menneske. Det er bemærkelsesværdigt, at ingen andre i gruppen responderer eller giver et gensvar på dette personlige udsagn fra en kollega. Det kan der være mange grunde til, og en nærliggende grund, set i forhold til den øvrige empiri, kan være, at informanterne ikke har praksis for selvrefleksion og et sprog for at tale om sig selv og sin sjælesorgspraksis. Set i den optik, er der måske ikke nogen der reelt set har forudsætning for at give gensvar på denne personlige udmelding.

5.3.1 "Herre, lad mig slippe for flere skilsmissemøder"

Bringer vi ovenstående tilbage til Eides beskrivelse af den hermeneutiske model, kan man forestille sig at nogle af informanterne allerede kunne få udfordringer med at møde konfidenten

i første fase, hvor det handler om at lytte sig ind på konfidentens fortælling. Rammer fortællingen ind i noget som er ubevist og sårbart hos sjælesørgeren, kan der allerede i første fase, være noget der blokerer i relationen på en måde så sjælesørgerens nærvær er truet. Måske er det den mekanisme, vi møder hos informanten, der siger om sig selv, at vedkommende er ”helt vanvittig elendig til skilsmissemøder” og ligefrem havde en bøn om at blive fri for den type samtaler: ”Herre, lad mig slippe for flere samtaler om skilsmisse.”. Informanten var bevidst om at det kunne have noget med egen bagage at gøre, og havde tilsyneladende accepteret, at hun var elendig til skilsmissemøder. Præsten gav ikke udtryk for at vedkommende havde nogle at drøfte denne aversion med. Det forblev en undren og en bøn om at slippe for flere skilsmissemøder.

Forestiller vi os at denne præst havde et rum til regelmæssig supervision på sin sjælesorgspraksis og rummet var trygt nok til at vedkommende havde mod til at bringe tematikken op, kunne vedkommende sandsynligvis få hjælp til at afdække blinde vinkler og få indsigt i hvorfor vedkommende distancerede sig til den type tematikker og derigennem få hjælp til at bevare et mellemrum og ikke distancere sig til konfidenten. Med andre ord ville præsten gennem øget selvindsigt og selvforståelse få hjælp til at udvide undringsrummet.

5.3.2 Portrættet tegnes i mellemrummet

Eide bruger begreber som undren og udforskning i sjælesorgsrummet, som er vigtige kompetencer hos sjælesørgeren. Eide bruger billedet, at sjælesorgssamtalen er en form for portrætkunst hvor erfaringen formes som billeder, og billederne reformuleres og skaber ny erfaring. I sjælesorgens rum tegner konfidenten et billede af sit liv, ikke et fotografi, men en ordtegning. Tegningen er et kunstværk og ikke en tolkning. Som i alle andre kunstværker lægger to personer mærke til noget forskelligt, og det skyldes, at hver især tolker ud fra egne forudsætninger. Sjælesørgerens faglighed ligger i evnen til at lytte, reformulere, undre sig og udforske. Informanten, der siger om sig selv at være dårlig til skilsmissemøder, havde formentlig svært ved at undre sig sammen med konfidenten fordi noget stod i vejen for at møde konfidenten. Der var ikke et passende mellemrum hvor portrættet kunne tegnes.

Bliver vi i det hermeneutiske perspektiv er den gode sjælesørgeriske samtale ikke mellem subjekt og objekt, men subjekt og subjekt. Portrættet af konfidenten tegnes i mellemrummet i løbet af dialogen mellem subjekt og subjekt. Et eksempel på en sjælesorgsrelation der fremstilles som subjekt og objekt finder vi, da en informant fortæller om et samtaleforløb med en traumatiseret kvinde, der i en arbejdsrelation været udsat for et overgreb. Informanten er

meget usikker på, om han grebet det rigtigt an og fortæller om, at han gentagne gange har opfordret kvinden til at tilgive overgrebsmanden og forme det i en bøn hver morgen. Her tyder det på at sjælesørgeren i sin iver på at hjælpe kvinden, ubevidst har gjort hende til et objekt, forstået på den måde, at sjælesørgeren ved hvad der er godt for konfidenten og derfor tager sjælesørgeren over. I dette tilfælde tyder det på, at det rum, hvor portrættet kunne tegnes er blevet for snævert, og skal vi blive i Eides metode er det formentlig også allerede i første trin, mellemrummet er blevet for trangt. Der var sandsynligvis blevet konstitueret et andet mellemrum, hvis kvinden havde fået rum til at "være" i et rum hvor sjælesørgeren lyttede til fortællingen og tog imod. Alt sammen utroligt krævende og forudsætter flere af de personlige kompetencer som både Grevbo og Engedal fremhæver. Var første trin i dette sjælesorgsforløb præget af lyttende nærvær, som informanterne giver udtryk de ønsker at være i stand til, var der måske banet vej til forståelse og en varsomhed i mødet med den traumatiserede kvinde. Denne forståelse sammenholdt med vigtig psykologisk indsigt om traumemekanismer, ville kunne bane vej til næste bevægelse, fordybelse som i dette tilfælde kunne bestå i at være gudsrepræsenterende, i form af at sjælesørgeren var et holdepunkt i konfidentens liv og var den, der som gudsrepræsenterende kunne holde ud sammen med konfidenten i et trygt og afgrænset rum midt i et kaotisk liv.

Det kræver proces, træning i reflekterende interaktion med andre (Stokka 2022b) at kunne holde sig så meget tilbage og samtidig være nærværende hos et menneske i stor lidelse. Dertil kommer at samtaler med traumatiserede mennesker altid skal ske med stor varsomhed og under tæt supervision (Bang 2002).

I det følgende vil vi se nærmere på overføringsmekanismer.

5.3.3 Når den sjælesørgeriske frihed er under pres

Eide og Fagerli taler om intersubjektivitet som er afhængig af undringskompetencer, udforskning og kreativitet (Eide 2014, Fagerli 2014). Intersubjektivitet indebærer at sjælesørger og konfident deler intentioner, opmærksomhed og følelser i samtalen. Ifølge Gerkin er sjælesørgeren en tolk, som "kan åbne for ny mening" og det som Cooper White kalder "Shared Pool" en fælles virkelighed (figur 5). Med andre ord er sjælesorg et fælles hermeneutisk projekt, hvor konfident og sjælesørger sammen udforsker den virkelighed de skaber, og søger at finde fælles forståelse. Forudsætningen for intersubjektivitet er blandt andet, at sjælesørgeren er sig sin forforståelse bevidst. Og her vil vi bringe teorien i dialog med den pastorale identitet som er fremkommet i empirien, men først vil vi gå lidt mere end i modoverføringsreaktioner.

Begrundelsen for at medtage et fund, overføringstematikker, der ikke bliver italesat er, at det ud fra vores empiri tyder på, at manglende viden kombineret med sparsom supervision på samtaler netop kan bringe den sjælesørgeriske frihed under pres.

Eide siger, at det er relevant at sjælesørgere har fokus på hvordan mellemrummet mellem konfident og sjælesørger bevares, og hvordan overføring og modoverføring kan påvirke dette mellemrum (Eide 2014).

Og inden vi bringer disse begreber i dialog med vores empiri, vil vi kort ridse begreberne overføring og modoverføring op, de er nærmere beskrevet i teoridelen med reference til Eide (2014), Bang (2002) og Fagerli (2014).

Overføring og modoverføring sker hele tiden hvor mennesker er sammen, forstået på den måde, at der vækkes både bevidste følelser og ubevidste følelser, tanker, længsler og ønsker. Det præger os både i hverdagen og i sjælesorgens rum (Fagerli 2014). Overføringsmekanismerne kan, uden vi opdager det, medføre at sjælesørgeren forlader sit empatiske ståsted. Sker det, mistes evnen til at leve sig ind i det menneske man taler med. Årsagen er, at sjælesørgeren har svært ved at rumme konfidenten og man anvender ubevidst mekanismer som Susanne Bang kalder ”tilbagetrækning” eller ”overinvolvering” (Bang 2002). Mekanismer som sjælesørgeren ubevidst benytter sig af for at kunne klare at blive sammen med konfidenten. Når sjælesørgeren bliver presset af egne eller andres følelser, lukkes der af for egne følelser og når kontakten med egne følelser forsvinder, forsvinder også empatien og samtalepartneren bliver objektiviseret. Disse modoverføringsreaktioner lukker samtalen og sjælesørgeren har efterladt konfidenten til sig selv eller er kommet konfidenten for nær (Bang 2002).

Som nævnt foregår disse overføringer og modoverføringer hele tiden og skal disse processer informere os om, hvad der sker i relationen, må vi reflektere over dem og meget gerne sammen med andre (Fagerli 2014).

Når vi bringer vores empiri i forbindelse med teori om overføring og modoverføring, bliver begreberne som sagt ikke italesat. Det der bragte os på sporet var da en af informanterne, som reaktion på en kollegas fortælling, refererede fra undervisning for år tilbage:

”at der er simpelthen mennesker, der kan suge... nærmest bruge det sjælesørgeriske som vej ind i at suge tid og kræfter og energi ud af dig.”

Dette udsagn blev ikke yderligere kommenteret eller samlet op af øvrige informanter og vi vælger at tage det som udtryk for, at det ikke er en tematik præsterne, er vant til at forholde sig til. Ligeså blev der ikke sat yderligere ord på fortællingen fra præsten, der havde oplevet at være

blevet en krykke på trods af, at fortællingen engagerede de øvrige i gruppen. Vi kunne ønske at høre mere om, hvordan hun fandt ud af at hun var blevet en krykke og hvilken betydning det fik for den fremtidige sjælesorgsrelation. Blev sjælesorgsrelationen afbrudt? eller fik præsten hjælp til at være i relationen på en nærværende måde? Det må stå hen i det uvisse. Men gruppens engagement i fortællingen tyder på, at det optog præsterne, hvordan man tackler situationer, hvor der opstår utålmodighed og præsten bliver i tvivl om formålet med samtalen.

Det leder hen til fundet der blev præsenteret i forbindelse med pastoral identitet, hvor præsterne gav udtryk for, at de i forbindelse med sjælesorgssamtaler kunne opleve utilstrækkelighed, træthed, utålmodighed og magtesløshed i mødet med menneskers nød. Vi kan ikke vide om det er det, der er på spil, men teorien viser at både utilstrækkelighed, træthed, utålmodighed og magtesløshed er kendte overføringsmekanismer (Bang 2002) som kan få sjælesørgeren til at forlade sit empatiske ståsted og skabe enten for stor nærhed eller afstand til konfidenten (Fagerli 2014). Dette faktum sammenholdt med empirien informerer os om, at det er vigtigt at sjælesørgere kender til de grundlæggende overføringsreaktioner og som de selv efterlyser, får supervision på deres sjælesorg. Vi tror vores informanter kunne have stor glæde af, at reflektere over deres ubevidste overføringsmekanismer og hvis vi skal blive i ovenstående sjælesorgsrelation hvor præsten var blevet en krykke, tyder det på at præstens utålmodighed og tvivl var tegn på at hun uden at vide det og uden ønske det, havde forladt sit empatiske ståsted og dermed ikke kunne opretholde et passende mellemrum til konfidenten.

Empirien viser, at præsterne har en stærk pastoral identitet i form af at være gudsrepræsenterende og et stort ønske om at være tilgængelig for mennesker. Dette sammenholdt med, at en stor del af samtalerne finder sted spontant, ser ud til at medføre et dilemma for informanterne. Det er nærliggende at antage at præsterne har svært ved at skuffe konfidenterne, og dermed kan få svært ved at sætte grænser for sig selv på fridage og når de har travlt. Selvom det ikke blev italesat, at de havde svært ved at skuffe mennesker vælger vi at anlægge dette perspektiv. At turde skuffe er tæt forbundet med overføringsmekanismer og sammenholdt med empirien kan det se ud som om det medfører en næsten grænseløs tilgængelighed som påvirker travle perioder og perioder, hvor der skulle holdes helt fri. Sammenholder vi det med Grevbos forståelse af pastoralidentitet i forhold til at være hyrde for menighed og sognebørn, da kan man forestille sig at præsterne kunne have brug for at reflektere teologisk over, hvad det betyder i praksis at være hyrde og få hjælp til at koble det med de bibelske beretninger, som viser at selv Jesus havde grænser og skuffede mennesker (Fagerli 2014). Denne viden om Jesu grænser har præsterne sikkert prædikeret over mange gange. Men at reflektere sammen med et andet

menneske over, hvad det betyder i praksis for den enkelte sjælesørger har måske ikke fundet sted.

Vi har i diskussionen etableret dialog mellem centrale fund i empirien på tværs af materialet og diskuteret dem i lys af teori for dermed at få en dybere forståelse af denne undersøgelses spørgsmål. I det følgende afsnit vil vi opsummere svarene undersøgelsen.

6. Konklusion

I dette studie ønskede vi at undersøge, hvordan danske præster kvalificerer deres sjælesorgspraksis, hvordan de erfarer deres pastorale identitet og sjælesorgspraksis, og hvordan deres personlige kompetencer kvalificeres i forhold til denne praksis.

Informanterne har en stærk pastoral identitet, som viser sig i et stort ønske om at være tilgængelige med både et medmenneskeligt nærvær og et gudsrepræsenterende nærvær i forhold til sjælesorg. Dette stærke ønske koblet med den pastorale identitet udfordrer informanterne i forhold til praksis. En praksis som består af flere spontane samtaler end planlagte samtaler. Netop spontane samtaler fylder for præsterne og giver udfordringer især på fridage og dage, hvor de har travlt. Årsagen findes blandt andet i, at der ved spontane samtaler er en utydelighed i forhold til rammer og ansvar. Det betyder, at det er svært at varetage det etiske omkring konfidentens sårbarhed og hensyn til tavshedspligt, fordi andre kan lytte med, og har præsten travlt, er samtalen nødt til at blive afbrudt, hvilket kan give præsten en oplevelse af utilstrækkelighed set i forhold til det stærke ønske om tilgængelighed.

Empirien giver indtryk af en nærmest grænseløs tilgængelighed hos informanterne, som har sit udspring i den stærke præsteidentitet. Det tyder på, at det er svært for dem at skuffe mennesker, så de oplever ofte usikkerheds- og utilstrækkelighedsfølelse i forbindelse med sjælesorgssamtaler. Præsterne giver udtryk for, at de står meget alene med deres sjælesorgspraksis, og det er tilmed et ensomt projekt at udvikle sjælesørgeriske kompetencer.

Informanterne har ikke et professionelt rum, hvor de kan læsse af og tale om sjælesorgens aftryk og indtryk. Når det rum ikke er til stede giver det over tid et overtryk. Kun ganske få er med i en supervisionsgruppe. I stedet gør præsterne brug af livliner i netværket, hovedsagelig når der opstår noget pressende i forhold til en enkelt samtale. Nogle har professionelle livliner, men de fleste bruger eget netværk, og nogle af disse netværk er af familiær karakter. Det betyder, at præsterne har en sjælesorgspraksis uden regelmæssige eller faste aftaler for supervision eller sparring. Denne praksis bliver som at springe fra ø til ø og ses som én af grundene til, at

tavshedspligten er udfordret og indimellem ikke bliver overholdt. Der er brug for øvelse i at skelne mellem den absolutte tavshedspligt og den strenge tavshedspligt.

Sjælesørgeren er det vigtigste redskab i samtalen og sjælesørgerens faglighed ligger i evnen til at lytte, reformulere, undre sig og udforske, hvilket i et hermeneutisk perspektiv består i samtale mellem et subjekt og et andet subjekt. Sjælesørgeren har brug for hjælp til at være i denne subjekt-subjekt relation på en måde, så et sundt mellemrum kan opretholdes, også når konfidenten bringer noget ind i rummet, som sjælesørgeren selv erfarer som en sårbarhed på baggrund af smertelige erfaringer.

Når vi undersøger, hvordan præsterne udvikler personlige kompetencer, er det ikke rigtig noget præsterne er optaget af, de vil hellere tale om konkrete erfaringer fra praksis. Empirien viser eksempler på, at sjælesørgeren på trods af sit stærke ønske om at være til hjælp står i vejen for at møde konfidenten, fordi sjælesørgeren mister sit empatiske ståsted og dermed ikke kan være nærværende hos konfidenten. Det kalder på udvikling af personlige kompetencer. Teorien viser, at især personlige kompetencer udvikles i dialog og relation, og informanterne har ikke et sted, hvor de kan udvikle disse kompetencer. Derfor er det også naturligt, at informanterne er mere optaget af at tale om konfidentens problemer end reflektere over egen person og dynamikken i sjælesorgens rum. De har ganske enkelt ikke træning i og sprog for, hvilke aftryk der efterlades i sjælesørgeren under en samtale.

Der identificeres både en blufærdighed og en ensomhed i sjælesorgspraksis. Det er en udfordring i forhold til at udvikle de vigtige og afgørende personlige kompetencer, som kun kan udvikles i et trygt rum med træning og dialog. En af de vigtigste forudsætninger for at udvikle sig som sjælesørger er, at sjælesørgeren har mødt, tydet og bearbejdet egne sår. Disse vigtige områder har informanterne i vores studie ikke haft de store forudsætninger for at udvikle.

Vores studie viser, at der er brug for at præsterne gør brug af professionel supervision, som kan hjælpe med bevidstgørelse om blinde vinkler, egen sårbarhed og forforståelse og dermed få en større selvindsigt, alt sammen for bedre at kunne give plads til at tolke og forstå det, der træder frem i mellemrummet mellem konfident og sjælesørger.

Det tyder på, at den manglende viden og træning i forhold til modoverføringsreaktioner sætter den sjælesørgeriske frihed under pres. Informanterne oplever sig ofte usikre, utilstrækkelige og magtesløse i mødet med menneskers nød, og det påvirker præsternes generelle trivsel og hæmmer dem i sjælesorgens rum. Præsterne har ikke et trygt rum, hvor de får hjælp, træning, sprog og begreber for at blive bevidste om overføringsmekanismer. Skal sjælesorgen være med til at

myndiggøre og rejse mennesker op, kræver det intersubjektivitet som er afhængig af undringskompetence, udforskning og kreativitet, der kan åbne for teologisk refleksion, ny mening og ny erfaring.

6.1 Perspektivering

Vi ønsker, at fremtidens sjælesørgere i Danmark får større mulighed for at udvikle de personlige kompetencer både af hensyn til sjælesørgerne selv og af hensyn til konfidenterne. Udvikling af personlige kompetencer sker gennem selvrefleksion over betydninger af egne livsværdier, og hvordan de er i spil i mødet med konfidentens livsværdier, vil give et bedre grundlag for at sjælesørgeren kan give plads til undringskompetence og kreativitet og i det hele taget i at møde konfidenten med nærvær og respekt.

Dette studie vil få betydning for, hvordan vi fremover vil undervise i sjælesorg, og hvordan vi vil tilrettelægge kurser. Der skal fremover være plads til at udvikle de personlige kompetencer gennem proces, aktivitet og relation. Dermed håber vi, at vi kan bidrage til at sjælesørgere i Danmark i højere grad vil kunne hjælpe konfidenter til at udvikle et sprog for trosmæssige og eksistentielle temaer og til at myndiggøre og give konfidenter frimodighed til at skabe sammenhæng mellem tro og liv.

Vi ser et behov for, at den empiriske forskning på sjælesørgerisk praksis og praktisk teologi fortsat styrkes og udvikles i Danmark og gerne med fokus på både den pastorale sjælesorg og den læge sjælesørger.

7. Litteratur

Andersen, Leif (2016): *Kroppen og ånden 2. Sjælesorgens samtale*. Fredericia, Kolon.

Austad, Anne & Johannessen-Henry, Christine Tind (2020): "Sjælesorg som flerfoldig og flerstemmig praksis. En porøs innsirkling av sjælesorgen med et interkulturelt blikk." *Tidsskrift for Praktisk Teologi*, nr. 1, s 67-77. Oslo: MF vitenskapelig høyskole.

Bach, Marianne (2007): Om sjælesorgens teori. I Christiansen, Helle & Henning Thomsen, Henning (red), *Pastoralteolog*. København: Eksistensen, s 343-360.

Bach, Marianne (2009): *Sjælesorg mellem kompetence og spiritualitet*. Præsteforeningens Blad, nr. 21, s 475-478.

- Bach, Marianne & Iversen, Hans Ravn (2021): "Tor Johan Grevbos betydning som lærer i sjælesorg i Danmark". I Vesterdal, L. & Gudbergson, T (red.), *Sjælesorg i bevægelse. En introduktion til hovedspor i sjælesorgens teologi og praksis i Danmark* (s 47-64). København: Eksistensen.
- Bang, Susanne (2002): *Rørt, ramt og rystet. Supervision og den sårende hjælper*. København: Socialpædagogisk Bibliotek.
- Bispemøtet (2014): "Prest & kompetanse - Nasjonal kompetanseutviklingsplan for prester i Den Norske Kirke 2015-2020". <https://kirken.no/globalassets/kirken.no/bispemotet/2014/dokumenter/kompetanseplaner/prestkompetanse.pdf>
- Bjørndal, Maria Michaela Holen (2016): En undersøkelse av grenser, psykiske grenseoverskridelser og kompetanse, i lys av presters profesjonsetikk. Masteravhandling: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/53041/Grenser--psykiske-grenseoverskridelser-og-kompetanse.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Buer, Andreas Herwig (2018): Den gode samtalen - En kvalitativ studie om hva som legger til rette for og skaper en hjelpende samtale i sjelesorgsrommet. Masteroppgave: <https://mfo-pen.mf.no/mf-xmlui/bitstream/handle/11250/2501995/AVH5070-7002-Buer.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
- Danske Lov, Kong Christian Den Femtis (1683). <https://www.retsinformation.dk/eli/retsinfo/1683/11000>
- DeMarinis, Valerie (2003): Pastoral Care, Existential Health, and Existential Epidemiology. Uppsala University, Humanistisk-samhällsvetenskapliga vetenskapsområdet, Faculty of Theology, Department of Theology.
- DeMarinis, Valerie (2004): Själavård, existentiell hälsa och existentiell epidemiologi i det postmoderna Sverige. I Ekedahl, MarieAnne & Wiedel, Björn (red.), *Mötet med den splittrade människan – om själavård i postmodern tid*, s 145–173. Stockholm: Verbum Förlag.
- Eckerdal, Monica (2017): "Plikten att bruka tystnaden rätt". I Persson, Larsåke W (red), *Med samtalen som livsuppgift. En bok til minne av Göran Bergstrand*. Stockholm: S:t Lukas.
- Eide, Øyvind (2014): *Forståelse og fordypning. Perspektiv på den sjelesørgeriske samtalen*. Oslo: Luther Forlag.
- Engedal, Leif Gunnar (2018): "Guds hjerte og menneskets sjel". *Tidsskrift for Sjelesorg*, nr. 3-4, s 193-217. Vikersund: Institutt for Sjelesorg.

- Engedal, Leif Gunnar (2004): ”Utvikling av sjelesørgerisk kompetanse. Refleksjoner og perspektiver”. *Tidsskrift for Sjelesorg*, nr. 2, s 84-95. Vikersund: Institutt for Sjelesorg.
- Fagerli, Gunnar (2016): ”Jeg kjente at en kraft gikk ut fra meg – refleksjoner om samspillet mellom nærhet og distanse”. *Tidsskrift for Sjelesorg*, nr. 3, s 238-256. Vikersund: Institutt for Sjelesorg.
- Felter, Kirsten Donskov (2010): *Mellem kald og profession*. Ph.d.-afhandling, Afdeling for Systematisk Teologi, Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet
<https://core.ac.uk/download/pdf/269236461.pdf>
- Felter, Kirsten Donskov (2016): *Hvad vil det sige at være præst? En kvalitativ undersøgelse af danske folkekirkepræsters syn på embede og arbejde*. Aarhus: Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter.
https://www.fkuv.dk/_Resources/Persistent/8/c/9/d/8c9dafba0d2be0a5a3369bee1da06b4d8b0624cf/Hvad%20vil%20det%20sige%20at%20v%C3%A6re%20pr%C3%A6st%20WEB.pdf
- Felter, Kirsten Donskov (2019): ”Præsten mellem rolle og identitet”. I Christoffersen, Lisbet & Gregersen, Niels Henrik & Leth-Nissen, Karen Marie Sø (red.), *Den praktiske teologi i Danmark 1973-2018 - Festskrift til Hans Raun Iversen*, s 293-302. København: Eksistensen.
- Folkekirken.dk (2019): Overvældende interesse for at chatte med præster (31.01.2019).
<https://www.folkekirken.dk/aktuelt/nyheder/overvaeldende-interesse-for-at-chatte-med-praester>
- Sjælesorg på nettet fortsætter efter forsøg (Ellen Aagaard Petersen, 21.11.2019).
<https://www.folkekirken.dk/aktuelt/nyheder/sjaelesorg-paa-nettet-fortsætter-efter-forsog>
- Folketingets Retsudvalg (2010): Svar på spørgsmål nr. 827.
<https://www.ft.dk/samling/20091/almdele/reu/spm/827/svar/712554/840228/index.htm>
- Gilje, Niels (2017): ”Hermeneutik – teori og metode”. I Järvinen, Margaretha (red.), *Kvalitativ Analyse: Syv traditioner*, s 126-152. København: Hans Reitzel Forlag.
- Grevbo, Tor Johan S. (1991): ”Pastoral identitet. Noen holdepunkter som holder”. *Halvårsskrift for praktisk teologi*, nr. 1. Oslo: Nye Luther Forlag.
- Grevbo, Tor Johan S. (2018): *Sjelesorg i teori og praksis. En lærebok og håndbok med mange perspektiver*. Oslo: Luther Forlag.

- Grevbo, Tor Johan S. (2006): *Sjælesorgens vei. En veiviser i det sjælesørgeriske landskap – historisk og aktuelt*. Oslo: Luther Forlag.
- Grung, Anne Hege; Danbolt, Lars Johan; Stifoss-Hanssen, Hans (2016): "Sjælesorg på plass. På sporet av dagens sjælesorgpraksis i Den norske kirke". *Tidsskrift for Praktisk Teologi*, nr. 1, s 28-43. Oslo: MF vitenskapelig høyskole.
- Harbsmeier, Eberhard (1995a): "Kan vi kvalificere og synliggøre sjælesorgen?" *Kritisk forum for praktisk teologi*, nr. 62, s 5-16. Frederiksberg: Anis – Religionspædagogisk Center.
- Harbsmeier, Eberhard & Iversen, Hans Raun (1995b): *Praktisk teologi*. Frederiksberg: Forlaget Anis.
- Isaksen, Sjur (2019): "Sjælesorg i menighet". *Tidsskrift for Sjælesorg*, nr. 1, s 5-17. Vikersund: Institutt for Sjælesorg.
- Iversen, Hans Raun (2018): *Ny praktisk teologi – Kristendommen, den enkelte og kirken*. Frederiksberg: Eksistensen.
- Jensen, Johannes H (2010): "DEBAT: Hul i tavshedspligten". *Kristeligt Dagblad*, 17. oktober. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debat/debat-hul-i-tavshedspligten>
- Johannessen-Henry, Christine Tind & Iversen, Hans Ravn (red.) (2019): *Mangefoldet tro og sjælesorg – Multiplicitet som vilkår for mennesker, møder og samtaler*. København: Eksistensen Akademisk.
- Kaufman, Tone S., & Danbolt, Lars J. (2020): "Hva er praktisk teologi?" *Tidsskrift for praktisk teologi*, nr. 1, s 6-18. Oslo: Luther Forlag.
- Kierkegaard, Søren (1859): Synspunktet for min Forfatter-Virksomhed. Andet Afsnit. Capitel 1. §2. <http://sks.dk/SFV/txt.xml>
- Kruse, Lars (2007): "Pastoral vejledning". *IXTYS – dansk tidsskrift for teologi og kirke*, nr. 7, s 24-35. Århus: Menighedsfakultetet.
- Kruse, Lars (2021): "Sjælesorg og supervision. En udviklingshistorie." I Vesterdal, Lone & Gudbergensen, Thomas (red.), *Sjælesorg i bevægelse. En introduktion til hovedspor i sjælesorgens teologi og praksis i Danmark* (s 201-213). København: Eksistensen.
- Kühle, Lene & Christensen, Henrik Reintoft & Asboe, Stig & Bønlykke Dollerup, Signe & Damgaard, Anette & Brodersen, Kirstine Løvstad & Flyvholm, Christina Rehanna Kjær

(2015): *Funktionspræster i Danmark - En kortlægning*. Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter og Center for Samtidsreligion.

https://www.fkuv.dk/Resources/Presentation/1/0/3/5/1035dd7ba3ad566b5a68587e5a51f03c0393b260/Funktionspraester_e-versions_FINAL.pdf

Kvale, Steiner & Brinkmann, Svend (2014): *Interview. Det kvalitative forskningsinterview som håndværk*. København: Hans Reitzels Forlag.

Lindhardt, Mogens (1995): "Kan/skal vi kvalificere og synliggøre sjælesorgen?" *Kritisk forum for praktisk teologi*, nr. 62, s 17-30. Frederiksberg: Anis – Religionspædagogisk Center.

Lønstrup, Vibe (2022): Biskopper minder præster om deres tavshedspligt. *Kristeligt Dagblad* 23. september.

<https://www.kristeligt-dagblad.dk/kirke-og-tro/biskopper-minder-praester-om-deres-tavshedspligt>

Malterud, Kirsti (2021): *Kvalitative forskningsmetoder for medisin og helsefag*. 4. opl. Oslo: Universitetsforlaget.

Malterud, Kirsti (2012): *Fokusgrupper som forskningsmetode for medisin og helsefag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Mortensen, Lasse (2015): *Præsters tavshedspligt – Selvmordsadfærd og præsters sjælesorg*. Faktaserien nr. 34, Center for Selvmordsforskning. <https://selvmordsforskning.dk/wp-content/uploads/sites/2/2015/10/Nr.-34-Præsters-tavshedspligt.pdf>

Morvik, Astrid Sætrang (2022): Hvordan hjælper Gud, når Gud ikke hjælper? Masteroppgave, <https://mfopen.mf.no/mf-xmlui/bitstream/handle/11250/3029778/8101%20Morvik%2cAstrid%20S%2c3%20a6trang.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Nilsen, Yngvar (2021): "Pastoralklinisk utdanning som kompetanseheving for sjælesørgere : En undersøkelse av PKU i Forsvaret". *Tidsskrift for Sjelesorg*, nr. 1, s 42-52. Vikersund: Institutt for Sjelesorg.

Nilsen, Yngvar (2018): *PKU for feltprester – En kvalitativ studie av hvordan feltprester opplever at pastoralklinisk utdanning har betydning for deres arbeid og selvforståelse som sjælesørgere og teologiske fagpersoner i Forsvaret*. Masteroppgave, <https://mfopen.mf.no/mf-xmlui/bitstream/handle/11250/2588820/AVH8010-8801-Nilsen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Nordstokke, Kjell (2009): «Diakonien teologi». I Kummel-Myrskog, P. & Sarelin, B. & Ekstrand, S (red.), *Där nöden är störst – en introduktion i diakoni ur finländsk synvinkel*, s 9-29. Helsingfors: Publikationer utgivna av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.

Retsplejeloven (2017) – i.e. Bekendtgørelse af lov om rettens pleje. Justitsministeriet.

<https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2017/1101#ide7c08dfb-d3cc-48c0-ac57-465cef5ea104>

Raakjær, Ole (2018): Fra frelse til well-being? Hospitalspræsters tænkning, tro og praksis i en terapeutisk kultur. PhD-afhandling, Ålborg Universitetsforlag.

https://aalborgstift.dk/_Resources/Persi-

[stent/5/0/1/7/5017a6c7e4d0b4d4dd61e65ed136796d03d8eda4/Fra%20frelse%20til%20well-being_%20Ph.d-afhandling%2C%20Ole%20Raakj%C3%A6r.pdf](https://aalborgstift.dk/_Resources/Persi-stent/5/0/1/7/5017a6c7e4d0b4d4dd61e65ed136796d03d8eda4/Fra%20frelse%20til%20well-being_%20Ph.d-afhandling%2C%20Ole%20Raakj%C3%A6r.pdf)

Salung, Simone & Bergfors, Per (2021): *Analyse i praksis*. København: Hans Reitzels Forlag.

Servicebogen (2020) i.e. Bekendtgørelse af lov om social service. Justitsministeriet.

<https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2020/1287>

Sommerseth, Nina (2015): En kvalitativ undersøgelse av prester i DnK og alternative terapeuter. Masteroppgave: <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/47716/Et-terapeutisert-religist-Norge.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Stifoss-Hanssen, Hans & Grung, Anne Hege & Austad, Anne & Danbolt, Lars Johan (2019): ”Sjælesorg i bevegelse. Kerygmatiske, konfidentorientert, dialogisk sjælesorg – møte mellom teoretiske posisjoner og et empirisk materiale”. *Tidsskrift for Sjælesorg*, nr. 1, s 75-95. Vikersund: Institutt for Sjælesorg.

Stokka, Elisa & Stålsett, Gry & Sandsmark, Astrid & Danbolt, Lars Johan (2022a): ”Sjælesorg i farta”. *Tidsskrift for praktisk teolog*, nr. 1, s 39-51. Oslo: MF vitenskapelig høyskole.

Stokka, Elisa & Edland, Einar (2022b): *Fremtidens sjælesørgere. Læringsteoretiske perspektiver på profesjonsutdanning i sjælesorg ved MF Vitenskapelige Høyskole*. Tidsskrift for Sjælesorg, nr. 3, s xx-xx. Vikersund: Institutt for Sjælesorg.

Straffeloven (2021) i.e. Bekendtgørelse af straffeloven. Justitsministeriet.

<https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2021/1851>

Thagaard, Tove (2008): *Systematik og indlevelse*. København, Akademisk Forlag.

Vesterdal, Lone & Gudbergson, Thomas (red.) (2021): *Sjælesorg i bevægelse. En introduktion til hovedspor i sjælesorgens teologi og praksis i Danmark*. København: Eksistensen.

Viftrup, Dorte Toudal (2015): *Troen i krise*. Psykologisk set, nr. 97, s. 15-21. København, Dansk psykologisk forlag.

Wikström, Owe (2008): "Hvem trøster hyrden? Om lederskab og åndeligt liv". *Dansk Tidsskrift for Teologi og Kirke*, nr. 3, s 43-52. Århus: Menighedsfakultetet.

Ziemer, Jürgen (2015): *Seelsorgelehre*. 4. opl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Østhus, Anne Marie & Brækken, Gaute (2014): *Terapeuter trenger trøst – Intervju med Susanne Bang og Per Isdal*. Tidsskrift for sjælesorg, nr. 2, s 130-136. Vikersund: Institutt for Sjelesorg.

Aas, Anne-Mari Bjølverud (2021): "Nå er det faktisk viktig at jeg er her": en kvalitativ undersøkelse av prestens erfaringer i møte med etterlatte etter selvmord. Masteroppgave: <https://mfopen.mf.no/mf-xmlui/bits-tream/handle/11250/2825231/6501%20Aas%2c%20Anne-Mari%20Bj%20c3%b8lve-rud.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

8. Bilag

8.1 Bilag 1 – NSD-godkendelse

Dato	02.05.2022
Type	Standard
Referansenummer	473607
Prosjektittel	Masteroppgave: Kvalificeret sjælesorg i Danmark
Behandlingsansvarlig institusjon	MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn
Prosjektansvarlig	Elisa Stokka
Student	████████████████████
Prosjektperiode	05.04.2022 - 31.12.2022
Kommentar	OM VURDERINGEN

Personverntjenester har en avtale med institusjonen du forsker eller studerer ved. Denne avtalen innebærer at vi skal gi deg råd slik at behandlingen av personopplysninger i prosjektet ditt er lovlig etter personvernregelverket.

Personverntjenester har nå vurdert den planlagte behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at behandlingen er lovlig, hvis den gjennomføres slik den er beskrevet i meldeskjemaet med dialog og vedlegg.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige personopplysninger og særlige kategorier av personopplysninger om religion frem til 31.12.2022.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake.

For alminnelige personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a.

For særlige kategorier av personopplysninger vil lovlig grunnlag for behandlingen være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

Personverntjenester vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen:

- om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen

- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Vi vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18) og dataportabilitet (art. 20).

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

Personverntjenester legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer/rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER

Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til oss ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilken type endringer det er nødvendig å melde:

<https://www.nsd.no/personverntjenester/fylle-ut-meldeskjema-for-personopplysninger/melde-endringer-i-meldeskjema>

Du må vente på svar fra oss før endringen gjennomføres.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

Vi vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Kontaktperson hos oss: Simon Gogl

Lykke til med prosjektet!

8.2 Bilag 2 - Informationsskrivelse

Vil du delta i forskningsprosjektet “*Kvalificeret sjælesorg i Danmark*”?

Vi vil gerne invitere dig til at delta i et forskningsprosjekt, hvor formålet er at undersøge den sjælesorg, som øves i danske menigheder ved præster og kirkers sjælesorgsteams. I dette papir giver vi dig information om målene for projektet, og hvad deltagelse vil indebære for dig.

Formål

Projektets arbejdstitel er: ”En undersøgelse blandt sjælesørgere i folkekirker, frimenigheder og frikirker af deres nuværende praksis og behov for kvalificering i opgaven med henblik på fremtidige tilbud til sjælesørgere.”

Der undervises, tales og skrives en del om sjælesorg, mens vi ved relativt lidt om den faktiske sjælesorg, der øves i menigheder. Det vil vi i dette forskningsprojekt, som skal munde ud i en masterafhandling, sætte fokus på.

Metoden er et kvalitativt eksplorerende studium gennem fokusgruppeinterviews.

Målet er, at vi i vores daglige arbejde i en diakonal organisation kan udbyde relevant undervisning og andre tilbud, som styrker sjælesørgeres kompetencer til gavn for de, som søger sjælesorg og dansk kirkeliv generelt.

Hvem er ansvarlig for forskningsprojektet?

Menighetsfakultetet i Oslo, hvor vi begge er masterstuderende, er ansvarlig for forskningsprojektet. Universitetslektor Elisa Stokke er vejleder på masteropgaven, hvori forskningsmaterialet skal indgå. Vi er ansvarlige for gennemførelse af selve fokusgruppeinterviewene.

Hvorfor spørger vi dig om at delta?

I projektet indgår tre grupper af informanter: folkekirkepræster, frikirkepræster og frimenighedspræster, som har sjælesorg som en del af deres jobbeskrivelse (dvs. du har nødvendigvis

ikke mange sjælesorgssamtaler). Dertil kommer, at vi har ønsket en geografisk spredning af informanterne, som indgår i projektet. Endelig har vi udvalgt informanterne i de kirkelige kredse, hvori [den diakonale organisation, hvor vi arbejder,] har sit bagland, både når det gælder medlemmer, frivillige og brugere. Disse parametre har ført til, at vi nu spørger dig om at indgå i fokusgruppen.

Dine kontaktoplysninger har vi fra din kirkes hjemmeside.

Hvad indebærer det for dig at deltage?

Du inviteres sammen med ca. 10 andre til at deltage i to fokusgruppeinterviews á 90 minutter hver. Interviewene finder sted med ca. én måneds mellemrum.

Ved første interview stiller vi en række spørgsmål til den sjælesorg, som øves i jeres menighed. Hver især kan I byde ind til samtalen. I anden samtalerunde vil vi med vore spørgsmål fokusere på de behov, I ser for den personlige udrustning til sjælesorgsopgaven fremadrettet. Igen byder hver af deltagerne i fokusgruppen ind med det, vedkomne kan.

Ved begge interviews bruges lydoptager og observationer fra samtalen noteres. Efterfølgende transskriberes lydoptagelsen i anonymiseret skriftlig form. Når projektet er afsluttet, slettes lyd-filerne.

Det er frivilligt at deltage

Det er frivilligt at deltage i projektet. Hvis du vælger at deltage, kan du når som helst trække samtykket tilbage uden at opgive nogen begrundelse. Alle dine personoplysninger vil da blive slettet og udeladt af lydfilens transskribering. Det vil ikke have nogen negative konsekvenser for dig, hvis du ikke vil deltage eller senere vælger at trække dig.

Dit personværn – hvordan vi opbevarer og bruger dine oplysninger

Vi vil alene bruge oplysningerne om dig og dine bidrag til fokusgruppeinterviewene til formålene, vi har fortalt om i dette papir. Vi behandler oplysningerne konfidentielt og i overensstemmelse med persondataforordningen (GDPR).

[Vi] kender navnene på de inviterede, har adgang til lydfilerne og transskriptionsfilerne fra fokusgruppeinterviewene.

I masterafhandling, artikler og mundtlige foredrag vil indgå citater fra fokusgruppeinterviewene i anonymiseret form.

Hvad sker der med dine personoplysninger, når forskningsprojektet afsluttes?

Projektet vil efter planen afsluttes i løbet af 2023, først med en masterafhandling ultimo 2022 og derefter følger foredrag og artikelskrivning. Lydfiler og øvrige oplysninger om involverede informanter slettes med udgangen af 2022.

Hvad giver os ret til at behandle personoplysninger om dig?

Vi behandler oplysninger om dig baseret på dit samtykke.

På opdrag fra Menighetsfakultetet i Oslo har NSD – Norsk Senter for Forskningsdata – vurderet, at behandlingen av personoplysninger i dette projekt er i overensstemmelse med GDPR-lovgivningen.

Dine rettigheder

Så længe du kan identificeres i datamaterialet, har du ret til:

- indblik i hvilke oplysninger vi behandler om dig, og at få udleveret en kopi af oplysningerne
- at få rettet oplysninger om dig som er forkerte eller misvisende
- at få slettet personoplysninger om dig
- at sende klage til Norsk Senter for Forskningsdata eller Datatilsynet (dansk) om behandlingen af dine personoplysninger.

Hvis du har spørgsmål til studiet eller ønsker at vide mere om eller benytte dig af dine rettigheder, tag kontakt til:

- [vores kontaktoplysninger]
- Menighetsfakultetet (www.mf.no) ved universitetslektor Elisa Stokka (Elisa.Stokka@mf.no).
- Norsk Center for forskningsdata (www.nsd.no).
- Personvernombudet ved MF Vitenskapelig Høyskole. Gydas vei 4, postboks 5144, Majors-tuen 0302 Oslo. Sentralbord: +47 22 59 05 00, personvern@mf.no.

Hvis du har spørgsmål knyttet til Personværntjenestens vurdering af projektet, kan du kontakte:

- Personverntjenester på epost (personverntjenester@sikt.no) eller på telefon: +47 5321 1500.

Med venlig hilsen

Elisa Stokka

projektansvarlig

Elisa.Stokka@mf.no

██████████
masterstuderende

██████████
masterstuderende

Samtykkeerklæring

Jeg har modtaget og forstået information om projektet ”Kvalificeret sjælesorg i Danmark”, og har fået anledning til at stille spørgsmål. Jeg samtykker til:

- at deltage i fokusgruppeinterviews.
- at der bruges lydoptager ved interviewene.

Underskrift

Navn med blokbogstaver

8.3 Bilag 3 – Interviewguide

Interviewguide og gode spørgsmål

1. Del med hinanden hvilken type sjælesorgssamtaler du har?

2. Nuværende sjælesorgspraksis – personlige erfaringer med sjælesorg

- Fortæl hinanden om konkret erfaring med sjælesorg fra jeres sjælesorgspraksis.

3. Kompetencer og kvalificering

- Del med hinanden **hvilke kompetencer er vigtige for at du udøver sjælesorg** i din menighed?
- Hvad gør du for at opnå disse kompetencer?
- Hvilken type sjælesorgssamtaler bliver du mest udfordret af? Relationelle konflikter, dødsfald, selvmord mere eksistentielle og åndelige sjælesorgssamtaler? Kom gerne med eksempler
- Hvad gør samtalen ved mig?

Hvad gør du, hvis du har brug for sparring på sjælesorgsopgaven. For eksempel efter en samtale som bliver ved med at sidde i kroppen. Kom gerne med konkrete eksempler fra din praksis.

(hvilken rolle spiller din ledelse når du står i svære sjælesørgeriske situationer)?

- Hvem er ansvarlig for dig som sjælesørger?
- Hvad skal der til for at du personligt kan udvikle sig som sjælesørger?

4. Hvordan gør I jer tilgængelige?